

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

AJAKIRJANIKUTÖÖ JA SELLE KONTEKSTI KAJASTUSI
LÄBI TÕNIS BRAKSI ELULOO 1920.-1930. AASTATE EESTIS
BIOGRAAFILISE MEETODI RAKENDAMISE KATSE
Bakalaureusetöö

Marian Männi

Juhendajad:
Prof. Epp Lauk,
Anu Pallas, MA

Tartu
2008

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	4
Põhimõisted.....	6
I TEOREETILINE TAUST JA UURIMISMEETOD	7
1.1 Kuidas avada ajastupilti eluloolise materjali abil.....	8
1.1.1 Esimene oluline uurimus biograafilise meetodi abil.....	9
1.1.2 Saksa koolkond ehk teooriast praktikani.....	9
1.1.3 Elulood kui teadusliku uurimise objekt Eestis.....	10
1.2 Biograafiline meetod praktikas	12
1.2.1 Wengrafi rombi mudel kui analüüsi alus	12
1.2.2 Wengrafi rombi mudel läbi Tõnis Braksi eluloo	15
II UURIMISKÜSIMUSED	18
III TÕNIS BRAKS OMA AJASTU ESINDAJANA.....	19
3.1 Nooruspõlv	19
3.2 Esimesed suleproovid	22
3.3 Tõnis Braks ajakirjanikuna iseseisvas Eestis	25
3.4 Tõnis Braksi ajakirjanduslik tegevus 1920. aastatel.....	25
3.4.1 Braksi asumine Päevalehe toimetusse.....	27
3.4.2 Äriosanike mõju lehe sisule.....	29
3.4.3 Nõuded ja ootused uue ajakirjaniku suhtes	30
3.4.4 Braksi tööülesanded toimetuses	32
3.4.5 Tööülesannete jagunemine Päevalehe toimetuses	34
3.4.6 Kuidas ajakirjanik Päevalehes tööd tegi.....	38
3.4.7 Ajalehe kvaliteet ja turundus.....	44
3.5 Braks 1930. aastate Päevalehes	46
3.5.1 Ajakirjanike palgaolud.....	49
3.6 Tõnis Braksi (aja)kirjanduslik tegevus nõukogude okupatsiooniaastail.....	51
IV BIOGRAAFILINE MEETOD AJAKIRJANDUSUURIMUSES	54
V DISKUSSIOON	60
KOKKUVÕTE	62
SUMMARY	64
KASUTATUD KIRJANDUS	67

LISAD	71
Lisa 1: Intervjuu Tõnis Braksi sugulase Luule Tüüriga	71
Lisa 2: 1933. aasta Päevalehe artikkel Tõnis Braksi elust ja tööst:.....	73
Lisa 3: Väljavõtteid Tõnis Braksi kirjavahetusest ema ja abikaasaga.....	74
Lisa 4: Tõnis Braksi kiri Elvi Pillesaarele: eluloolised andmed	78
Lisa 5: Tõnis Braksi artikleid.....	81
Lisa 6: Tõnis Braksi vesteid ja följetone ajalehtedes	82
Lisa 7: Jüri Uustalu meenutused Tõnis Braksist.	85
Lisa 8: Tõnis Braksi mälestuses 1912 – 1917. a.	86
Lisa 9: Tõnis Braksi Päevalehe juubeli puhul ilmunud artikkel	87
Lisa 9: Fotod	89

SISSEJUHATUS

Kõik lood minevikust räägivad midagi ka oleviku kohta. Tõnis Braksi olevik oli 1959. aasta, kui ta 72-aastasena kirjutas vihikutäie mälestusi oma ajakirjanikutööst iseseisvas Eestis. Kuus aastat hiljem kinkis ta oma tütrele sünnipäevaks käsikirjalise mälestusteraamatu Päevalehes töötatud aegadest, mis kattub suuresti esimese mälestusteraamatuga. Nüüd, rohkem kui 40 aastat hiljem, räägib Braks lugejaga uues olevikus. Tema meenutused saavad tänases Eestis uue tähenduse ja aitavad mõista 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjandust läbi ühe ajakirjaniku eluloo.

Braks töötas kogu sõjaeelse Eesti Vabariigi aja ajakirjanikuna. Esimesed aastad erinevate lehtede kaastöölisena, seejärel kaks aastat Sotsiaaldemokraadis ning 18 aastat Päevalehes, mis oli suurimaid päevalehti Eestis. Braksi mälestused pakuvad detailset lähivaadet 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjanikutööle Sotsiaaldemokraadis ja Päevalehes. Seni on neid mälestuskogusid kasutatud vaid Päevalehe 100. aastapäevale pühendatud raamatus “Päevaleht” ja tema ajastu” (2005).

Braks oli n.ö. tavaline ajakirjanik, ta ei kuulunud Eesti Ajakirjanike Liidu juhatusse, ega töötanud toimetustes juhtivatel kohtadel. Tema mälestused on väga põhjalikud, maalides tolleaegsest ajakirjandusest meeleoluka pildi nn. reamehe silme läbi, nagu ta end ise nimetas. Need võiksid huvi pakkuda kõigile, kes vähegi ajakirjandusega kokku puutunud on.

Et Braksi mälestuskilde mõista ja kontekstis analüüsida, kasutan biograafilist meetodit. Denzini (1970: 257, viidatud Roberts 2002 järgi) järgi keskendub see sotsioloogidele ja ajaloolastele järjest enam huvi pakkuv meetod ühe inimese eluloole ja mälestustele ning on parim võimalikest tehnikatest, mille abil uurida sotsialiseerumisprotsesse ning gruppide ja organisatsioonide struktuure.

Minu bakalaureusetöö põhiidee on näidata, mil määral ja millisena peegeldub 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjandus läbi ühe ajakirjaniku eluloo. Selleks kasutan eelkõige Braksi 1959. ja 1965. aastal kirjutatud käsikirjalisi mälestustekogusid. Esimene hõlmab 204 ruudulist vihiku lehekülge (arhiivi lehekülgede arvestuse järgi, mille järgi ma ka tekstis viitan, 101 lehekülge), teine 188 joonelist vihikulehte (arhiivi lehekülgede arvestuse järgi 105 lehekülge). Mälestuskogud kattuvad suures osas ja on kohati sõna-sõnalt ümber kirjutatud. Siiski, kui teine kogu käsitleb vaid Päevalehes töötatud aega, siis meenutused esimeses kogus

algavad ajalises mõttes varem, Braksi Sotsiaaldemokraati pidevamalt tööle asumisega.

Eluloo kirjeldamisel kasutan ka Braksi teisi käsikirjalisi mälestusi, tema kirjavahetusi ema ja abikaasaga, kirja Tartu Riikliku Ülikooli žurnalistika osakonna tudengile Elvi Pillesaarele, milles Braks oma elulugu kirjeldab ja Jüri Uustalu meenutusi Braksist. Käisin ka Lihula Muuseumis, mis asub mõisaruumides, kus Braks ise enne Tallinnasse kolimist öövahina töötas. Sealt sain hulgaliselt fotomaterjali Braksi kohta ja ühe Päevalehe artikli, mis pakub eluloolist materjali.

Otsisin üles Braksi ainsa elus oleva sugulase Luule Tüüri ja tegin temaga lühikese intervjuu (lisa 1), et saada aimu Braksist kui inimesest. Tema (aja)kirjanduslikke tekste käsitlen vähem, sest need ei ole peateemaks selle bakalaureusetöö juures, kus heidan pilgu eelkõige ajakirjaniku- ja toimetuse tööle.

Teoreetilises osas annan ülevaate biograafilise uurimisviisi arengust Euroopas ja Eestis. Arutlen selle üle, kuidas biograafilist meetodit on kasutatud ajalooliste sündmuste ja fenomenide avamiseks ning milliseid aspekte selle meetodi abil on võimalik kirjeldada. Kirjeldan Wengrafi rombi mudelit ja selgitan, kuidas selle abil biograafiline uurimus üles ehitada.

Töö tulemuste esitlemise juures kirjeldan Tõnis Braksi ajakirjanikutööle eelnenud aega ning seejärel läbi tema eluloo ja mälestuste 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjandust. Kirjeldan ajakirjanike töömeetodeid ja -võimalusi toimetustes, aga ka sotsiaalset ja ühiskondlikku konteksti laiemalt. Püüan seda teha võimalikult kronoloogiliselt, vastates oma esimesele uurimisküsimusele.

Diskussiooni ja järelduste juures vastan teisele uurimisküsimusele. Arutlen selle üle, kuivõrd sobib biograafiline meetod Tõnis Braksi näitel Eesti ajakirjanduse ajaloo uurimiseks. Arutlen biograafilise meetodi kitsaskohtade ja tugevuste üle. Püüan leida viise, kuidas biograafilise uurimuse usaldusväärsust võimalikult suurendada. Vastan küsimusele, kuidas rakendus Wengrafi rombi mudel selles töös.

Töö lõppu on lisatud Tõnis Braksi kohta käivaid ja tema enda kirjutatud artikleid ning fotosid. Lisatud on kirju, mida vahetasid Tõnis Braks ja ta perekond, kui Braks oli Tallinnasse kolinud. Need annavad aimu meeleolust ja tegelikust olukorrast, milles Braks elas ja toovad sisse Braksi subjektiivsema, ajakirjanikutööst eraldiseisva poole. See on oluline, sest mälestuste jutustamisviis sõltub jutustaja isikust. Biograafilise meetodi puhul on inimene tervikuna, oma mõtete ja tegevustega huviorbiidis.

Põhimõisted

Kuna (auto)biograafia, elulugu ja mälestused on selles töös läbivad märksõnad, toon ära nende mõistete definitsioonid. Siin on toodud need definitsioonid, mis on sobituvad kõige paremini töö eesmärgiga.

Biograafia - Saksa sotsiaalteadlase Fischer-Rosenthali (2000:115) järgi on biograafia üks enesepeegelduse ja -kirjelduse tüüpe, mis püüab ajaliselt struktureerida inimese elu ning määratleda kokkupuuteid erinevate institutsioonidega. Biograafiliseks tööks nimetab Fischer-Rosenthal (2000) tööd, mis uurib inimese elu ajalisi protsesse ja sotsiaalseid muutuseid. Biograafia peab olema ühest küljest paikapandud, teisest küljest piisavalt paindlik, et olla avatud uutele ja ootamatutele olukordadele. Biograafilist tööd saab kohaldada ja kasutada nii üksikinimese kui institutsiooni puhul (Fischer-Rosenthali 2000:115).

Autobiograafia - Autobiograafia on selle autori kirjeldus oma elus kogetud sündmustest, tema enda osa neis ning tema suhtest neisse sündmustesse ja neis osalenud inimestesse. Autobiograafia puhul on oluline meeles pidada, et see kirjeldab vaid osa inimese elust. Mingi osa jääb kirjeldusest alati välja, mis omakorda piiritleb elulugu (Roos 2003). Lähtun Helsingi Ülikooli teadlase J. P. Roosi määratlusest, kus ta käsitleb autobiograafiat kui eelkõige reaalsusele ja tõele orienteeritud juhtumite narratiivi (Roos 2003: 31). Nii nagu Roos, eeldan ka mina selles töös, et autobiograafilise narratiivi autor püüab võimalikult tõelähedast sündmuste käiku edasi anda ja ei valeta sihilikult. Vastasel juhul ei viiks teksti analüüsimine tulemusteni, mida selle töö põhieesmärk eeldab.

Mälestused - Mälestused erinevad autobiograafiast selle poolest, et kui autobiograafia autor keskendub enda isikule ja isiklikult läbielatud, siis mälestuste kirjutaja püüab anda laiemat üldistavat pilti ajast ja ümbrusest. Käsitlen oma töös nii Braksi mälestusi kui biograafiat. Biograafia abil saan kirjeldada tollaste ajakirjanike tausta ning majandus- ja sotsiaololusid laiemalt ning mälestuste abil avada ajakirjandusliku töö erinevaid tahke lähemalt.

Elulugu - Elulugu on lugu, mida inimene otsustab rääkida oma elatud elu kohta. Ta jutustab seda nii täielikult ja ausalt kui võimalik. Elulugu kirjeldab vaevalt tervet narratiivi ühe inimese elus kogetust, aga ta toob esile ja dateerib kõige olulisemad aspektid (Atkinson 1998: 8).

I TEOREETILINE TAUST JA UURIMISMEETOD

Elulood kui uurimisallikad on sotsiaalteadlasi alati huvitanud ja neid on talletatud sajandeid, kuid uurimismeetodina on enamasti eelistatud siiski „tõsisemad“ lähenemisi, mis põhinevad faktidel ning mida on kergem kontrollida ja tõestada. Sotsioloogide jaoks on elulood jäänud tihti liiga ebausaldusväärseteks allikateks, mida võib kasutada taustainfoks või uute vaatenurkade lisamiseks põhiliini kõrvale (Roberts 2002).

Elulood on jäänud sotsiaalteadlaste huviorbiidist kõrvale eelmise sajandi algul levinud positivistliku mõttesuuna arengu mõjul (Rustin 2000). Positivistid eeldasid, et inimest võib vaadelda loodusteadusliku objektina ning pidasid inimeste käitumist ettearvatavaks ja mõõdetavaks (Kõuts-Klemm 2007). Selline umbisikuline ja üldistav hoiak uurimisallikate, s.t. inimese suhtes mõjutas ka sotsiaalteadusi, sest sotsiaalteadlaste huvi pöördus nende jaoks usaldusväärsemate ja kergemini tõestatavate teooriate poole.

Sotsiaalteadustes domineeriva mõttesuuna, positivismi, kõrval olid sajandi algul laialt levinud ka näiteks psühhoanalüüs ja fenomenoloogiline traditsioon, mille esindajad pöörasid rohkem tähelepanu inimese subjektiivsusele. Fenomenoloogiline lähenemine mõjutas hiljem ka biograafilise meetodi arengut (Rustin 2000).

Viimase paarikümne aasta jooksul on huvi biograafilise uurimismeetodi vastu järkjärgult tõusnud, kuid selle areng ei ole Euroopas olnud ühtlane (Kõresaar 2001). Enamikus Lääne-Euroopa maades (taas)avastati elulugu kui allikas ja meetod 1970. aastatel. Näiteks Skandinaavias loodi esimesed eluloo- ja mälestustekogud juba 20. sajandi keskpaigas. Saksamaal takistas kvantitatiivne ajaloo- ja sotsioloogilise uurimise taust aga suuliste allikate tunnustamist ajaloo allikana veel 1970ndatelgi (Hartewig 1996, viidatud Kõresaar 2001 järgi).

Elulugude uurimise areng on seotud 20. sajandi esimesel poolel kasvanud huviga paljastada ja tõlgendada tavainimeste ja erinevate linnas esinevate kultuurigruppide omavahelise suhtluse tähendusi (Roberts 2002).

Sotsioloogid ja ajaloolased, kes kõigepealt autobiograafia sotsioloogilise uurimisallikana taasavastasid, pidasid seda ideaalseks materjaliks. Eelmisel sajandil eluloouurimise esimese lainega tulnud idealiseeritud kujutluspilt eluloolistest mälestustest tõi kaasa arusaama, et need võimaldavad maailmas toimuvat kirjeldada nii, nagu see tegelikult aset on leidnud. Pärast esimese eufoorialaine möödumist hakati mõistma, et autobiograafia ei

ole siiski ülim tõde, sest elulugudes ilmnevad faktid on vaid osa kogu tervikust (Roos 2003).

1920. - 1930. aastatel püüdsid Chicago koolkonna esindajad elulugusid sotsiaalsesse (eriti linnapildi) konteksti asetada. Nad hindasid elulugude kasutamist sotsioloogias ja muudes teadusharudes ning püüdsid määratleda selle olulisust (Roberts 2002: 35). Chicago koolkonna püüded jäid 1930. - 1940. aastatel kvantitatiivsete uuringumeetodite tõusulaine varju, ja nii jäi varju ka biograafiline meetod.

Elulugude meetod hakkas taas elustuma 1960. aastatel (Roberts 2002: 33). Järgnevate kümnendite jooksul pandi Chicago koolkonna käsitus ühiskonna-indiviidi suhetest kahtluse alla uute lähenemiste (interaktsionism, etnometodoloogia ja fenomenoloogia) poolt, mis keskendusid rohkem inimesele endale. Nende vaadete esindajaid huvitas subjektiivse reaalsuse analüüs või igapäevane sotsiaalne suhtlus, mõne uurimuse võtmeküsimuseks olid isikliku elu tähendused, motivatsioon ja põhjendused (püüti näiteks leida vastust küsimusele, mis on elu mõte) (Roberts 2002: 35).

C. W. Millsi 1970. aastal avaldatud mõte ilmestab hästi tollal valitsenud arusaamu nii eluloolise uurimuse toetajate kui vastaste seas:

„Me oleme aru saanud, et iga üksikisik elab, ühest põlvkonnast teise, mingis ühiskonnas; et ta elab läbi oma biograafia, ja et ta elab seda läbi mingis ajaloolises järgus. Juba oma olemasoluga panustab ta, iga minut, selle ühiskonna kujundamisse ja ajaloo kulgemisse (the course of its history), isegi siis kui ta on ühiskonna poolt loodud ja teda tõukab tagant ja mõjutab ajalugu“ (Roberts 2002: 36).

Millsi lähenemine oli omas ajas väga mõjukas ning on seda ka tänapäeval.

1.1 Kuidas avada ajastupilti eluloolise materjali abil

Biograafilise uurimisviisi eesmärk on avada ja mõista kõike isiklikku ning seda, kuidas isiklik seostub laiemas sotsiaalses kontekstiga (Roberts 2002: 31). Biograafilise lähenemise abil saab avada elu selliseid tahke, mis vaid dokumentide, artiklite või muude (ametlike) tekstidega tutvudes jääksid avastamata. Biograafilise uurimuse uurimisallikateks võivad peale mälestuste olla kirjad, süvaintervjuude ümberkirjutused, aga ka fotod või koduvideod (Roberts 2002).

Sotsiaalse maailma mõistmine toimub üksikute juhtumite tundmaõppimise kaudu. Nii

nagu üksikisikud kujundavad ühiskonna, kujundab ühiskond iga üksikisiku elu. Kuigi biograafilise meetodi puhul on huvi koondunud vaid konkreetsele inimesele (või inimgrupile), ongi inimene ise ühiskonna mõjutaja ja informaator (Rustin 2000).

Biograafilise meetodi abil joonistub uurimise all olev inimene (või inimgrupp) meile kogu oma inimlikkuses, koos murede ja rõõmudega. Ka on ajaloolise protsessi uurimiseks elulooline uurimus üks paremaid lähenemisi (Becker 1970: 116, viidatud Roberts 2002 järgi). Üksikisikute elu ei peaks siiski mõistma ja vaatlema ainult nende individuaalsuse põhjal, vaid seda tuleks teha läbi sotsiaalse konteksti (Roberst 2002: 34). Biograafiline meetod võimaldab uurida inimeste tegevusmotive lähemalt. Vaadelda, kuidas neid mõjutavad teised inimesed, leida nende valu ja rahulolu allikaid (Rustin 2000).

1.1.1 Esimene oluline uurimus biograafilise meetodi abil

Esimene mõjukas biograafiline uurimus oli Thomas'i ja Znaniecki'i "The Polish Peasant" ("Poola talupoeg"), mis sai mingil määral klassikaks omas vallas. "The Polish Peasant" ilmus 1918. – 1920. aastatel viies jaos ja käsitles poola immigrantide saabumist Ameerikasse avaliku diskussiooni kontekstis, kui Ameerika Ühendriikides arutleti immigratsiooniga seotud probleemide üle. Uurimus püüdis näidata probleeme, millega immigrandid vastamisi seisisid, tulles hoopis erinevast ühiskonnast. Suurema tähelepanu all oli Poola immigrandi Wladeki elulugu, mis jookseb läbi 300 lehekülje. Uurimisallikatena kasutati muuhulgas üle 700 poola perekondade ja ameerika immigrantide vahel saadetud kirja, poola ajalehtede artikleid ja ametlikke dokumente.

Thomase ja Znaniecki eesmärk oli uurimusega näidata poola perekondades ja ameerika kogukondades tekkinud raskusi ja segadust, mida migratsioon põhjustas. Uurijad uskusid, et elu kirjapaneku abil saab selgitada uute individuaalsete suhtumiste ja sotsiaalsete väärtuste ilmnemist. Massi fenomene käsitlevate uuringute puhul on nende sõnul vaja uurida üksikisikute elulugusid (Roberts 2002: 43).

1.1.2 Saksa koolkond ehk teooriast praktikani

Saksamaal on alates 1970. aastatest biograafiliste dokumentide kogumine ja analüüsimine uurimismeetodina laienenud ja arenenud erinevates suundades (Apitzsch & Inowlocki 2000:55). Karl Mannheim, kes sai Teise maailmasõja järel Ameerikas juhtivaks kvalitatiivse-tõlgendava sotsioloogia uurijaks, mõjutas elulugude uurimist ka Euroopas. 1979. aastal asutasid Martin Kohl, Klaus Eder ja Leopold Rosenmayer saksa töögrupi "Biographie-forschung" ehk "Biograafiline uurimine".

Üks olulisi küsimusi elulooliste uuringute puhul on olnud, kuidas ühendada praktiline biograafiline meetod teooriaga. Kuigi paljud uurijad on hakanud huvi tundma biograafilise meetodi vastu, on selle analüüsi eriaspektid jäänud segaseks. Samuti tekitab probleeme arusaamatus selles osas, milline on elulooliste uuringute teoreetiline kasu. (Apitzsch & Inowlocki 2000:53). Nende probleemide lahendamiseks ongi Saksa koolkond tegelenud.

Saksa koolkond esindab biograafilise meetodi idealistlikku suunda – koolkonna esindajaid iseloomustab eelkõige metodoloogiline huvi üksikute juhtumite analüüsi vastu. Saksa koolkond on tõstatanud küsimuse, kuivõrd on biograafilise meetodi analüüsi abil võimalik kirjeldada ka tolleaegset ühiskonda ning inimsuhteid. Kui objektiivset pilti saab anda ühe inimese mälestuste kogum? Kui see isegi võimalik on, siis kuidas me neid mälestusi üldistada saaksime? Kui oletame, et ka see on võimalik, siis on saksa koolkonna esindajate arvates põhiküsimuseks, kuidas me nende avastuste seast tuvastame selle sotsioloogiliselt olulise osa (Apitzsch & Inowlocki 2000).

1.1.3 Elulood kui teadusliku uurimise objekt Eestis

Eesti Kirjandusmuuseumi kultuurilooline arhiiv alustas elulugude kogumist 1989. aastal. Neli aastat tagasi oli elulugude kogus ligi 2000 erinevat teksti (Hinrikus 2004: 8).

Mälestusi on Eestis süstemaatiliselt kogutud aga alates Eesti Kultuuriloolise arhiivi asutamisest, seega 80 aastat. Senised elulugude kogumikud on keskendunud põlvkondade ajakogemustele, traumakogemustele, soolistele vaatekohale, erinevad autorid on kogunud oma maakonna inimeste mälestusi ja avaldanud neil põhinevaid ja sageli ajaloolise trauma kogemusi kajastavaid raamatuid (Hinrikus 2004: 8).

Huvi eluloolise materjali vastu ilmnes juba sõjaeelses Eesti Vabariigis. 1937. aastal alustas ajakirjanik Hindrik Prants oma mälestusteraamatut “Minu elukäik” tõdemusega: “Viimasel ajal on eesti kirjandusse siginenud uus liik raamatuid, mida varem ei tuntud: elulookirjeldused ja avaliku elu tegelaste mälestused” (Hinrikus 2004).

1980. aastate lõpust hakkas Eestis elulooline uurimine suuremat hoogu koguma. Eelkõige suurenesid ühiskondlik huvi ning võimalus biograafilisi allikaid koguda ja avaldada. Kultuuriteadustel avanes Nõukogude Liidu lagunemisega võimalus enam lülituda rahvusvahelisse teadusdiskussiooni ning saada kasu üldisest teadusteoreetilisest arengust (Kõresaar 2005).

Eestis on eluloolist käsitusviisi kasutatud eelkõige etnoloogias, folkloristikas ning sotsiaalteadustes, vähemal määral ka ajaloo teaduses. Kõik eluloolisest käsitusviisist lähtuvad

suunad Eestis jagavad 1990. aastatele iseloomulikke huvi mälu, ajaloo ja ajalookogemuse vastu. Ühised teemad on 20. sajandi kultuurilised, sotsiaalsed ja poliitilised muutused ning indiviidide ja gruppide kohanemine nende muutustega (Kõresaar 2005: 7).

Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis ei ole biograafilise uurimismeetodi abil väga palju uurimusi läbi viidud. On aga kaks ajakirjanike autobiograafiliste mälestuste kogumikku: “Meie jäljed jäävad” (2004) ja “Teelised helisillal” (2006). Neisse on kogutud ajakirjanike elulugusid, alates eelmise sajandi algusest. Oma elulugusid saatsid ajakirjanikud kogumiku kokkupanijatele ise ning need on avaldatud ilma täiendavate kommentaarideta toimetajate poolt. Ajakirjanike eluloolisi andmeid on kogutud ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis alates 1980. - 1990. aastatest. Andmebaas sisaldab tänaseks üle 2000 nime (Pallas 2008).

1960ndatel hakati Juhan Peegli juhendamisel uurima paljude följetone ja vesteid kirjutanud ajakirjanike loomingut ja biograafiat. Esimesed näited elulool põhinevatest uuringutest pärinevadki 1960ndate aastate algusest. Mõned näited neist:

Andres Vihalem (1960) uuris Peegli juhendamisel Evald Jalaku tööd följetonistina. Jalak oli mõnda aega ka Päevalehe üks juhtivaid toimetuse liikmeid. Vihalem annab ülevaate tema eluloost ja loomingust, keskendudes följetonidele, kordagi viitamata biograafilisele meetodile. Vihalema diplomitöö põhineb Jalakuga peetud kirjavahetusel, mida töös ümber jutustatakse ja analüüsitakse.

Leo Ilvese (1963) diplomitöö käsitleb August Kitzbergi tegevust följetonistina. Ka selles töös on põhirõhk loomingu kirjeldamisel ja analüüsil. Allikadena on kasutatud Kitzbergi ilmunud följetone ning artikleid ja raamatuid, milles on juttu Kitzbergi elust ja loomingust. Biograafilisele lähenemisele ei ole viidatud.

1960. aastal kirjutas Elvi Pillesaar kursusetöö teemal “Aruvälja Andrese lood “Päevalehes””. See andis ülevaate Tõnis Braksi vesteseeriast, mis ilmus Aruvälja Andrese lugudena Päevalehes 1935. aasta maist 1940. aasta juulini. Pillesaar teeb lühikese ülevaate Braksi eluloost, mis põhineb peamiselt Braksi enda kirja teel saadetud elulookirjeldusel. Autor kirjutab Aruvälja Andrese lugude saamisloost ja analüüsib teemade kaupa Aruvälja Andrese vesteid.

Anu Pallase (2000) magistritöö “Harrastusest elukutseks: Eesti ajakirjanikkonna kujunemine aastatel 1878-1940” ja Keeles ja Kirjanduses (2001) ilmunud kaheosaline artikkel “Eesti vabariigi ajakirjanik 1919 – 1940”, pakub laiapõhjalist ja faktilist ülevaadet ajakirjanike töötingimuste, majanduslike olude ja sotsiaalse tausta kohta. Braksi kui

ajakirjanikku kõrvutan Pallase pakutud andmetega Eesti ajakirjanike .

1.2 Biograafilise meetod praktikas

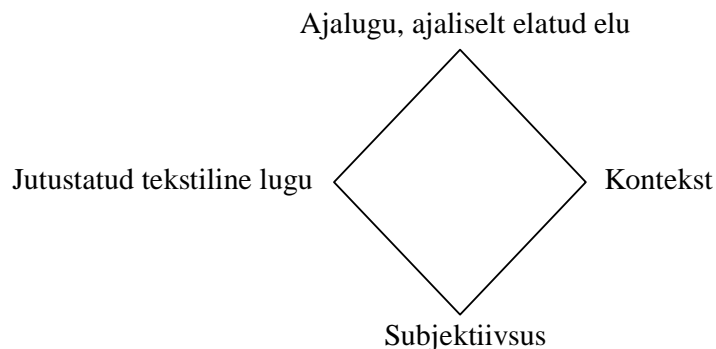
Elulugusid võib biograafilise meetodi abil mitut moodi esitleda. Kõige sagedamini lastakse elulugudel rääkida nende endi eest, teksti vaid veidi toimetades ja tõlgendades seal, kus seda ilmselgelt vaja läheb. Teine võimalus on asetada tõlgendav osa esikohale. Elulugu tuleks sel juhul lühendatud kujul osadena vahele lükkida nii, et see seostuks analüüsi ja tõlgendustega. Elulugu võib toetada ka paljude teiste dokumentidega ja see võib käsitleda vaid teatud kitsamat valdkonda (Roberts 2002).

Nii nagu elulooline struktureerimine, peab ka eluloo analüüs olema konstruktiivne ja tõlgendav (Fischer-Rosenthal 2000:118). Naised annavad ajale hinnangu läbi isikliku (või lähedaste) toimetulemise prisma, mehed keskenduvad aga rohkem süsteemi tasandile (Jaago 2001: 125). Tõnis Braksi puhul see päris nii ei ole. Tema mälestused kirjeldavad suuresti isiklikult kogetud juhtumisi ja vestlusi konkreetsete inimestega. Kuigi Braksi mälestusteraamatusse on siiski lükitud ka peatükke, mis käsitlevad laiemalt Päevalehe toimetuse tööd, artiklite valmimise protseduuri ja annavad hinnangu ühiskonna toimimisele.

Wengrafi (2000) järgi peab biograafilise materjali puhul vaatama, millised teemad kerkivad esile, millised teemad lugudes korduvad ja millised mitte. Samuti ka, millised erinevused ja sarnasused ilmnevad üksiku juhtumi ja laiema üldsuse vahel.

1.2.1 Wengrafi rombi mudel kui analüüsi alus

Middlesex'i ülikooli õppejõud Tom Wengraf, kes on spetsialiseerunud kvalitatiivsete intervjuude kui uurimisallikate uurimisele, on koostanud rombi mudeli (2000: 148), mis näitab, millega on ühe inimese eluloolised jutustused seotud. Kuigi Wengraf peab eelkõige silmas intervjuu vormis jutustatud elulugusid, on tema ideed ka mälestuste põhjal tehtava uurimuse puhul rakendatavad.



Joonis 1: Wengrafi (2000: 148) rombi mudel

Ajaliselt elatud elu ja jutustatud lugu

Wengraf eristab rombi mudelis ajaliselt elatud elu ja jutustatud tekstilise loo, sest nii on neid eristanud ka kaudsed biograafilised uurimused ja konkreetne (eksplitsiitne) biograafilis-tõlgendav meetod (2000: 147). Biograafilis-tõlgendav meetod tõmbab Wengrafi järgi selge piiri faktide ja jutustatud loo vahele. Wengraf märgib, et neid peaks analüüsima eraldi ja hiljem tulemuste juures erinevad materjalid kokku tooma (2000: 145).

Elatud elu koostatakse kindlate nn. kõvade faktide põhjal, mida samas on võimalik tuletada ka intervjuu (selle uurimuse puhul mälestuste) materjalist ja muudest vajalikest allikatest. Tulemuseks peaks olema “objektiivsetest” ajaloolistest faktidest koosnev kronoloogiline jada, milles kajastub inimese elu ja elusündmused, nagu nad juhtusid, hoolimata sellest, kas neid mainitakse intervjuus (selle uurimuse puhul mälestustes) või mitte.

Jutustatud lugu on moodus, kuidas inimene end ise esitleb, valides (ja välja jättes) teatud sündmused elust ja käsitledes neid sündmuseid teatud kindlal viisil. Wengraf osutab, et mida konkreetsemad ja avatumad on eeldused mineviku ja tuleviku ajaloolise reaalsuse ning koostatud ja hiljem tõlgenduses esitatud kaasaegse maailmapildi suhtes, seda objektiivsem analüüs on võimalik saavutada (2000: 146).

Ajalooline kontekst

Ajaliselt elatud elu ja jutustatud tekstilise loo komponentidele on Wengraf oma rombis lisaks toonud ajaloolise ja võrdleva dimensiooni Scheffi järgi. Scheff on kirjutanud, et algset, kellegi poolt jutustatud lugu saab tõendada läbi sotsiaalse protsessi ja ühiskondliku konteksti

(1997, viidatud Wengraf 2000: 141- 142 järgi). Sõnasõnalised väljalõiked diskursusest (nagu intervjuud ja mälestused) on Scheffi järgi mikrokosmosed, mis sisaldavad, nii põgusad kui nad olla võivadki, jutustaja suhet tema päritollu institutsioonides ja suhtumisi ühiskonna institutsioonidesse. Et mõista indiviidi vaatenurka ja olukorda omas ajas, peab Wengrafi järgi teadma võimalikult palju tema isiklikust ja isikutevahelisest ajaloost. Samas tuleb see teadmine paigutada omakorda laiemasse ajaloolisse konteksti (2000: 144). Ka Fischer-Rosenthal rõhutab vajadust uurida asjakohaseid dokumentatsioone, millega elulugusid tõlgendada (2000). Wengrafi järgi võimaldab teadmine isiku ja tema konteksti ajaloost uurijal mõista, enam kui ümber töödelda, isiklike lugusid (2000: 144).

Prantsuse sotsiaalteadlane Maurice Halbwachs on märkinud, et individuaalset mälu pole kollektiivsest mälust võimalik eristada. Mäletamine ja meenutamine on tema sõnul kollektiivne fenomen, mida mõjutavad eelnevalt jutustatud lood ja arvamused. Meenutuste sisu sõltub alati sotsiaalsest kontekstist, milles jutustaja viibib (Kõresaar 2001).

Subjektiivsus

Wengraf osutab Hollwayle ja Jeffersonile viidates, et intervjuu materjali tõlgendamine sõltub uurija enda teooriast individuaalse subjekti suhtes. Paljud sotsiaalteadusliku uurimuse analüüsid eeldavad uurijalt iseteadlikkust ja võimalikult suurt läbipaistvust. Intervjueeritav võib alateadlikult enda kohta teatud asjad ütlema jätta ja tulemuseks võib olla elulooline materjal, kust on välja jäänud see osa elust, mis jutustajat mingil moel kahjustada võib. Uurija ise võib samuti jätta käsitlemata teatud teemad, millest ta (alateadlikult) teada ei soovi (2000: 144). Wengraf soovib eluloolist materjali analüüsides arutleda võimalikult paljude erineva taustaga inimestega. See võimaldab uurimata jäänud aspekte avastada (2000: 145).

Wengrafi järgi tuleb biograafilise materjali mõistmiseks võtta arvesse kõik neli komponenti ja nende omavahelist mõju. Iga komponenti peab käsitlema üksteisest sõltuvana ja samas seostama neid konkreetse juhtumi ja persooniga (2000: 148).

Oma töös lähtun Wengrafi rombi mudelist, kuna see võtab kõige selgemalt kokku biograafilise meetodi olemuse. Mudelis on võetud arvesse kõiki neid aspekte, millest töö teoreetilises osas juttu oli ja mis parima tulemuse saamiseks tunduvad olulised.

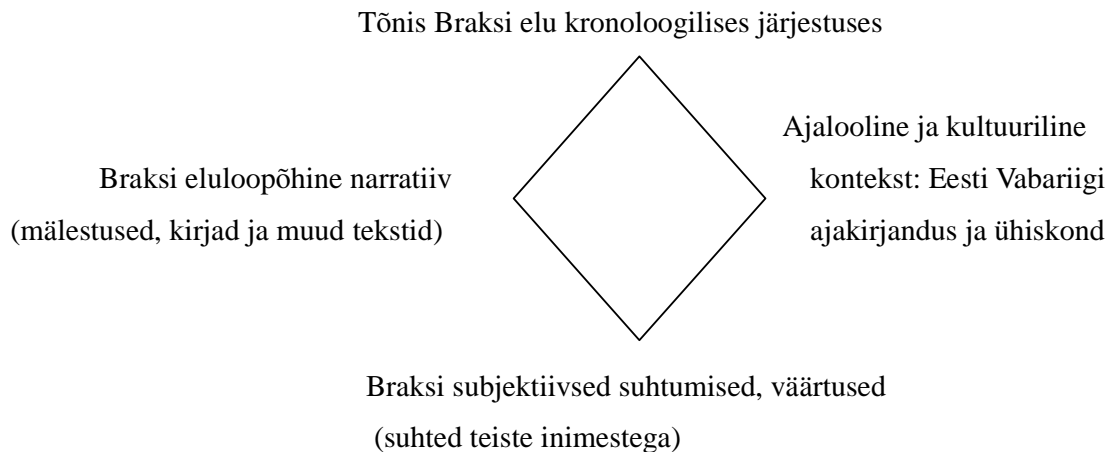
Kuigi inimest on võimalik vaadelda laiema süsteemi ühe esindajana, soovib Wengraf kindluse mõttes indiviidi subjektiivsust mitte laiendada kogu süsteemile (2000: 160). Teisalt, kuna biograafilise meetodi eripäraks on induktiivsus, ei saa piirduda ka vaid Braksi mälestuste lähema iseloomustamisega. Seda arvesse võttes, püüan ajakirjaniku

igapäevaelu kirjeldades näidata sõjaeelse Eesti Vabariigi ajakirjanikutöö erinevaid tahke.

Kõresaare järgi on analüütiliseks eristamiseks olemas neli kogemusvormi: biograafiline, kultuuriline, sotsiaalne ja ajalooline, mis moodustavad terviku ehk inimese jaoks tema elukogemuse. Kuigi elulugu põhineb reaalsel kogemustel, on “identiteet narratiivne”, st et eluloos väljendatakse kogemusi, kasutades kättesaadavaid narratiivseid ideoloogiaid, mis ei ole samuti kogemusest ja identiteedist lahutatavad (2005: 13). Kõresaar ise lähtub oma elulugude analüüsis (Elu ideoloogiad) vaatenurgast, et elulootõe seisukohast pole “elu” ja “kirjeldus” lahutatavad (2005: 14).

1.2.2 Wengrafi rombi mudel läbi Tõnis Braksi eluloo

Braksi eluloo juures võtan arvesse Wengrafi mudeli neli osa ning teen nende põhjal kokkuvõtliku ülevaate. Kõigepealt annan igale Wengrafi pakutud komponendile sisu ja tähenduse läbi Tõnis Braksi eluloo.



Joonis 3: Wengrafi rombi mudel kohaldatud Tõnis Braksi eluloolisele uurimusele

Ajalugu, ajaliselt elatud elu (Tõnis Braksi elu kronoloogilises järjestuses)

Siin toetun konkreetsetele, võimalikult nõ. kõvadele faktidele, mida Braksi eluloo kohta teada on. Need faktid puudutavad Braksi Päevalehte püsivamalt tööle asumise ajale eelnevat ja järgnevat aega. Braks oma mälestustes rohkem aastaarve ei maini, kui vaid toimetustesse tööle asumise daatumeid ja aastat, mil ta täiskooesulisena Päevalehe toimetuse liikmete hulka arvati. Braksi mälestused ei ole kronoloogilised ja vaid erinevate

seikade kirjelduste põhjal võib püüda aimata, millal need sündmused aset leidsid. Seda saab teha mingil määral inimeste kaudu, keda ta nimetab. Braks töötas Päevalehes 18 aastat püsivalt, ilma suuremate muutusteta nii ametinimetuse kui tööülesannete puhul. Vähemalt ei kajasta muutuseid tema mälestused.

Materjalidena kasutan Braksi enda ülevaadet oma eluloost, mida ta kirja teel saatis Tartu Riikliku Ülikooli žurnalistika osakonna tudengile Elvi Pillesaarele, kes kirjutas oma kursusetöö Braksi Aruvälja Andrese lugudest Päevalehes (vt. lisa 4). Raamatus “Punaoja poisid” järelsõnas ilmunud Tederi elulookirjeldust, Braksi käsikirjalisi mälestusi, kus ta mainib kronoloogiliselt teatud sündmusi oma ajakirjanikutööle eelnenud elust (“Mälestused III. 1912 – 1917. a. Linnas leiba teenimas”, 1955 ja “Mälestusi ajakirjanduslikust tööst”, 1959) ja kirjadele (kirjad emale ja abikaasale, vt lisa 3), mis samuti pakub kohati faktilisi andmeid. Lisaks kasutan Päevalehe artiklit, mis on ilmunud Liisa ja Tõnis Braksi hõbepulma puhul (Hõbepulm 1932, vt. lisa 2). Suureks abiks on Braksi mainitud ajakirjanike täisnimede ja muude faktide tuvastamisel olnud Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna õppejõudude ja üliõpilaste poolt koostatud käsikirjaline leksikon (2002), mis koondab andmeid Eesti ajakirjanike kohta kuni 1940. aasta juunipöördeni.

Jutustatud tekstiline lugu (Braksi eluloopõhine narratiiv)

Siin on põhilisteks allikatest Braksi 1959. ja 1965. aasta käsikirjalised mälestused. Püüan Wengrafi teooriast lähtudes mitte väga suuri üldistusi teha ainuüksi Braksi isiku ja mälestuste põhjal. Seetõttu on oluline rõhutada, et jutustan Tõnis Braksi lugu, mille põhjal on võimalik leida laiemaid tähendusi ja analüüsida ajakirjanikutööd tollase Eesti Vabariigi ajakirjanduse ja ühiskonna kontekstis. Kuigi kindlasti ei elanud, töötanud ja mõelnud kõik ajakirjanikud Tõnis Braksi moodi.

Kontekst (ajalooline ja kultuuriline: Eesti ajakirjandus)

Ajaloolise ja kultuurilise konteksti avamiseks kasutan Eesti Ajakirjanikkude Ühingu (hiljem liidu) aastaalbumi Õitsitulede artikleid erinevatelt autoritelt. Oluliseks allikaks tolleaegse ajakirjanduse kohta on ka Pallase kaheosaline artikkel “Eesti Vabariigi ajakirjanik 1919 – 1940” ja sellele eelnenud Pallase magistritöö. See on toetavaks materjaliks just ajakirjanike sotsiaalsete ja majanduslike olude kirjeldamisel. Lisaks kasutan 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjandust ja ajalugu puudutavaid erinevaid artikleid ja raamatuid.

Subjektiivsus (Braksi subjektiivsed suhtumised, väärtused)

Mälestused on väga isiklik materjal, sest dialoog lugeja ja kirjutaja vahel puudub. Materjal koosnebki vaid autori enda arusaamadest ja suhtumistest sündmustesse ning inimestesse. Intervjuu puhul saab uurija intervjuueeritavat suunata ja pöörata tähelepanu mingitele konkreetsetele inimestele ja sündmustele elus. Mälestuste kirjutajal aga, kui ongi suunajaid ja soovitajaid, siis materjalist seda ei selgu. Niisiis sõltub tulemus vaid sellest, millised väärtused ja suhtumised on kirjutajal ja mida ta oluliseks peab. Teisalt, mälestuste uurijal on ka endal teatud suhtumised. Nagu Wengraf osutas, võib uurija enese teadmata jätta uurimata teatud aspektid inimese eluloo juures.

Mingil määral aitavad puuduvaid (või ka liigseid) aspekte esile tuua töö juhendajad, kes on uurimuse ja selle kirjutamise protsessiga jooksvalt kursis. Tõnis Braksi mälestuste juures on veel üks mitmeti mõistetav aspekt. Oma mälestustes ülistab ta kohati nõukogude korda ja materdab elu Eesti “kodanlikus” Vabariigis. Braksi sugulane Luule Tüür on kinnitanud, et Tõnis Braks ja ta perekond olid väga Eesti-meelsed (2008, vt. Lisa 1). Tüür ei jäta kahtlustki, et Braks oleks kuidagi võinud Eesti Vabariigi vastu meelestatud olla. Kuna mälestustes on need ülistused selge alguse ja lõpuga ning kergesti muust tekstist eristatavad, jätan need analüüsist välja.

II UURIMISKÜSIMUSED

Kuna ma püüan ühe inimese kaudu avada ajastut, huvitavad mind laiemalt ajakirjanikutööga seotud küsimused Tõnis Braksi tekstides ja eluloos. Braksi subjektiivsuse, ajaliselt elatud elu, narratiivi ja laiema konteksti abil püüan leida viiteid 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjanduse ja ajakirjanike kohta. Et biograafilist meetodit kui uurimuse alust ei ole TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis väga palju kasutatud, proovin analüüsida, kui hästi see sobib Eesti ajakirjanduse uurimiseks.

1. Mida saame teada 1920. - 1930. Eesti ajakirjanduses töötamise kohta Tõnis Braksi eluloo kaudu?

Eeskätt otsin siin vastuseid küsimustele: Millised olid ootused ajakirjaniku suhtes? Millistele nõuetele ta pidi vastama? Milline oli Päevalehe toimetusliikmete tööjaotus ja -kord? Milline oli ajakirjaniku tööpäev? Milliseid infoallikaid ajakirjanikud kasutasid? Milliseid tekste kirjutati – millistest kriteeriumitest lähtuti?

2. Kuidas sobib biograafiline meetod Tõnis Braksi näitel Eesti ajakirjanduse ajaloo uurimiseks?

III TÕNIS BRAKS OMA AJASTU ESINDAJANA

Sotsiaalne päritolu mõjutab inimese maailmavaadet, mis ajakirjaniku puhul etendab olulist rolli (Pallas 2001). Seetõttu pööran kõigepealt Tõnis Braksi päritolule ja lapsepõlvele üsna suurt tähelepanu.

3.1 Nooruspõlv

Tõnis Braks sündis 19. augustil 1885. aastal Läänemaal Lihula vallas Parivere külas Reino saunatares. Tema vanemad olid põllutöölised.

Palgaliste ja maatööliste perekondadest pärit ajakirjanikke töötas 1919. - 1940. aastatel vaid käputäis – kaheksa protsenti (Pallas 2001). Selles mõttes oli Braks küllaltki erandliku taustaga oma ametivendade seas. Suur osa, veidi enam kui veerand ajakirjanikest, pärines maalt jõukamate taluperedest. Geograafilises mõttes pärines kõige rohkem ajakirjanikke Tartu- või Viljandimaalt. Braksi pärinemine Läänemaalt oli 1919. – 1940. aastatel töötanud ajakirjanike seas mõnevõrra erandlik. Vaid umbes 19 ajakirjanikku (kolm protsenti) 632-st ajakirjanikust oli Läänemaalt pärit (Pallas 2000).

Braksi isa oli Lihula kiriku mõisas sulaseks ja suri poolteist aastat pärast poja sündi. Ema kolis pojaga pärast mehe surma alevist Lihula-Pärnu maantee ääres asuvasse Riisa kõrtsi. Seal “majalobudikus ma üles kasvasingi,” on Braks meenutanud (EKLA 1958: f. 272 m. 2:3, vt lisa 4). Kõrts, kus tulevane ajakirjanik üles kasvas, asus Valuste ja Parivere küladest paari kilomeetri kaugusel ja seetõttu koduküla tal õieti ei olnudki. Koolis käis poiss vaid kolm talve Lihula valla Annuse koolis, mis ei andnud Braksi enda sõnul talle „peaaegu midagi“ (EKLA 1958: f. 272 m. 2:3).

Suurema osa 1919 – 1940. aastatel töötanud ajakirjanike haridustase oli Braksi omast kõrgem. Vaid ühel protsendil oli algharidus, st kes olid ainult vallakooli lõpetanud. Enamikul (41%) ajakirjanikest oli tol ajal kõrgharidus (Pallas 2000). „Need kõik olid ikkagi enam-vähem haritud ja seltskonnas liikunud inimesed ja neil oli vähemalt taipu toimetustööst,“ on Braks meenutanud aega, mil ta Sotsiaaldemokraadis töötas. “Mida pidin aga mina siin ümmarguse laua ääres teiste vahel istudes tegema?” (Braks 1959: 13).

Seitsme aastaselt hakkas Braks külas karjapoisina tööl käima. Kui ta oli 15-aastane, kolisid nad emaga Riisalt Lihula alevisse tagasi. Tõnis Braksil ka vend Jaan, kes suri 21-aastaselt, aga millegipärast Braks teda oma lapsepõlve mälestustes ei maini.

Ajakirjanikutööga seoses ütleb vaid, et vend Jaan tõi talle karskusseltsi raamatukogust raamatuid. Ajalehti sai Braks ise valla seltsimajas lugemas käia (1959: 4).

Lihulas elades astus Braks oma isa jälgedes ja läks Lihula mõisasse pastori sulaseks. Vahepeal töötas ta ka õllelaos ja kraavikaevajana ning jõudis lõpuks ringiga mõisatöö juurde tagasi. Braks töötas mõisas kolm aastat öövahina. „...kõige lopsakamat rahvakeelt kuulsin ma mõisas töötades,“ on Braks meenutanud. „Mõisa peretuba, kus seal sai ikka kuulda väljendusi! Isegi noorparun jäi saali avatud akna taga kuulama nägu naeru täis“ (EKLA 1958: f. 272 m. 2:3).



Foto 1: Tõnis Braks 20-aastasena (Lihula Muuseum: LM 1221).

1953. aastal kirjutatud luuletuses “Lapsepõlv” ei meenuta Braks oma noorusaega just rõõmsal toonil (EKLA 1953: f. 272 m. 1:3).

*Leivalaud meil oli väike,
Leivapala väiksem veel
Vähe, vähe oli päikest
Poisikese eluteel.*

Braks kurdab, et pidi juba väiksena murdma tööd teha ja peremees muudkui ajas takka. Ka valla koolist on tal meeles rohkem ebameeldivat kui kasulikku õpetust.

Talvel kuri koolipapa

Katekismust õpetas.

Kiskus karvust, karjus, sõimas.

Peksmisega lõpetas.

Braks kirjutas ajakirjanikuna palju följetone ebavõrdsusest ja ülekohtust, mis tööliste linnas vabrikutes osaks sai. Ka sõnumeid kirjutades puudutas ta tihti tööliste temaatikat. Kui ta juba väikese poisina sai tunda ja näha tööandjate omavoli ja kiuslikku meelt, on ka mõistetav, miks ebavõrdsuse temaatika talle hiljem ka ajalehes töötades hingelähedaseks jäi. Muidugi võis Braks oma töölisminevikku nõukogude kontekstis ise teadlikult rõhutada. Brakside perekond oli sugulase Luule Tüüri sõnul väga kartlikud inimesed ja igaks juhuks tasus Braksil nõukogude poolehoidu rõhutada ka oma isiklikes mälestustes (2008, vt lisa 1).

Maanteel aga uhkes saanis

Sõitis papp või mõisasaks.

Kahma müts ja nõtku maani,

Muidu järgnes piitsaplaks.

(Braks 1953)

Nõukogude propaganda on Braksi iseloomustades tema töölisminevikku osavasti ära kasutanud. Braksi noorsooraamatu “Punaoja poisid” järelsõnas kirjeldatakse Braksi lapsepõlve nii: “Sellal kui teised temaealised koolipingis istusid, sai tulevane kirjanik enda nahal tunda rikaste peremeeste ülekohut ja mõisniku ülbust. Kui 1905. aasta revolutsioonilaine jõudis Läänemaale, liitus ka Tõnis Braks vabaduse eest võitlejatega” (Teder 1985: 70).



Foto 2: Liisa ja Tõnis Braks 1933. aastal (Lihula Muuseum: LM 940)

1907. aastal abiellus 22-aastane Tõnis Braks Lihulast pärit sama vana Liisaga, kelle neiupõlve nimi oli Vaan. Liisal ja Tõnisel, kes jäid elu lõpuni kokku, sündis tütar Elise ja poeg Karl. Karl suri aga kaheksa aastasena difteeriasse (Tüür 2008, vt lisa 1).

3.2 Esimesed suleproovid

Esimese sõnumi saatis Braks ajalehele 1906. aastal, kui ta õllelaos töötas. “Kord õllekoormaga Pärnust tulles kuulsin, et kuski külas, kui ma ei eksi siis Rabaveres, pussitanud ööhulkurid taluperemehe surnuks,¹” meenutab Braks oma mälestustes (1959: 4). “Kirjutasin sellest sõnumi Päevalehele. Ja mu esimene saadetis ilmuski.”

Pidevamalt hakkas Braks ajalehtedele sõnumeid saatma Lihula mõisas öövahina töötades 1909. – 1912. aastatel. Algul Viljandis ilmuvale nädalalehele Malev ja hiljem Tallinna Teatajale, mis oli suuremaid Tallinnas ilmuvaid lehti (Braks 1959: 5). Öövahina pidi Braks postkontorist kirju ja ajalehti ära tooma. Kuigi mõisatööd ei ole Braks hiljem just hea sõnaga meenutanud ja on kodustele saadetud kirjas kinnitanud, et ta ei tule mingil juhul Lihula mõisasse tööle tagasi, oli just mõis see koht, kus ta ajakirjandusega esimest korda lähemalt kokku puutus. Nimelt saabus post õhtul hilja ja ajalehed jäid ööseks mõisa kööki.

1 siin ja edaspidi Braksi ja teiste tsitaatid muutmata kujul

Braks sai öö läbi mitut erinevat lehte lugeda. “...ja lugedes tuli tahtmine ka ise ajalehtedele kirjutada,” on ta kirjutanud. Mõisa sepaga oli Braksil endalgi ajaleht “kokku tellitud”. Ta ei mäleta täpselt lehe nime, mida nad tellisid, aga arvab, et see oli Tallinna Uudised (1959: 4). Ajalehtedele saatis ta artikleid peamiselt mõisatöölise elust (Braks 1959: 6).

Lühiartiklitega kogus Braks kokku üheksa rubla honorari, mille eest ostis omale viiuli (Teder 1985). 1912. aasta kevadel kolis Braks Lihulast Tallinnasse, perekond tuli veidi hiljem järgi. Nende kirjavahetusest tuleb välja, et Braksile oli viulimäng üksildastel õhtutel linnas lohutuseks. 1912. aasta suvel kirjutas Braks emale ja abikaasale: „Teie arvate et ma wiilulit ei mängi enam. Ma olen ikagi argi päeva õhtuti tubliste saaginud – kuidas ma muidu oma kurbi mõtteid ära peletan“ (EKLA 1912c: 3/8).

Braksi linna kolimine ei olnud tolle aja mõistes midagi eriskummalist. 19. ja 20. sajandi vahetusel sai linnastumine Eestis märkimisväärse hoo (Ainsaar, viidatud Pallas 2001: 476 järgi).

Pealinnas proovis Braks kätt M. Schifferi trükikojas. “Walatud küljed või plaadid wisati hõõveldamismasinale, hõõveldagu ma seinad maha aga waadaku ma, et hõõwlitera trükitähti ära ei lõika. Muidu tuleb walada uus külg ja trükkimine hilineb,” on Braks kirjeldanud oma tööülesandeid hõõveldamismasina taga (1955: 15). Rotatsioon oli siis uudisasi ja kuuri ukse juures, kus ta töötas, seisis pidevalt uudishimulike, kes uue masina tööd jälgisid (Braks 1955: 16). “Ta oli küll tunduvalt väiksem, kui praegusaja rotatsioonid, aga võis siiski trükkida kuni 12 000 eksemplari ajalehte tunnis,” meenutab Braks (1955: 13). Töö oli trükikojas raske ja töökaaslased mitte just sõbralikud ning Braks lahkus trükikojast juba mõne päeva pärast.

Tallinnas elades töötas Braks veel mitmes kohas. “Linnas saab tööd ikka kui ühes kohas ei meeldi mine teisale jälle,” kirjutas Braks õnnelikult kodustele Lihulasse (1912a, vt. lisa 3). Ta oli linna eluga väga rahul ja soovitas ka naisel ja lastel Tallinnasse kolida. Üsna pea nad sinna kolisidki.

Pikemaks ajaks jäi Braks Lutheri vabrikusse tööle, kuid ka siin ei olnud töö kergete killast: „...olen väljas hoovi pealt töös, vihmase ilmaga oleme kuuride all, ja laume veenerisi...“, kirjeldas oma tööd Braks kirjas kodustele. Tükitöö eest said töölised Braksi sõnul rohkem raha, aga need otsad „ahmitsesid“ peamiselt poola töölised endale (1912a, vt. lisa 3). Lutheri vabrikus töötamise ajal hakkas Braks enda sõnul följetonide kirjutamise alal „argseid kaitseid“ tegema (1959: 8).



Foto 3: Tõnis Braks 1918. aastal (Lihula Muuseum: LM 953).

Järgmisel aastal läks Braks Pumpjansky ja Levini malmivabrikusse. Kaks aastat enne tõsisemat pühendumist ajakirjaniku ametile töötas ta sadamas öövahina ja turbarabas turbalõikajana.

Vabrikute palgalgi olles ei jätnud Braks oma suletööd. Ta saatis sõnumeid ajakirjale Tapper, ajalehtedele Tööline, Tallinna Teataja ja Narva Kiir, kus 1913. aastal ilmus Braksi luuletus “Öö-tööl”, mis heitis kriitilise pilgu tööliste olukorrale vabrikutes. Ajalehte Kiir trahviti selle avaldamise eest Braksi sõnul 100 rublaga (Braks 1958).

1912. aastal sai Braks korteri Tallinnasse Uus-Maailma tänavale, kus ei olnud elamistingimused just kiita. Naise ja kahe lapse peale oli neil kaks väikest „toauberikku“ (Braks 1959: 8). Braksi meenutustes kubisesid selle korteri “rebenenud ja rämpse tapeedi” tagumised kihid lutikatest (1962: 1).

Tehasetöölise päevapalk oli tollal 90 kopikat või 1 rubla, ega selle rahaga suudetudki oma perele paremat pakkuda. Odavam “toauberiku” võis Braksi sõnul üürida 6 – 7 rubla eest kuus, uuemates majades tuli korteri eest maksta 8 – 9 rubla kuus (1962: 1).

Braksile tundus füüsiline töö raske ja palk oli väike. Lihulasse ta tagasi minna ei tahtnud, sest seal ootas teda ees valik, kas minna mõisa tööle, kuhu ta mingil juhul minna ei

tahtnud, või teha füüsilist tööd. Kuna ta linnas vabrikutes töötades juba ajalehtedele kaastöid kirjutas, oli loogiline jätk ajalehe juurde püsivamalt tööle asuda.

Braks meenutab, et kujutles ajalehetoimetust kultuurasutusena, kus korralikud ja kained mehed istuvad laua ääres ja kirjutavad rahvale, mis vaimutoiduks vaja (1965: 10).

3.3 Tõnis Braks ajakirjanikuna iseseisvas Eestis

20. sajandi alguskümnenditesse jääb Eesti ajakirjandusturu väljakujunemine ja stabiliseerumine. Kasvasid väljaannete ja tiraazide arv, laienes ilmumis- ja levikugeograafia, mis kõnelevad ajakirjanduse muutumisest massiliseks teabelevi vahendiks (Lauk 2000: 1).

Järgmisel aastal Vaba Maa peatoimetajaks saanud Eduard Laaman kirjutas 1922. aastal Eesti Ajakirjanikkude Ühingu (hiljem Eesti Ajakirjanike Liit) aastalbumis Õitsitud, et eesti ajakirjanduse arenemine algas õieti alles iseseisvumisega (Laaman 1922: 27).

Eesti iseseisvumine andis ajakirjanikele vabad käed. “Eestis on wabadus oma mõtteid awaldada sõnas, trükis, pildis ja kujutuses. Seda wabadust wõib kitsendada ainult kõlbluse ja riigi kaitseks. Tsensuuri Eestis ei ole,” pandi Eesti esimeses põhiseaduses, mis kinnitati 1920. aasta juunis, paika ajakirjandusvabadus. Sõna- ja trükivabadus kuulutati iseseisvusmanifestis välja tegelikult juba 1918. aastal. Kuigi sõna- ja trükivabadust ei piiratud enne nn. vaikiva ajastu algust muude seadustega, lubas 1923. aasta trükiseadus trükitooteid kohtuotsuse puhul konfiskeerida, kuid see ei seadnud ajakirjandusele tervikuna nimetamisväärsed tõkkeid. 1920. aastatel oli ajakirjandusel võimalus aktiivselt sekkuda kõigisse eluvaldkondadesse (1991: 40). Laaman kirjutab, et vabariigi-eelne ajakirjandus oli tsensuuri tõttu suurelt jaolt “tõlkimis-büroo” (1922: 27).

3.4 Tõnis Braksi ajakirjanduslik tegevus 1920. aastatel

Nii nagu Eesti Vabariik, pööras ka Tõnis Braks 1920. aastal oma elus uue lehekülje. Ta jättis füüsilise töö sinna paika ja asus tööle Eesti Sotsiaaldemokraatilise Tööliste Partei häälekandja Sotsiaaldemokraadi toimetuses. 1919. aastal oli Pallase (2001) järgi toimetustes töötanute keskmine vanus 33,6 aastat, nii et Braks ei olnud 35-aastasena ajalehte tööle asudes oma ametivendadest väga palju vanem. Ajalehetoimetusse tööle saamine ei olnud kolm talve valla koolis õppinud mehe jaoks raske. 1920. aastate alguses oli reporteritest toimetustes puudus. Kui Braks juba Päevalehes töötas, kutsuti ta Sotsiaaldemokraati tagasi. Päevalehe juurest ei tahtud teda ära lasta. Braks läks siiski (1959: 28). Sotsiaaldemokraat läks aga uuesti pankrotti ja Braks võeti Päevalehte meeleldi tagasi, sest „reportereid oli vaja“ (1959:

30). Kui ajakirjanikutööks eeldusi ja soovi oli, sai ka tööd, ja Braksi toimetustesse saadetud kaastöid oli seni vastu võetud ja avaldatud.

Sotsiaaldemokraadis hakkas Braks 1920. aastal 4500 margase kuupalga eest tööle, mis oli endise tehasetöölise jaoks suur raha. Makarovi lauavabrikus sai ta enda meenutuste järgi ehk vaid poole sellest summast. Perekonna ülalpidajal ei olnud raske lehetöö kasuks otsustada.

Braks asus lehes kohalike teadete osakonnas tööle. Kui varem loeti ajaleht algusest lõpuni läbi, siis vaba ajakirjanduse perioodil vaadati leht läbi mõne minutiga. Postimehe toimetuse liige Aleksander Peel kirjeldab tolleaegset ajakirjanduse lugemisharjumust nii: „Silm libiseb üle lehe ja peatub ainult nendel kirjutustel, mis teda käesoleval momendil huvitavad.“ Juba ainuüksi lehe pealiskaudse lugemisega laieneb Peeli sõnul aga tasapisi lugeja silmaring ja tema huvid suurenevad (Peel 1930: 80).

Vabariigi ajal kohaldus ajakirjandus üha enam uudiste hankimisele ja levitamisele, rakendati uusi ajakirjanduslikke meetodeid. Ajakirjanike töötempo ja reklaami mõju suurenesid (Pallas 2007).

Muude tekstide kõrval kirjutas Braks Sotsiaaldemokraadis Heini nime all tööliste elust vesteid (vt lisa 5a). Kui tehasetöö kirjeldamisega sai Braks enda sõnul kuidagi hakkama, siis üsna pea jäi ta linnavolikogu koosoleku refereerimisega kibedal kombel jänni. Sotsiaaldemokraadi toimetuse liige Aleksander Rebassov viskas Braksi kirjelduste järgi talle suure pahmaka linnavalitsuse ettepanekuid kätte ja ütles: „Mine kell kuus raekotta ja kirjuta, mis seal otsustatakse. Käsikiri anna kell kümme trükki.“ (Braks 1959: 5) Rebassov oli ajakirjanike elulugude leksikoni² (2002) järgi Sotsiaaldemokraati tulnud Braksiga samal aastal ja oli isegi viis aastat Braksist noorem. Braks (1959: 16) meenutab, et koosoleku materjalid olid sassis ja tal ei olnud aega neid korda sättida. Teadmata täpselt, mida ja kuidas ta tegema peab, asus ajakirjanik enda sõnul „kodukootud kuues“ linnavalitsuse koosoleku poole tee.

Koosolekul istus tema sõnul laua taga rida ajakirjanikke, kõik talle tundmatud härrasmehed. Varsti ilmus oma kabinetist ka linnapea ja koosolek võis alata. Küsimusi oli päevakorras üle kolmekümne. Mõne küsimuse üle arutleti pikemalt, teised võeti kohe hääletamisega vastu. Härrasajakirjanikud lasid pliiatsitel ja sulgedel välkuda, aga Braks ei jõudnud kuidagi koosolekuga sammu pidada. „Mind vaadeldi nagu mõnd naljameest. Kuulsin

2 Edaspidi lühendatult „Leksikon“.

kuidas Vaba Maa reporter Sermat ütles: “Kus kohalt sihuke onkel välja kukkunud on? Ta kirjutab vist oma isiklikule lehele,” meenutab Braks (1959: 16).

Jaan Sermat oli varem Tallinna Teatajale kaastööd teinud ja alles 1921. aastal Vaba Maasse tööle tulnud. Samal aastal lõpetas Sermat oma elu enesetapuga (Leksikon 2002: 208).

Braks (1959: 16) meenutab, et temaga ühe laua taga istunud “Revalsche Zeitung” toimetuse liige (nime ta ei maini) nägi, kui ähmis ametivend oli ja soovitas: “Need küsimused, mis muutmata vastu võetakse, määrgistage niisama ära ja kirjutage pärast koosolekut maha.” Algaja ajakirjanik saigi varsti järjele, aga kuna koosolek kestis ligi üheksani, läks nüüd kiireks. Kell kümme pidi käsikiri olema puhtalt ümber kirjutatud ja trükkis. Toimetuse ruumid olid õnnetuseks kinni ja Braks pidi koju jooksuma. Puhtad ümberkirjutused näpu vahel, jõudis ta trükikotta, kuid avastas, et kõik ukSED on kinni ja läks koju tagasi. Braks kirjutab, et järgmisel päeval kurtis ta oma äpardusest töökaaslastele. “Mis sa tühja asja pärast muretsed, ega me poleks seda koosoleku kirjeldust ikkagi lehte pannud: selleks polnud ruumigi!” ütles seepeale Rebassov naerdes (Braks 1959: 17).

Ka valminud intervjuu sõjaminister Jaan Sootsiga viskas toimetaja Braksi (1959: 19) sõnul paberikorvi ja ütles: “Ega me hakka Sootsi plära lehte panema!” Braks oli sellise suhtumise peale löödud ja kahetses, et ta tehasesse tööle ei jäänud. Toimetuse liikmed veensid Braksi küll ajalehe juurde jääma, kuid sellele tagasi vaadates kirjutab Braks oma mälestustes: “Parem aga olnuks kui ma seda poleks teinud, sest siis oleks mul edaspidises elus küll vist vaeva ja vintsutusi vähem olnud” (1959: 19).

1923. aastal läks Sotsiaaldemokraat lõplikult pankrotti. Leht oli sisult ja trükitehniliselt Braksi sõnul ilmetu ja igav ning kõigest neljaleheküljeline. Tiraaž langes 400 eksemplarile. Parteiliidrid lehte enam rahaliselt ei toetanud ja see suleti (Braks 1959: 26). Päevaleht ja Vaba Maa andsid lugejatele vähemalt rohkem küttematerjaligi, mainib ta irooniliselt (Braks 1959: 25).

3.4.1 Braksi asumine Päevalehe toimetusse

Braks ei jätnud oma äsja alanud ajakirjanikukarjääri pooleli, vaid hakkas 1922. aastast tegema kaastööd Päevalehele, mis oli selleks ajaks ilmunud 17 aastat. Päevaleht hakkas 1921. aastast ilmuma senise kuue korra asemel iga päev ja oli tollal päevalehtedest suurima tiraažiga: 1930. aastate lõpul 40 000 – 50 000 (Lauk 1991). 1921. aastast hakkas Päevaleht ka hommikuti ilmuma. Enne ilmus ta pärastlõunati.

Braks (1965: 2) kirjutab, et astus suvel, ta oli siis 37-aastane, mõned lühisõnumid

kaasas, Raekoja platsi ääres asuvasse toimetusse. Kõik toimetuse liikmed olid parajasti lõunale läinud. “Esimeses ruumis kuhu astusin istus laua ääres vaid J. [Jakob] Mändmets, kellele ulatasin oma kirjatööd. Mändmets heitis pilgu mu sõnumitele ja ütles: „Väga hea. Lühisõnumeid meil just vaja ongi. Tooge aga teinekord jälle.”,“ meenutab Braks (1965: 2). Mändmets oli Päevalehes pidevamalt tööl 1916. aastast ja jäi sinna kuni elu lõpuni (Leksikon 2002: 140).

Braks hakkas Päevalehe kohalike teadete osakonnale püsivamalt kaastööd tegema, kuni ta Päevalehe tolleaegse peatoimetaja Georg Eduard Luiga kabinetti kutsuti. “Oldi huvitatud sellest, kes mu vanemad, milline haridus mul on ja kus ma seni töötanud olen,” kirjutab Braks (1959: 27). Luiga oli Päevalehe vastutav toimetaja olnud 1908. aastast alates ja oli üks TEKÜ äriosanikke (Leksikon 2002: 121). Luiga ütles Braksile: “Sellest, mida te olete seni meile kirjutanud võib oletada, et teist võiks areneda ajakirjanik. Me anname teile selleks võimaluse. Võite asuda pidevalt lähema kaastöölisena „Päevalehe” juurde tööle,” meenutab Braks (1959: 27). Ta hakkas saama 5000 marka kuus, mida oli 500 marka rohkem kui Sotsiaaldemokraadis, ja lisaks iga rea eest kolm penni honorari. Nüüd tundis ta end enda sõnul ajakirjanikutöös juba kindlamalt ja tihkas esimese odava ülikonnagi osta. Nn. koosseisuliseks toimetuse liikmeks sai Braks alles 1931. aastal, kuid Braksi mälestustest selgub, et see oligi rohkem formaalsus.

Eesti Ajakirjanikkude Ühing registreeriti 1919. aastal. Põhikirjas fikseeriti elukutselise ajakirjaniku, kaastöölise ja väljaandja erinevused. See peegeldas uut staadiumi tööjaotuse arengus: toimetuse töö oli selgelt eraldunud trükkimisest, kirjastamisest ja administreerimisest. 1925. aasta põhikirja järgi võisid liidu tegevliikmeiks saada kõik Eesti Vabariigi kodanikud, kellel ajakirjanduslik töö oli põhiliseks sissetulekuallikaks ja kes olid ajakirjanikuna tegutsenud vähemalt kaks aastat (Pallas 2001: 475).

1922. aastal astus ka Braks Ajakirjanikkude Ühingu liikmeks. Ta ei olnud liidus väga aktiivne liige. Braks ei kuulunud liidu juhatusse ja nad olid koos välismaa nurga toimetaja Jakob Ilvesega ainsad, kes ei käinud ajakirjanike ballil, mida ühing korraldas ja mis selle liikmeile oli aasta suursündmuseks. Sellel oli siiski märksa proosalisem põhjus, Braksil ei olnud lihtsalt raha, et frakki või smokingut osta ja arvas, et temasugune maamees näeks selles ka kentsakas välja (Braks 1965: 12).

Ilves sattus Braksi sõnul toimetusse tööle üsna omapärasel viisil. Keegi toimetuse liikmetest läinud peatoimetaja Luigale ütlema: „Meile on ilmunud uus inimene, vana Ilves.

Istub laua taga ja kirjutab,“ meenutab Braks (1965: 12). „Noh, eks ta kirjutagu siis pealegi,“ ütelnud Luiga.

3.4.2 Äriosanike mõju lehe sisule

Eduard Laaman kirjutas 1922. aastal ilmunud Õitsituledes, et ajakirjandus on ikka kõigepealt amet, äri, suuräri koguni ja seal on oma “gravitatsiooni seadused.” Ta märgib, et eesti ajakirjandus muutus vabariigiaastatel mitmekesisemaks, kaustalt ehk formaadilt suuremaks, rohkelt avaldati intervjuusid ning vähenes sõltuvus poliitilistest parteidest (Laaman 1922: 27).

Kui varem kuulusid ajalehed üksikisikutele, siis 1908. aastal sõjaseaduse tühistamisega sai hakata asutama suure kapitaliga kirjastusühisusi. Enamik sel ajal asutatud kirjastusühisusi oli seotud ajakirjanduse väljaandmisega (Pallas 2007). Päevalehe väljaandmisõigused ostis endale 1908. aastal Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus (TEKÜ). Kirjastusühisuste asutamine tõi ajakirjandusse palju muudatusi. Kui varem mõjutasid ajalehtede sisu parteid, mille häälekandjad suurem osa ajalehtedest olid, siis nüüd hakkas lehe sisu ja valimust mõjutama eelkõige kapital. Lauk (2000: 1) märgib, et selle mõjul teravnes 20. sajandi algul väljaannete vahel majanduslik konkurents.

Kuigi ka poliitika mõjutas mingil määral ajakirjandust edaspidigi. Näiteks Postimeest peeti Jaan Tõnissoni Rahvaerakonna häälekandjaks. Braks märgib, et valimiste eel pidid Päevalehe ajakirjanikud esile tõstma erakondi, millega olid seotud kirjastuse aktsionärid. TEKÜ juhatuse liige Nikolai Kann näiteks oli mõnda aega Tallinna Eesti Põllumeeste Kogu esimees. Põllumeestekogude erakond esindas jõukamate talunike huve ja olid Riigikogu valimistel stabiilselt edukad (Vahtre 2004).

Kirjastuse aktsionärid võisid lehe sisule mõju avaldada ka muul viisil. 1930. aastal olid TEKÜ “Päevalehe” ärijuht Friedrich Uibopuu, juhatuse esimees Johan Sihver ja üks viiest juhatuse liikmest Nikolai Kann. Braks meenutab, et kirjutas Saaremaa kraavitöolistest, kellele jäeti palk maksmata “kaunis krõbeda artikli”. Tuli välja, et tööliste tööandjaks oli Päevalehe ärijuhi Friedrich Uibopuu sõber. Luiga sai Braksi mäletamist mööda ärijuhilt peapesu, kes keelas ajakirjanikul edaspidi “säärasest tühjast-tähjast” nii pikalt kirjutada. Peatoimetaja Hans Rebane sai pärast Päevalehes töötamist erakonna Põllumeeste Kogud leeris välisministriks (Braks 1959: 33).

Äriosanike majanduslike huvide mõjust lehe sisule eelistasid tollased ajalehed muidugi vaikida. Kui Uibopuu 1933. aastal suri, kirjutati Päevalehes teda mälestavas artiklis:

“Ajakirjanikud, eriti aga “Päewalehe” toimetuse pere, teab, kuidas suhtus Friedrich Uibopuu kirjutatud sõna tähtsusele. Ta teadis, et kirjutatud sõna pääseb võimule, ja võib rahvast edasi viia vaid siis, kui talle antakse waba tegutsemiswõimalus seesmiste weenete ja õiglaste tõekspidamiste piirides.” (L.K. 1933: 2)

3.4.3 Nõuded ja ootused uue ajakirjaniku suhtes

Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei üks asutajatest ja Riigikogu liige Mihkel Martna seadis 1922. aastal Õitsituledes ajakirjaniku omaduste juures esimesele kohale olla nähtuste, küsimuste ja avalduste vastu süttiv, vastuvõtlik ja elav. „Leekel ajakirjanik „ei lepi“ hõlpsasti, temas hõõgub „vastupanemisvaim“, tema ei lähe „karjalambana esimese järel“, vaid ta juurdleb, kas mõni teine tee parem, käidavam ei ole... küsides, kaheldes, sündmuste vastu erevil olles, näeb ja kuuleb ajakirjanik rohkem kui teised inimesed, ning ta tungib siis ka sügavamale,“ kirjutas Martna (1922: 41).

Braks sai oma esimesed konkreetsed nõuanded ajakirjanikuna Aleksander Grünthalilt, kes oli Päewalehte tulnud aasta enne Braksi ja oli temast 14 aastat noorem. Grünthali oli Braksi sõnul pannud päevauudiste toimetajaks Hans Rebase naine. Grünthal oskas oma soosijat nii meeldivald proua direktoriks hüüda (1959: 30). Pärast kõnelust Luigaga (vt. peatükk 3.4.1) viidi Braks üle päevauudiste osakonda ja saadeti osakonna toimetaja Grünthali juurde, et ta annaks Braksile lähemaid juhiseid reportaaži kirjutamiseks. Grünthal oli üleoleva suhtumisega ja ütles oma töölaua taga istudes: „...Muide, informatsiooni allikate otsimine ja hankimine on iga ajakirjaniku enda asi. Mina ei saa teid ninapidi päevauudiste juurde vedada, eks ole? Pättidest ja igasugustest põhjakihi esindajaist kirjutage edaspidigi. Samuti ametiühinguist, kirikutest, kõrtsidest ja minupärast kas või pordumajadest, kui te selliseid asutusi leiate. Taibukas reporter hangib päevauudiseid kõikjalt. Kiirus, täpsus, kõmu, need on peamised, mida teilt nõutakse! Kasutage telefoni. Kihutage autoga. Jookske! Iga päev olgu vähemalt sada rida reportaaži siin mu laua otsal.”

Sada rida tähendas tõenäoliselt ajalehes ilmunud ridu, sest käsikirjaliselt oleks ridu olnud raske lugeda, kuna kirjutusplokid, käekiri ja paberid võisid igaühel olla eri suurusega. Päewaleht ilmus 1922. aastal viieveerulisena. Sada rida oli umbes kolmveerand veergu lehe ülemisest otsast alumiseni. Ja kui arvestada, et üks rida võis olla kuni 48 tähemärki, siis pidi ajakirjanik päevas kuni 4800 tähemärki kirjutama.

Braks kirjutab 1930. aasta Päewalehe juubelinumbris, et ridu loeb kokku, paneb raamatusse kirja ja saadab honorari kaastöölisele ja toimetuse liikmetele spetsiaalselt selleks

palgatud inimene (Braks 1930, nr. 343).

Grünthali õpetussõnadega piirdus juhtnööride andmine ajakirjanikule, kel oli ette näidata vaid üürike kogemustepagas, kellel oli vaid algharidus ja kes õiget kirjakeelt veel vähe valdas. Samuti Läänemaalt pärit kooliõpetaja ja ühiskonnategelane Jüri Uustalu meenutab, et Sotsiaaldemokraadis ütlesid Braksi kohta töökaaslased: „Ise ei oska ühtki koma õigesse kohta panna, aga kirjutab, et loe huviga“ (Uustalu 1966: 15)

Eesti iseseisvumisega tõusis Braksi sõnul nõudlus „uut-tüüpi ajakirjanike“ järele. Ta kirjeldab neid nõudeid negatiivse tooniga, kirjutades, et sooviti „reportereid, kes olid võimelised välja nuhkima kõmureportaaži, kes oskasid vastaserakonna liidreid ja nende tegevust maha materdada ja kelle silmis ei maksnud kaaskodanike au ja hea nimi krossigi, kui oli vaja kaitsta oma partei ja peremeeste hinge“ (Braks 1959: 31).

Toimetustliikmete värbamisel ei pööratud Braksi mälestuste järgi kuigi palju tähelepanu hariduslikule ja moraalsele tasemele (1959: 31). Oluline oli, et ajakirjanikul oleks reportaaži hankimiseks terav nina ja kõmusõnumi valmiskirjutamiseks veel teravam sulg. Braks (1959: 32) meenutab, et Vaba Maa toimetuse liige Johann Juhtund ütles: „Ajakirjanik kirjutagu päevas kas või ainult kaks rida, aga need read olgu kõmu!“ Peatoimetaja Luiga armastas Braksi (1959: 38) sõnul rõhutada, et igasugune kirjutamisviis on lubatud, peale igava, sest ajaleht ei ole tehtud rahva uinutamiseks.

Kultuuriajakirjas Olion kirjutatakse artiklis „Kuidas teha kaastööd“ (Gnadenteich 1931), et kuna Eestis veel ajakirjandusharidust ei anta, peavad kaastöölised ise ära tabama, milliseid tekste tuleks ajakirjandusele kirjutada. Toimetusel ei ole artikli järgi tihti aega kirjasaatjatele tagasisidet anda. „Nagu iga ala, nii ka ajakirjaniku töö nõuab asjatundmist ja oskust – hariduse ja teadmiste kõrval... . Iga ajakirja ja ajalehe kaastööline peab hoolikalt lugema „oma“ ajalehte või ajakirja ja mõistma pakkuda temale parimat,“ kirjutati artiklis (1931: 360).

Rasmus Kangro-Pool märgib Õitsituledes (1926: 98), et ajakirjandus ideaalses vormis on rahva paremate peade mõtete väljendaja, rahva südametunnistuse hääl, mis elu juhib olukordade nõuete kohaselt. Sellele vaatamata tõstab tema arvates vabariigiaegne ajakirjandus kõige kaaluvamale kohale teateid kriminaalpolitseist ja kohtusaalidest. Kuritegude aukohale järgneb sport, hipodroom ja mitmesugused paraadid. Ka Eduard Vilde (1929: 32) imestas Õitsituledes tollaegse spordivaimustuse üle: „Uinus varemalt poiss või plika magama, raamat kaisus, siis uinub ta nüüd – ühel jalgpall, teisel reket kaisus.“. Vilde sõnade kohaselt oli selle põhjuseks kõmunälg.

3.4.4 Braksi tööülesanded toimetuses

Braks (1959: 29) meenutab, et kui ta alles Päevalehte tööle oli asunud, tehti tema ülesandeks turuteadete kirjutamine. Turuteadetes pidi ära tooma toiduainete hinnad. Selleks tuli minna turule inimeste käest hindu küsima. Peatoimetaja Hans Rebase naine palus neid teateid Braksi sõnul võimalikult “kirjanduslikult” kirjutada. Turuteadete kirjutamine ei olnud Braksi (1959: 29) arvates kerge töö, sest paljud ei soovinud, et nende toodete hinnad lehes avaldatakse. Eriti need, kes müüsid kaupa kallimalt. Kui hinnad turul kallimad juhtusid olema, kui lehes kirjutati, helistasid lugejad toimetusse ja kaebasid vea pärast. Turuteadete kirjutajale tehti hiljem märkus hooletu töö eest (Braks 1959: 29).

Hiljem asus ta Päevalehes päevauudiste osakonda tööle, mida toimetas Aleksander Grünthal. Braks (1965: 5) märgib, et igale toimetuse liikmele määrati ministeeriumid ja linnavalitsusasutused, mille tegemistest neil tuli kirjutada. Oma valdkonnas ei tohtinud Braksi järgi midagi kahe silma vahele jääda. Kõik, millest kirjutas Vaba Maa, pidi tingimata ka Päevalehes olema, “muidu oli kuri karjas”. Braksi hooleks anti hariduse-, töö- ja hoolekandeministeeriumid. Lisaks tuli tal kirjutada tähtsamatest koosolekutest ja kongressidest, ametiühingutest, rongkäikudest ja kõigist ühiskondliku elu nähtustest, millest saab “kokku keerutada päevauudise” (Braks 1959: 31).

Ka Wellner (1932: 9-10) rõhutab oma reporteri käsiraamatus, et ajakirjanik peab olema ühenduses asutustega, kust võib uudis alguse saada. “Vähemalt kord päevas peab ta neid külastama ehk telefoniteel järele pärima,” kirjutab Wellner. Peale alalise ühenduse asutustega, on tarvilik haistmine uute niitide leidmiseks, mille “otsi” ei saa kindlastest allikatest. Sagedasti on juhuslikult kuulnud pisi ühenduses suurema sündmusega, mispärast peab ajakirjaniku nina pikema kaalutlemiseta otsustama, kas selle niidi järele maksab jahti alustada, või mitte.”

Braks ei kirjelda oma mälestustes, mille järgi ta otsustas, missugune juhuslikult leitud “ots” sobib uudiseks, kuid kirjeldab üksikuid seiku, kus ta nn. juhuslikest allikatest infot sai. Näiteks tõi Albert Kivikas talle ringkonnakohtust näha abielulahutuse protsesside protokolle, üteldes „Siis näed ka, kuidas kõrgem klass elab,” meenutab Braks (1965: 18). Kivikas töötas 1931. – 1933. aastatel Päevalehes kohtureporterina (Leksikon 2002: 88).

Braks leidis neid „otsi” enda sõnul ka ajalehekuulutustest. Kord ilmus kuulutus, et Tallinna Niguliste tänavale on ilmunud imearst, kes kasvatab igale kiilaspeale paari nädalaga juuksed pähe. „Asi lõhnas följetoni järele. Läksin vaatama,” kirjutab Braks (1965: 21). Teine kord kuulutati lehes, et Rataskaevu tänaval on avatud hingeravi kabinet. Braks märgib, et

„sedagi tuli tundma õppida” (1965: 21).

Peale uudiste kirjutas ta vesteid ja följetone erinevatele väljaannetele, nagu Päevaleht, Kratt ja Õitsituled.

Tartu Ülikooli eesti kirjanduse lektor Mart Velsker (2008) jagab följetonide arengu Eestis kolme järku:

- 19. sajandi lõpukümnenditeni: folkloorne ja ajakirjanduslik vestelisis, kus nali pole eesmärk omaette.
- 1890ndad – 1930ndad: kujuneb kirjanduslik följeton. Följetonistlikku proosat hakatakse aktsepteerima päriskirjandusena.
- 1960ndate ja 1970ndate vahetus: Kassetipõlvkonna autorite (noored autorid, kes debüteerivad 1960ndatel pappkarpidesse kokku surutud luulekogumikes) toel toimuvad olulised muutused kahes suunas. Üks osa liigub vestelise, klassikalise variandi poole, teine osa orienteerub absurdikirjanduse mallidele.

Braksi följetonide kirjutamine aeg langes nn. teise följetonilaine aega. Ta ise ei pea Päevalehes oldud aastaid aga just följetonide hiilgeajaks. Kirjanikud tema sõnul ajalehele joone alla ehk “saba alla” kirjutama ei soostunud, kuigi toimetajad neid palusid. Kirjanikud said Kultuurkapitalist Braksi sõnul 100 krooni kuus ja peale selle võisid nad oma tekste avaldada kõrge honorari eest “Loomingus”. Järelikult ei olnud tasu joonealuste eest väga kõrge. “...ajakirjadesse ja ajalehe saba alla jäid minu ja M. [Mihkel] Aitsami taolised katsetajad oma vestete ja jutustustega” (Braks 1965: 5).

Följeton oli Braksi sõnul väga nõutud materjal ja see pidi tingimata lõbus olema, sest rahvas tahtis nalja saada. Braksi juures käidi tihti palumas, et ta ühele või teisele väljaandele jutte või vesteid kirjutaks. “Mina siis ka muud kui vehkisin igasugust pahna ja kolu kokku, sest rida oli ju reamehe leib,” kirjutab Braks (1959: 54). Heini nime all kirjutas ta peamiselt linnarahva elust, Aruvälja Andrese nime all hakkas Braks 1930. aastate keskel aga Läänemaa murdes kirjutama elust maainimeste silme läbi.

Kord kirjutas Braks följetoni härrast, kes Haapsalu suvitusmajas pasunat puhus, nii et suvitajad puhata ei saanud ja ajakirjanikul sellest lehte kirjutada palusid. Braks märgib, et ta kirjutas väikese följetoni ja sellest oli kasu, sest linnapea soovitas pasunapuhujal edaspidi supelmaja merepoolisel rōdul muusikat harrastada. Suvepuhkuselt toimetusse naastes ootas

Braksi pahandus. Selgus, et pillimees oli arhitekt Pärna poeg, kes oli Päevalehe maja ehitanud. Pärna kutsus ebaviisaka ajakirjaniku korrale. Braks vastanud, et nime ta följetonis ei maininudki. “Mis see tähendab, et pole nimetatud nime. Igaüks teab, et nii võimsalt võib pasunat puhuda vaid üks mees: ja see mees on minu poeg,” vastas Pärna. Hiljem tegi peadirektor Juhan Sihver Braksile märkuse selle eest, et ta ei soostunud väikest pasunahäält ära kannatama (Braks 1965: 30).

3.4.5 Tööülesannete jagunemine Päevalehe toimetuses

Järgnevalt toon näiteid erinevatest töökaaslastest, kellega Braks 1920. aastatel Päevalehes töötas. Valik töökaaslastest on tehtud selle järgi, kelle kohta Braks räägib pikemalt, kui vaid nime mainib. Mõnest töökaaslasest tuleb juttu 1930. aastatega või mõne muu seigaga seoses.

Peatoimetaja rolli on Braks esile tõstnud teemade jagamisega seoses. Tihti saatis just peatoimetaja ajakirjaniku reportaaži või intervjuud tegema.

Peatoimetaja Georg Eduard Luiga toimetusetöö suunamisest on Braksil meeles, et ta keelas ära õnnetuste ja kuritegude rubriigis asjaosaliste täisnimede avaldamise. Selle asemel tuli Luiga nõudel kirjutada initsiaalid, sest muidu jääb mõnele pisivargale, kes olude sunnil varastas, terveks eluks märk külge. Luigaga seotult meenutab Braks veel, et ajakirjanikul tuli “alati linnas ringi joosta, sageli ka maale või provintsilinna sõita.” See kõik nõudis Braksi sõnul lisakulusid, mille ajakirjanikud ise kinni pidid maksma. Raudteevalitsus andis toimetusele küll ühe priisõidupileti, mida iga toimetuse liikmed võisid kasutada, kuid see püsis peamiselt Luiga käes, kes piletiga kodust toimetusse ja tagasi sõitis (Braks 1959: 33-34).

Ajakirjanike elulugude leksikonis (2002) on öeldud, et Luigal oli peamine teene Päevalehe kujunemisel Eesti suurimaks päevaleheks. Luiga panus Päevalehe ilme kujundamisel oli suur Päevalehe algusaegadel, kuid 1930. aastatel hakkas tema jõud raugema. Evald Jalak, kes töötas 1930. aastate algul päevauudiste toimetajana, on kirjutanud, et ta pidi ise juhtima kogu toimetuse tööd, sest Luiga piirdus ainult juhtkirjade varumisega ja valis avaldamiseks joonealuseid romaane. Muuks oli ta liiga vana ja mugav (Vihalem 1960). Braks märgib, et Luiga juhtkirjade kohta räägiti toimetuses, et need kipuvad kuivaks ja igavaks jääma.

Juhtkirja kohta kirjutas Eduard Laaman (1925) Õitsituledes, et see “...on enamasti kõige konservatiivsem, mahajäänum ja kõige vähemloetav osa meie aja eesti lehest.”

Pahatihti pannakse Laamani sõnul juhtkirja lihtsalt poolametlik tsirkulaar, mis muudes osakondades ainult paberikorvi läheks (Laaman 1925: 31).

Juhtkirjadega seoses meenutab Braks, et Karl Ast, kellega ta Sotsiaaldemokraadis töötas, oli nii väle sulemees, et võis juhtkirja valmis vehkida veerand tunniga.

G. E. Luiga kõrvale pandi Päevalehe peatoimetajaks 1922. aastal ka Hans Rebane, kes varem oli olnud lehe vastutav toimetaja. Rebane kirjutas samas aastal Õitsituledes, et ajalehe mõju meie elus ei saa enam kunagi liiga kõrgelt hinnata. Ta jätkas pateetiliselt: “Tõepoolest, ajalehemees, kes suudab sinu vastu? Sa kõneled kõvemini kui poliitikamees, võimsamini kui rahvasaadik, vägevamini kui preester. Ajaleht lükkab troonid ümber, vabastab vägevamadki oma kohtadelt, kisub ühed alla ja teised üles” (Rebane 1922: 37).

Braksi järgi sattus Rebane trükikoja ja toimetuse teistesse ruumidesse harva ja istus tavaliselt oma kabinetis või suhtles kõrgemate ametimeestega. Toimetuses kamandas ja toimetas tema naine, majandusosakonna toimetaja „Proua Rebane“, nagu Braks teda nimetab (1959: 29). 1927. aastal loobus Hans Rebane lehetööst, siirdudes poliitikasse, Põllumeeste Kogude leeris. Ta oli 1927. - 1928. aastatel Eesti välisminister, hiljem läks diplomaatilisele tööle (Aru 2005).

Tollast ajajärku pidas Aleksander Peel (1930: 79) ajakirjanduses reporterite ajajärguks. Braks meenutab, et reporterite toas, kus asus tema töölaud, töötasid peale tema veel Leonhard Sõerd, Eddy Jürisson ja teatrikriitik Rasmus Kangro-Pool (1965: 7).

Sõerd oli Päevalehte tulnud 1920. aasta detsembris ja tema kohta on Braksil meeles ilmekas seik: „Kord suvel tuli Sõerd suure ähmiga toimetusse. Viskas pintsaku tooli korjale ja kamandas jooksupoissi: „Arno! Too blokk paberit. Vala tint potti! Ruttu!”

„Mis on juhtunud?” küsitlesime.

„Juhan [Johann] Juhtund tappis oma sõbra.”

„Pole võimalik!”

„Tõsi, tõsi. Ta võeti juba vahi alla. Tulin just praegu politseijaoskonnast.”

Siis võttis Sõerd lauatelefoniga ühenduse Grünthaliga: „Pange mulle esimesel küljel ruum vähemalt 250 reale kinni. Annan vägeva viieveerulise.”

Juhan Juhtund oli see sama Vaba Maa ajakirjanik, kes nõudis, et ajakirjanik kirjutagu vaid kõmu. „„Päevalehe” väljaandjad rõõmustasid. Ometi saadi võistlevale lehele panna sihuke pirn, et aitas kohe. Aga juba paari nädala pärast pidid „Päevalehe” härrad veenduma, et naer tuleb tihti nutuga koju kätte. Sest nüüd avaldas „Vaba Maa” omakord vägeva viieveerulise, milles kirjutati ei kellestki muust kui „Päevalehe” toimetustliikmest J. Sõerdist,

kes tükkinud Viru tänava lokaalis ühe tütarlapsena nii innukalt kurameerima, et lokaalipublik ja politsei seganud vahele,” kirjutab Braks (1965: 16-17). Pärast seda vallandati Sõerd Päevalehest .

Eddy Jürisson oli Päevalehte püsivamalt tööle tulnud 1923. aastast (Leksikon 2002: 72). Braks ise ei ole oma mälestustes Jürissoni rohkem maininud, kui ainult seda, et Jürisson temaga ühes toas töötas.

Braksist viis aastat noorem Rasmus Kangro-Pool töötas Päevalehes 1924. - 1934. aastatel teatri- ja kunstiarvustajana (Leksikon 2002: 78). Ta kirjutas 1926. aastal Õitsituledes, et ajakirjandus ideaalses vormis on rahva paremate peade mõtete väljendaja, rahva südametunnistuse hää, mis elu juhib olukordade nõuete kohaselt. Sellele vaatamata tõstis tema arvates vabariigiaegne ajakirjandus kõige kaaluvamale kohale teateid kriminaalpolitseist ja kohtusaalidest. Kuritegude aukohale järgnes sport, hipodroom ja mitmesugused paraadid (Kangro-Pool 1926: 99). 1930. aastal kirjutas Kangro-Pool Päevalehes: „Päevaleht“ püüdis arvustajaks oma juure kutsuda inimesi, kes endid kunstiinimestena, kunstiarmastajaina üldiselt tuttavaks teinud.“ Kangro-Pool iseloomustas oma ülesannet teatrikriitikuna: „Mitte ette kirjutada, vaid põhjendada – see on kriitiku ülesanne“ (Kangro-Pool 1930, nr 343).

Kuna toimetuse liikmed vahetusid, on alust arvata, et Braks oma Päevalehekarjääri jooksul töötas ühes toas erinevate ajakirjanike ja toimetajatega. Braks ei täpsusta, mis ajal ta Sõerdi, Jürissoni ja Kangro-Pooliga ühes toas töötas.

Enne ja pärast Kangro-Pooli Päevalehes töötamise aega (1920. - 1924 ja 1934 – 1935. aastatel) oli Päevalehes teatriarvustajaks ja joonealuste toimetajaks Karl Arthur Adson. Kuna aga Adsoni vahekord näitlejatega ei olnud kuigi hea (Braks 1959: 40), võib arvata, et tema sulest ilmusid teravad arvustused. Samuti ei olevat saanud Adson sportlastega läbi. Braks meenutab, et kui Soome jooksukuulsus Nurmi Tallinnas 10 000 meetrit jooksis, tuli Adson seda vaatama ja kirjutas hiljem lehte sportlasi nõökiva pilkelaulukese (Braks, sealsamas).

Oskar Lõvi hakkas Päevalehele spordireporterina kaastöid saatma gümnaasiumi lõpuklassis 1920. aastal. Toimetuse liikmena töötas ta Päevalehes 1921. - 1934. aastatel. Peale spordi kirjutas Lõvi ka muid artikleid (Leksikon 2002: 123). Braks meenutab, et kui Brasiilia estraaditrupp Tallinna külastas, otsustas Oskar Lõvi õnne katsuda, kas nendega saab jutule. Brasiillased sõid parajasti restoranis Kuldne Lõvi lõunat. Ajakirjanik istus nende sekka ja ütles, et on eesti suurima lehe esindaja. Külalised olid väga lahked, pakkusid pitsi viinagi. Lõvi sai trupijuhilt intervjuu ja Vaba Maa toimetust kirunud hiljem tulist kurja, et nemad seda

kõmusõnumit ei saanud (Braks 1959: 46).

Noor Reaalkooli õpetaja Evald-Abram Jalak tuli Päevalehte Braksiga samal aastal. Ta sai laiemalt tuntuks oma Eesav Puusliku kirjadega. Jalakut diplomitöö raames uurinud Vihalem kirjutab, et paljud lugejad uskusid, et Eesav on päriselt olemas ja seetõttu sai see fiktsiooniline tegelane toimetuse liikmetest kõige rohkem kirju. 1926. aastast töötas Jalak välisosakonnas, päevauudiste osakonnas toimetajana ja kohalike sõnumite reporterina (Vihalem 1960). Braks täheldab, et Jalak kirjutas vene keeles kaastöid ka Leedu ajalehtedele (1959: ...).

Braks meenutab Jalaku ja Lõvi paljastavat artiklit sellest, et Põllumeeste Kogu sai salakaubavedajatelt suure rahasumma valimiseelse “kihutustöö” tegemiseks. Sellest tuli suur poliitiline skandaal. Siseminister Jaan Hünerson ütles riigikogus, et Päevalehe ajakirjanikud valetavad, mispeale ajakirjanike liit Hümersoni oma liikmeskonnast välja heitis (Braks 1959: 45). Jalak ja Lõvi olid mõlemad Braksist 18 aastat nooremad (Leksikon 2002: 59, 123).

Kodumaa osakonda toimetas Braksi ajal juba kõrges eas Jakob Mändmets. Ta pidi ka maakondadest ja provintsilinnadest kaugekõnesid vastu võtma. Mändmets oli selleks ajaks, kui Braks Päevalehte tuli, staažikas ajakirjanik. Juba 1906. aastal asus ta Päevalehte tööle. Vahepeal proovis kätt mujal ja tuli 1916. aastal Päevalehte tagasi, kus töötas elu lõpuni (Leksikon 2002: 140).

Parlamendi reporteriks tuli Hugo Bernhard Kikson 1921. aastal. 1929. aastast alates oli Kikson vabakutseline ajakirjanik. Kikson oli Tomski ülikoolis meditsiini ja hiljem Tartu Ülikoolis õigusteadust õppinud (Leksikon 2002: 85). Braks kirjutab, et Kikson oli saanud küll hea hariduse, kuid moraalselt oli ta “nõrk mehike” (1959: 43). Tema peamisteks huvialadeks olid pummeldamine, raha peale kaardimäng ja naised. Tööst ta kuigi palju ei hoolinud. Trükitöölistega ja toimetust külastavate lihtsate inimestega rääkis Kikson üleolevalt ja järsult. Telefoni keskjaama preilid said Braksi sõnul Kiksoni käest iga päev sõimata, sest ei suutnud anda nii ruttu ühendust, kui Kikson tahtis. „Kikson oli endale värvanud igast erakonnast kirjasaatjad, kes kirjutasid talle riigikogu komisjonide tööst. Kikson ise kirjutas vaid armastuskirju ja veksleid,” meenutab Braks (1965: 10).

Braks ütleb naljatades, et kuna Päevalehe toimetuses töötas kolm Rebast, Lõvi, Ilves ja Karu, nimetati lehe toimetust seltskonnas Pika tänava loomaaiaks (1959: 51).

3.4.6 Kuidas ajakirjanik Päevalehes tööd tegi

Braks meenutab, et tööpäev algas Päevalehes hommikul kell kümme. Jooksupoiss tõi igale toimetuse liikmele kõik Tallinnas ilmuvad ajalehed lauale. Kui Vaba Maas oli mõni päevauudis rohkem, tegi osakonnajuhataja reporterile, kes uudise “maha magas”, peapesu. Pärast lehtede ülevaatamist algas töö. Braks märgib, et käsikirjad pidid trükikojas olema kella poole üheks päeval, hiljemalt üheks (1959: 59). Postimehes töötanud Karl Ferdinand Korneli järgi pidi leht juba hiljemalt kell pool viis olema tänaval ja lehepoiste käes müügil. Iga leht proovis konkureerivast väljaandest varem ilmuda (Kornel 1930).

Igas toimetuse toas oli telefon, mida vändati peaaegu lakkamatult. Kui telefoni teel ei saadud allikat kätte, pidi reporter oma vastutusel olevaid asutusi ise külastama. Vaid paar-kolm tundi oli aega, et 100 rida täis kirjutada (Braks 1959: 59).

Wellner (1932: 8-9) kirjutab reporteri käsiraamatus, et ajakirjaniku oodatud uudiste ehk juba varem ette teada uudiste allikateks on kohtud, seltsimajad, teatrid, kirikud, koolid, ametiasutused ja seltskondlikud organisatsioonid. Wellner näeb ootamatute uudistena eelkõige erinevaid õnnetusi ja kuritöid. Ta põhjendab seda väitega, et iga inimene on teataval määral fatalist ja sellepärast huvitab teda kõik, mis on ühenduses surmaga. “Tulekahi, raudteeõnnetus, või mõni muu õnnetu juhtumine, kus inimesed elu kaotanud ehk vigastunud, on väärt, et neist kohe lehele teatatakse (Wellner 1932: 17). Ta nimetab ootamatute uudiste infoallikatenäsi asutusi, kuhu inimesed satuvad või kuhu helistavad, kui õnnetus on juhtunud. Näiteks politseiasutused, haigemajad, tuletõrjepunktid ja tuletornid (Wellner 1932: 9).

Braks kirjutab, et mõnikord kergendas leheruumi täitmist mõne ministri või teise tähtsa tegelase intervjuu. Selle trükki toimetamisega oli aga kibe rutt. Kui intervjuueeritav oli segase jutuga, oli raske tunni pikkusest jutuajamisest kohe see kõige olulisem välja võtta. “Näiteks, kui mulle anti intervjuu Töö- ja Hoolekandeministeeriumist, siis polnud mul ju aega nii pikka nime välja kirjutada. Märkisin blokki ainult THm. Hiljem kirjutasin toimetuses puuduvad tähed juurde. Ja niisamuti see pliiatsikirja sodi ladumisele läkski,” meenutab Braks (1959: 59).



Foto 4: Tõnis Braks 1933. aastal Päevalehes tööd tegemas (Lihula Muuseum: LM 1033).

R. Gnadenteichi ilmumata jäänud raamatu käsikiri “Kuidas teha ajalehele kaastööd” defineerib intervjuud kui “reporteri jutuajamist väljapaistva kompetentse isikuga ja küsimuse üle, mis kogu seltskonda käesoleval momendil kas eriti huvitab või tema meeli ärevil hoiab” (1932: 360).

Gnadenteich ütleb, et väga oluline on valida intervjuueerimiseks õiged inimesed. Näiteks kliiniku direktor on parem allikas kui tema assistent. Samas on oluline vestelda teemal, mis on hetkel eriti päevakorras. Ta toob näiteks tol ajal olulised teemad tüüfuse levimise ja poliitiliste rühmade vahelised vaidlused põhiseaduse muutmise pärast. Igaüks võib Gnadenteichi sõnul saada heaks intervjuueerijaks, kui ta piisavalt harjutab. Ta toob ka mõned praktilised näpunäited: “Küsimus, mis intervjuus sõelumisele võetakse, tuleb jaotada reaks väikesiks küsimusiks, vastuseid, milledele ühtekokku kogutakse; sellega saavutatakse täielik vastus intervjuueeritavale küsimusele... Kõik küsimused tuleb juba varem valmis mõelda. Kõik vastused tuleb kohe lühidalt üles märkida ja nad alles pärast liita üheks vastuseks ühele küsimusele” (Gnadenteich 1932: 360).

Päevalehes oli tavaks iga uue valitsuse ametisse astumise puhul teha paari uue ministriga intervjuud ja panna nende fotod lehte. Kuna valitsuskriise juhtus sageli, tuli ka

intervjuusid uute ministritega ette tihti. Ministreid oli Braksi sõnul raske kätte saada. Selleks tuli kulutada tublisti telefoniaparaati, joosta ja sõita transpordivahenditega, kuni jõuti nii kaugele, et jutuajamine võis alata (1959).

Wellner on oma reporteri käsiraamatus kirjutanud, et lugeja tunneb üldiselt huvi riigimeeste, poliitika- ja kultuuritegelaste vastu. Wellner märgib: “Teda huvitab nende isiklik elu, nende toimingud, nende kavatsused, mispärast lugejate seisukohalt ajaleht õigustatud on neist aeg-ajalt teateid avaldama” (Wellner 1932: 17-18). Wellner soovib ajakirjanikul enne intervjuuerimist endale valmis kirjutada küsimused, millest leht huvitatud on. “Vastupidi seni meil valitsevatele kommetele ei juhi jutuajamise andmisel jutuajamise andja mitte reporterit, vaid reporter teda. Usutletavalt vastuseid saades koostab reporter jutuajamise iseseisvalt, seejuures peab ta täpselt edasi andma usutletava vastuseid. Reporteril on aga õigus jutuajamise koostamisel esikohale tõsta asjaolusid, millest huvitatud lugejate enamus. Sarnaselt koostatud jutuajamine on huvitavam ja loetavam, kui mõnes ametkonnas valmiskirjutatud ja reporterile pihku pistetud jutuajamine,” kirjutab Wellner (1932: 39).

Kuidas intervjuusid reaalselt läbi viidi, kirjeldab Braks seoses haridus- ja sotsiaalministritega, kuna tema ülesanne oli just nende ministrite tegemistel silma peal hoida. Näiteks uus töö- ja hoolekandeminister Jaan Masing võttis ta oma majas vastu. “Mida ma oskan teile ütelda? Minule tuli see asi äkki ja ootamatult. Riigi valitsemistööst, nagu teate, pole ma seni osa võtnud,” ütles minister, kui Braks ta ees, kirjablokk käes, “tarku sõnu” ootas. Masing palus Braksil teinekord tagasi tulla, aga toimetaja ootas juba samal päeval lugu oma laual. “Kas olete mõelnud sellele, kuidas kavatsete neid [sotsiaal]probleeme, näiteks tööpuuduse küsimust, lahendada hakata?” uuris Braks visalt edasi. Minister ei olnud neile mõelda jõudnud ja ütles: “Teile on kogu see riigiaparaat teatud ja tuntud, olete kindlasti kursis ka sotsiaalministeeriumi tööga, kirjutage siis ise nii, kuidas heaks arvate ja paremaks peate. Eks siis teinekord räägime jälle pikemalt.” Ajakirjanik võttis Masingult päevapildi ja ruttas toimetusse. “Kirjutasingi siis nii nagu heaks arvasin ja kuulsin hiljem, et minister jäänud “oma” intervjuuga väga rahule” (Braks 1959: 3).

Harald Wellneri reporteri käsiraamat osutab, et ajakirjanik peab sündmust vaatlema erapooletu vaatleja seisukohast. Ta peab hoiduma isiklike oletuste ja arvamiste avaldamisest ja arvestama ainult nende teadetega, mis ta asjaosalistelt on saanud. See nõudmine käib kõige ajalehes ilmuva kohta. “Olgu see panga pankrott, mõne äri rahalised raskused, poliitiline skandaal, mõrtsukatöö, enesetapmine või raudteeõnnetus,” kirjutab Wellner (1932: 11-12).

Teise töö- ja hoolekandeministri, Karl Soonbergiga, oli Braks veelgi rohkem hädas. Temalt pidi ajakirjanik sõnu suust “nagu tangidega” sikutama. Nii tuli ajakirjanikul intervjuu jällegi omast peast valmis kirjutada. Järgmisel päeval, kui leht ilmus, kurtis Loonberg töökaitseosakonna direktorile: “Mina rääkisin selle reporteriga vaid kaks-kolm sõna, tema aga, näete, on soperdanud poole lehte täis,” meenutab Braks (1959: 3).

Pikemat aega ametis olnud sotsiaalministrid enam naljalt ajakirjanikule intervjuusid ei andnud, sest kardeti teiste erakonna lehtede etteheiteid, et miks eelistab minister just seda ajalehte. Kui ministril midagi öelda oli, kutsus ta kõikide lehtede esindajad ministeeriumisse. Seal pisteti reporteritele valmis kirjutatud intervjuu pihku. Minister oli viisakas ja küsis, kas kellelgi on veel küsimusi. Kui kellelgi oli, siis minister vastas tavaliselt: “Sellest olen ma juba kirjalikus intervjuus kirjutanud” või “Vabandage mind mu härrad, pean otsekohe minema Toompeale: veerand tunni pärast algab valitsuse koosolek” (Braks 1959: 4).

Haridusministrite intervjuueerimisega olid jälle teised probleemid. Kõik intervjuud, mis olid tegelikult kirjalikud deklaratsioonid, sarnanesid väga üksteisele. Tavaliselt olnud neis kirjas, et algkool on hariduse aluspõhi, keskhariduse andmise küsimust tuleb asjatundlikult ja läbikaalutult lahendada ja et kõrgema hariduse alal tuleb hoiduda haritlaste üleproduktatsioonist. Oma isiklikku nägemust hariduse suunamiseks ei ilmutanud ükski minister. Braksi arvates ei saanudki nad seda teha, sest enne tuli valitsuskriis ja haridusminister pidi oma koha järgmisele loovutama (1959: 4).

Poliitikute kidakeelsus oli ajakirjanike seas laiemaks arutelu objektiks ka Õitsituledes. Imestati, miks valitsused rääkida ei armasta, kuigi demokraatlikus ühiskonnas võiks seda eeldada. Laamani sõnul võis põhjus peituda diplomaatilises suhtluskeeles, kus vahel oli poliitikul targem vaikida, kui nii palju vastupidiste huvidega rühmi ootavad võimalust igast sõnavääratusest kinni hakata. “...meie avaliku arvamise organiseerimata tõttu on madal meie poliitilise elu tasapind ja selle tasapinna madaluse tõttu on organiseerimata meie avalik arvamine” (Laaman 1925: 32). Karl Korneli arvates põhjendasid politseivõimud vaikimist juurduse huvidega. Ajakirjanikud kurtsid ka selle üle, et neid välispoliitilistes küsimustes liiga vähe informeeritakse. “Et ajakirjanik saaks oma ülesannet korralikult täita, peab ta teadma rohkem kui ta lehte paneb. Tal peab kogu asja kohta olema täielik ülevaade” (Kornel 1930: 68).

Wellner märgib reporteri käsiraamatus, et oluline on, et ajakirjanik saaks infot asjaosalistelt endilt ja eristaks selgelt faktid arvamustest. “Kui keegi avaldab oma isiklisi arvamisi, siis võib neid kasutada ainult arvamise avaldaja isiku nimetamisega” (Wellner

1932: 10).

Päevauudiste toimetaja, hilisem peatoimetaja Harald Tammer käsikirju üle ei vaadanud, vaid ütles: “Mis ma tast ikka vaatan. Vii trükikotta!”

Braksi sõnul ei olnud enamasti aega korralikku korrektuuri teha. Korrektoreid oli Päevalehes viis-kuus, kuid trükikoja mees seisis korrektuuri preilide ja prouade selja taga ning ootas, et nad rutem teeks. Kardeti lehe hiljaks jäämist. Braks märgib, et polnud siis ime, et leht kubises kirjavigadest (1959: 59).

Harald Wellner aga kirjutas, et reporter-ajakirjanik peab oma kirjutused enne trükki andmist mitu korda läbi lugema ja kõrva taha kirjutama kõik parandused, mis temast vilunum ja kogenum toimetaja tema käsikirjas teeb” (Wellner 1932: 47, 48).

Lehe küljendamine käis tol ajal suhteliselt kiiresti. Paarkümmend minutit enne rotatsiooni käiku laskmist läks Oskar Mänd trükikotta ja küsis: “Noh, mis teil siin täna on kah? Selle paneme siia, selle sinna. Kolmeveerulise keskele. See foto sobib siia,” kirjutab Braks (1959: 59).

Päevaleht ilmus sageli 12 – 16 leheküljelisena, vahel isegi 32-leheküljelisena. Siis koguti ajalehematerjal ette ära. Laupäeviti oli mitu lehekülge kuulutuste päralt ja teksti tuli vähem kirjutada (Braks, sealsamas).

Kui Braks Päevalehte tuli, olid tema ootused selle “kultuuriasutuse” suhtes kõrged. Tööle asudes ehmatas teda pilt, mis toimetustes tegelikult avanes: „Mina, kes ma olin olnud seni tööraha seas olin algul lausa jahmunud, nähes siin töötavate inimeste eluviisi... kogesin, et reporterite töö seisab peamiselt kolleegidelt pisilaenude norimises, vekslite tegemises ja joomingutes,” kirjutab Braks (1965: 10, 11).

Mis toimus toimetuse ruumides, annab aimu Braksi kirjeldatud seik. Noor reporter, terve toimetuse peale ainuke täiskarsklane, läks Rebasele kurtma, et mehed tossavad nii rängalt suitsetada, et võimatu on hingata. Et kas selle vastu ei saaks midagi ette võtta? „Rebane vahtinud reporterile hulk aega näkku ja imestanud siis: “Mis kuradi ajakirjanik te siis tahate olla, kui paberossi suitsugi ei talu!”” (Braks 1965: 59).

Braks meenutab, et sageli, kui peatoimetaja oli juba õhtule läinud, tehti toimetuse väikseim tuba mängupõrguks. „Mäng kestis mõnikord öö läbi. Kanges mänguhoos polnud kellelgi aega avada õhuakent. Tuba oli suitsu täis. Sigarettide kontsad loobiti põrandale ja hommikul oli parkett põlenud aukudest mustakirju.“ Braksi sõnul mängiti suurima ägedusega ja sõimati ropumate sõnadega. „Anti üksteisele tooliga pähe. Kord oli juhtum, et tõmmati isegi välja revolvr. Mihkel Aitsam, kes juhtus telefonikõnet oodates toimetuses olema,

põgenenud hirmuga laua alla.“ Verevalamiseks siiski õnneks ei läinud (Braks 1965: 10).

Ka päevasel ajal mängiti toimetuses kaarte. Mihkel Aitsam näiteks oli alati heas tujus ja ei öelnud kunagi kaardimängust ära. “Ta mängis tavaliselt nii kaua kui oli juba võitnud paar krooni, siis ütles: “Aitab tänaseks. Ma lähen nüüd lõunatama”” (Braks 1959: 41). Samal ajal tolgendas siin noori reportereid niisama ringi. Mängisid malet ja ajasid lorijuttu.” (Braks 1965: 11).

Samuti Läänemaalt pärit Mihkel Aitsam oli Päevalehe toimetuse liige 1919. aastast ja Eesti Ajakirjanikkude Liidu juhatuse liige selle algusaastatel (Leksikon 2002: 9). Ta toimetas kohalike teadete osakonda ja käis linnavolikogu koosolekuid refereerimas. Ajakirjaniku kutse erapooletuse küsimus ei olnud tol ajal veel nähtavasti päevakorral, sest Aitsam võis ilma etteheiteid kartmata ning kutse-eetika rikkumisele mõtlemata töötada mitmel erineval töökohal. Vähemalt ei suhtu Braks tema mitmel rindel tegutsemisse halvustavalt. Aitsam oli seotud Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsiga, algul töötas seltsi asjaajajana, hiljem ajakirjanikuna töötades kuulus Aitsam seltsi auhindade määramise komisjoni. Peale selle töötas toimetaja ka Tallinna hipodroomil kohtunikuna.

Braks meenutab, kuidas Aitsam ametkondadest infot kogus. Toimetusse jõudes helistas ta kõigepealt linna veevärki. “Palun ütelda, kui kõrge on täna Ülemiste järve vee seis?” küsinud Aitsam. Ajakirjanik pani vastuse kirja ja helistas linna tervishoiuosakonna juhatajale. “Kuidas on täna lood nakkushaigustega? Ja-jah, arvud näitavad tõusu. Rahvas elab ja lõbutseb, ega midagi!”. Sellega Aitsami päevatöö toimetuses enamasti piirdus (Braks 1959: 42).

Braks märgib, et toimetust külastasid iga päev mitmesugused inimesed. Mõni annetas paar krooni, mõni andis rohkemgi. Saevabriku töölised saatsid Hiiumaalt toimetusse isegi üle saja krooni, paludes see edasi anda mõnele puudust kannatavale perekonnale (Braks 1959: 91). Enne kui Toompeale valitsusele või riigivanemale märgukirju esitama mindi, astuti tihti toimetusest läbi ja paluti, et ajaleht märgukirjas esitatud nõudmisi toetaks. Üsna tihti ilmus toimetusse ka töötute delegatsioonid. Need suunati tavaliselt Braksi jutule, naljatamisi öeldi, et tal olevat “hoolekandeinspektori omadusi” (Braks 1959: 90).

Braksi meenutab, et allikad käisid toimetustes tihti juttu puhumas, prooviti ajakirjanikke mõjutadagi. Näiteks oli haridusminister Jaan Lattik Päevalehe majas tihe külaline. Kord soovitas ta Braksile panna ajalehte “kõva pirn” sotside liidritele, kellega tal oli Riigikogus olnud jagelemist. “Põrutage üks vahva pamflett ära, saame nalja,” palus Braksilt haridusminister. Braks kirjutab, et ta ei tahtnud end erakondade intriigidesse segada ja jättis

pamfletti kirjutamata (1959: 6).

Nat Mey illustratsioonide all Õitsituledes (1933: 26) võetakse toimetustes toimuv humoorikalt kokku: "...ei saa Eesti toimetustes süsteemist ega korrast olla palju juttu. Toimetuseruumides, kus iga tuba jagab terve hulk toimetajaid, valitseb alatine sagimine ja õiendamine, milles on võrdselt kaastegevad nii omad inimesed kui võõrad. See oleks ju muidu päris kena olemine, kui neis ruumides ei tuleks ka töötada. Juhtivategi toimetajate oma toad on alles üsna värske uudis.”

Soome ajakirjaniku Väinö Joensuu kirjutab 1929. aastal Õitsituledes, et Eesti ajalehed on Soome omadest tunduvalt meelelahutuslikuma sisuga. Eesti lehtedes kasutatav jutustamisviis on tema sõnul küll elavam, kuid lugudest võib leida tühiseid kuulujutte. Joensuule tundus, et Eestis ohverdatakse igasugustele mitteolulistele, kuid iseloomulistele pisijoontele rohkem ruumi kui Soomes, kus ajalehtede ruumipuudus muutub järjest kisendavamaks ja seepärast tuleb pisijoontele nii vähe ruumi jätta, et järele jääb ainult paljas asjalik luukere (Joensuu 1929: 73).

Wellner kirjutab reporteri käsiraamatus: “Uudis on õieti viimase sündmuse kokkuvõte. Kuid veel enam – ta on kokkuvõte viimastest sündmustest, mis huvitab lugejat, keda see sündmus ootamatult rabab. Sündmus on lehele seda suurema tähtsusega, mida laiemat lugejate hulka ta huvitada võib. Sellelt seisukohalt tuleb hinnata ka uudise väärtust” (1932: 14).

Vahel jäi lehte tühi ruum ja oli vaja see kiiresti täita. Braks meenutab, et kutsus siis fotoreporterit ja ütles: “Lähme ludime natuke linnas.” Poole tunniga oli paras jagu andmeid blokis ja ülesvõtted fotoaparaadis. Pealkirjaks pandigi Braksi sõnul: “Ludime natuke linnas”. Selliseid joonealuseid ja lühiintervjuusid tuli päris tihti ette (1959: 55). Lehte pandi paremad fotod ja alla kirjutati pildi kirjeldus.

3.4.7 Ajalehe kvaliteet ja turundus

1930. aastate algul arutleti Ajakirjanike Liidu häälekandja Õitsitulede vahendusel tuliselt eesti ajakirjanduse arengu ja probleemide üle. Paljud kurtsid, et ajakirjandus oli liialt kõmu peal väljas, mõtlemata tagajärgedele. Ajalehtedes ilmus paljude arvates liialt valeandmeid, ajakirjanikel puudus moraal.

“Peab ütleva, et kodanliku vabariigi algul olid kõik ajalehed äärmiselt hallid ja igawad,” kirjutab Braks (1965: 4). Väljaandjad otsustasid, et nii ei või see jätkuda, sest ajalehtede tiraažid langesid. Raekoja saalis korraldati koosolek, kus arutati, kuidas ajalehti

sisult huvitavamaks ja välimuselt ilmekamaks muuta. Üks osavõtja ütles, et kui tahetakse ajalehti sisukamaks muuta, tuleb parandada ajakirjanike palgaolusid (Braks, sealsamas). Madalate palkade pärast ei tulnud paljud haritud inimesed ajakirjandusse tööle (Peel 1930). Vaba Maa toimetuse liige Aleksander Veiler põhjendas madalate palkade otstarbekust sellega, et kui reporter teenib 180 – 200 krooni kuus, on ta ühel ilusal päeval toimetusest kadunud ja siis ei aita muud kui võtta voorimees ja kihuta reporterit taga otsides ühest kõrtsist teise. Kui reporter saab aga 100 – 120 krooni kuus, istub ta toimetuse laua taga nagu „nööp ja vehib kirjutada nii et lust näha!“ meenutab Veileri sõnu Braks (1959: 32). Veiler jäi oma sõnade juurde ja reporterite honoraridel ei lastud Braksi sõnul ajalehes Vaba Maa üle 120 krooni tõusta.

Päevalehe loetavust püüti tõsta erinevate nippidega. Näiteks korraldati iludusvõistlusi. Nii mõnegi härrasmehe silmis see Braksi sõnul lehe mainet ei parandanud, vaid jättis kosjalehe mulje. Soome ajakirjanik Joensuu imestab Õitsituledes: „...kuigi meil naiste iluduse võistlust jälgitaks suure huwiga, siis seda ometi parema meelega nähtaks mõne pildilehe veergudel.“ Juhtiva päevalehe jaoks oli selline reklaamimise viis igatahes uuenduslik (Joensuu 1929: 73).

Varsti pärast Pikale tänavale kolimist sattus Päevaleht majandusraskustesse. Süveneva majanduskriisi tõttu läks äri halvasti, kuulutuste arv lehes vähenes ja lehelugejaid jäi vähemaks. Braks näeb ühe süüdlasena Friedrich Uibopuu tegevust. Uibopuu oli küll energiline Kaitseliidu pealik, kuid ärimehena polnud temast Braksi sõnul suuremat asja (1965: 6). Braks meenutab, et rahaline kriis läks nii teravaks, et toimetuse liikmetel tuli oma palka kassameistrilt välja nuruma hakata. Kassameister Serk istus laua taga ja ajas lehemehi nagu kärbseid oma laua tagant minema, sest palka ei olnud maksta (Braks 1959: 52). „Räägiti, et võlgu pidi olema 200 miljonit marka (Braks 1959: 53).

Päevalehe rahalise kriisi juures tuli appi riigikassa. Võimul olevatel Põllumeeste seltsi liikmetel ei oleks Braksi sõnul Päevalehe pankrotistumise puhul olnud enam kohta, kus oma huve kaitsta ja valimiseelset reklaami teha. Kuigi Päevaleht nimetas end erapooletuks, kaldus leht Põllumeeste Kogude poolehoidjaks. Braks kirjutab, et Hans Rebase kirjutatud juhtkirjades peegeldus põllumeeste seltsi meelsus (1959: 54). Päevalehe võlga hakati kergendama riigikassa abil. Kui leht oli seni end reklaaminud poliitiliselt iseseisva lehena, siis nüüd läks Päevaleht erakondlike rahatuusade omanduseks ja Braks ütleb, et sellesse ei suhtunud avalikkus soosivalt. Braks ei täpsusta, millal see võis toimuda, kuid võib eeldada, et 1920. aastate teisel poolel Eestis süvenenud majanduskriisi kontekstis. Kui see oleks juhtunud

nn. vaikiva ajastu ajal 1930. aastate teisel poolel, ei oleks lehe poolehoidmine valitseva partei poole olnud nii märkimisväärne sündmus. Samas ütleb Braks, et majandusraskused tekkisid veidi pärast toimetuse Pikale tänavale kolimist, mis toimus 1922. aastal.

Evald Jalak, kes mõni aeg peatoimetaja kohustusi täitis, on meenutanud, et ta pidi iga sõnumi ja loo poliitilist külge direktoritega kooskõlastama (Vihalem 1960). Uus peadirektor Juhan Sihver lõi Päevalehes ruttu korra majja ja palka hakati ajakirjanikele taas korralikult palka maksma (Braks 1959: 53). 1930. aastatel tõusis ajakirjanike tasustamise teema taas päevakorraale.

3.5 Braks 1930. aastate Päevalehes

Eestis trükiti 1929. aastal üks leht iga 5,5 kodaniku kohta, mille järgi oldi maailma arvestuses seitsmendal kohal. Kõige rohkem ajalehe eksemplare trükiti Taanis, kus oli üks leht iga teise elaniku kohta. Eestis ilmus tol ajal 202 perioodilist väljaannet (Visman 1929: 86). Muuhulgas arenes ajakirjandus iseseisvas Eestis ka kvantitatiivses plaanis. Kui 1919. aastal ilmus 43 eestikeelset väljaannet, kus töötas teada olevalt 102 inimest, siis 1934. aastal oli väljaandeid juba 265. Neis töötas enam kui 223 ajakirjanikku (Pallas 2001).

Eesti Telegraafiagentuuri direktor ja endine Postimehe ajakirjanik Karl Kornel võrdles Õitsituledes ajalehetoimetusi kihava mesipuuga. “Inimesed sõeluvad, telefonid helisevad, ühes toas lõhub kirjutada mitu meest, kelle näost käib läbi tuksatus, kui kostavad telefoni”plärin”, sammud või küsimus. Kiirelt voolavas mõttelennus tekib lühike seisak, kuid sellest tuleb kohe jälle saada jagu ja mõtlemisvärk peab jälle libedasti hakkama tööle” (Kornel 1930: 67).

1920. aastate lõpuks oli toimetuses juba igal laual oma telefon. Helistamine ebaõnnestus vahel. Võis juhtuda, et saadi vajalik inimene telefoni teel kätte, kuid läbi ei kostnud midagi. Või siis torkas intervjuu ajal kellegi teise kõne vahele. “...meie telefonid on praegu niisugused, mis kasvatavad üsna noortelegi ajakirjanikele halle juukseid” (Mändmets 1930: 89).

Ajakirjanikud pidid tihti allikaid kodudest või linna pealt otsima. 1930. aastate algul hakkas suuremates eesti linnades levima kohvikukultuur. See hõlbustas ajakirjanike tööd, kui oli teada, millal ja kus teatud allikas viibis. “Alates sellest sügisest tuleb nentida põhjalikku pööret: on avatud ja avamisel rida uusi kohvikuid, neist mõnigi võimaldab võrdlust välismaa kohvikutega,” kirjutati Olionis 1931. aasta viimasel kuul (Kohvik “Hermann” 1931: 504).

Ka Braksi mälestustest peegeldub kohvikukultuuri ilminguid. „Kord tegi Luiga mulle

ülesandeks kunstnikke nende kodudes ja ateljeedes külastada ja neid intervjuuerida. See ei olnudki nii kerge ülesanne, sest kunstnikud istusid enamiste kohvikus.”

Braks käis allikaid otsimas kodudes, kohvikutes, helistas oma valdusalas olevatesse ministeeriumitesse, käis kongressidel ja koosolekutel. Peaminister Eenpalu kutsus ajakirjanikud omale kord lausa koduvisiidile. Arukülas asuvas kodus askeldas ta vestiväel, “hallparunite keskel” ja kostitas tuntumaid tegelasi koduõllega. Tihti käis Braks Maavalitsuste Liidu büroos informatsiooni hankimas (Braks 1965: 74).

Braks meenutab ka, et kirjutas kaks vestet nädalas. Nädalas vorpis ta enda sõnul valmis vähemalt 1200 rida. Jakob Mändmets ütles talle, et see on „märkimisväärne produktsioon“ ja soovitas veidi sulge pidurdada, sest muidu hakatakse ärijuhatuses irisema tema suure teenistuse pärast ja palka võidakse kärpida. Mändmets ütles Braksi meenutuste järgi: „...kui te sellise hooga neid ridu edasi vehite, siis kirjutate end varsti tühjaks. See tähendab, et teil pole enam ütelda midagi uut. Lehelugejad on aga nõudlikud. Olen juba oma toimetuspere suust kuulnud märkusi, et Heini följetonidest kipuvat kaduma särts.” (Braks 1965: 3).

Õitsituledes kirjutas Mändmets: „Ajakirjaniku peas peab alati olema uusi ideid ja probleeme, talt nõutakse alati uut ja rabavat. Ajakirjanik peab reageerima välkkiirelt igasugustele elunähtustele ja päevasündmustele. Vested ja vahelugemised, need sünnivad niisama muuseas toimetuse töö raginas” (1936: 68).

Päevalehe ainus naistöötaja oli Braksi meenutuste järgi tõlk-masinakirjutaja Selma Millend, kes valdas üle kümne võõrkeele. Braks märgib, et Päevaleht ostis Millendi ajalehest Kaja 1931. aastal 220 kroonise kuupalgaga üle. Millendi silmad jälgisid lehest võõrkeelset teksti ja käed kirjutusmasinal käisid hommikust õhtuni. Ta suhtles Braksi sõnul teiste toimetustöötajatega vähe ja pühendas ennast täielikult tööle (1965: 14). Millend kirjutas välispoliitikast, aga ka päevakajalisi artikleid (Leksikon 2002: 134).

1933. aastal pandi valitsuse otsusega riigis maksma kaitseseisukord. Samal päeval kuulutati telegraafi teel välja perioodiliste ja muude trükiteodete eeltsensuur. Riigivanem Jaan Tõnisson põhjendas kaitseseisukorda sellega, et viimasel ajal on riiki sügavasti haaranud ärev meeleolu ja viinud meeled tasakaalust. Eriti olevat selles süüdi osa ajakirjandusest, selle vastutustundetus, ärevusekülvamine ja lubamata kõmu tagaajamine (Animägi 1933). “Ka täie vabaduse juures ei või ometi laskuda sellele tasapinnale kõnes ja kirjas, kus enam mitte milleski piiri ei peeta, kus ei hoolita kellegi ausast nimest, vaid juhitakse kõigi vastu kahtlust, mustamist ja laimu, mis iganes meelde tuleb,” rääkis riigivanem oma raadiokõnes (Animägi

1933: 22).

Johan(nes) Animägi oli Päevalehte tulnud 1928. aastal, pärast Kiksoni lahkumist. Ta oli Tartu Ülikoolis juurat õppinud (Leksikon 2002: 11). Animägi oli välisuudiste ja parlamendi osakonna toimetaja.

Väljaanded reageerisid kaitseseisukorrale erinevalt. Päevaleht võttis seisukoha, et vabaduse kasutamine nõuab enesepiiramist ja kui seda ei osata, siis peab piirid tõmbama riigivõim. Sõna- ja trükivabaduse piiramine on küll karm samm, kuid seda tehti raske aja ja korra tõttu (Animägi 1933).

1934. aastal saadeti 1908. aastast Päevalehega seotud olnud Georg Eduard Luiga pensionile.



Foto 5: "Päevalehes" G. E. Luiga lahkumise puhul peatoimetaja kohalt. 29.12. 34. Istuvad vasakult: Miller, Luiga, Grünthal, Aitsam. Teises reas: Adson, Animägi, Peterson, Esop, Teder, Taklaja, Braks, Tammer, Grünthal. Taga: Rennet ja Krusten (Lihula Muuseum: LM 974).

Luiga asemele tuli Harald Tammer, kes tuli tööle 1923. aastal ja töötas seal, nagu Brakski, 1940. aastani. Tammer tegi Päevalehes suure karjäärihüppe. Kiiresti edutati ta päevauudiste toimetajaks ja peatoimetajaks. Tema põhiülesandeks oli kirjutada sise- ja

välispoliitilisi kommentaare ja juhtkirju (Leksikon 2002: 223).

Tammer kirjutas peamiselt spordist ja käis ainsana eesti ajakirjanikest 1928. aastal Amsterdamis olümpiamänge kajastamas. Ta armastas Braksi sõnul oma artikleid kirjutada väikestele taskubloki lehtedele (1959: 37).

1934. aastal tuli Vaba Maast Päevalehte kohtureporteriks tööle endine kohtuametnik Pedro Krusten. Krusten tegi Päevalehe ajakirjale Kratt joonistusi. Ta treis need peatoimetaja kabinetis mõne minutiga valmis, sageli ei võtnud selleks mantlitki seljast ära. (Braks 1959: 40)

Päevalehe kooli- ja haridusosakonna toimetajaks sai 1923. aastal Nikolai Kann (Leksikon 2002: 79). Lühikest kasvu Kann oli mõnda aega ka Päevalehe peatoimetajaks. Ta viibis Braksi meenutuste kohaselt küll rohkem kohvikus kui toimetuses, aga oli muidu lahke mees. „Tegevtoimetaja ülesandeid täitis ikkagi Oskar Mänd,” kirjutab Braks (1965: 15).

Oskar Mänd oli 1935. aastast Päevalehe tegevtoimetaja ja juhtkirjanik (Leksikon 2002: 140).

Kann küsis Braksilt, kui palju tal Karksi-Nuia komandeeringusse teekuludeks raha vaja läheb. Braks ütles, et parkümmend krooni. Kann ei tahtnud, et ajakirjanik sinna „santi mängima” läheks ja andis talle 60 krooni kaasa, meenutab Braks. Kõik väljast saabuvad käsikirjad käisid Oskar Mändi käest läbi. Kõik avaldamata jäänud kirjad, millel puudus autori märkus, et palutakse käsikiri säilitada, visati paberkorvi. Kirjasatjatega kirjavahetust ei peetud (Braks 1959: 50).

1935. aastal sai Braks 50-aastaseks. Selle puhul ilmus Päevalehes artikkel, kus toimetaja märgib: “Tõnis Braksi tunnevad tema kolleegid kui tublit töömeest ja head sõpra, keda saadab läbi töö ja eluraskuste alati nooruslik süda ja huumorimeel” (Teder 1935, nr. 228).

3.5.1 Ajakirjanike palgaolud

1936. aastal kirjutas Braks Õitsituledes: “Eesti ajakirjanik, nagu juba eelpool tähendatud, töötab praegu halvemais palgatingimuses kui enne maailmasõda... Sotsiaalkomisjoni andmed näitavad, et 162 ajakirjanikust ainult 20 teenib üle 200 krooni kuus ja 69 teenib 100 – 200 krooni, 73 kutselist ajakirjanikku peavad aga leppima töötasudega alla 100 krooni kuus” (1936: 67).

“Kui nüüd arvestada seda, et 3 – 4-toaline korter kesklinnas või selle läheduses maksab 50 – 70 krooni kuus, siis on selge, et sellist korterit võivad ehk kuidagi pidada

kõrgemasse palgagruppi kuuluvad ajakirjanikud. Väiksema palga saajad on sunnitud tõmbama kesklinnast agulisse väikekorterisse, samuti pole neil kuigi palju võimalusi seltskonnas liikumiseks. Lehtede enda huvides aga on, et ajakirjanik seisaks alati elukeerises, et ta näeks ja kuuleks kõik. Olles alatiselt ainelises kitsikuses, ei ole ajakirjanikul võimalik osta endatäiendamiseks kirjandust ega ajakirju. Teatrisse, õnneks, pääseb lehemees vahel harva toimetuse kaardiga... Äriteenija teeb oma tööpäevakese ära ja pärast seda ei häiri teda enam miski. Ajakirjaniku tööpäeval pole aga iialgi kindlat piiri. Toimetuslaua tagant lahkumine ei tähenda veel õhtuleminekut. Teatri arvustajail tuleb siirduda etendusi jälgima, reporterid lähevad koosolekuile ja kongressidele ja juhtkirjanik vihub kodus juhtkirja kirjutada. Hommikuks olgu käsikirjad trükivalmis“ (Braks 1936: 68).

Päevalehes olid palgaolud paremad, aga paljudel ajakirjanikel oli kaelas ka vekslivõla koorem. Braks kirjutab oma mälestustes, et lehemees pidi olema korralikult riides, käima ajakirjanike ballil ja suviti kuurordis puhkamas (1959: 33). Ajakirjanike naised kandsid ka „proua nime“ ja neil ei kõlvanud elada toauberikus, meenutab Braks. Enamik Päevalehe ajakirjanikke armastas kõrtsides-kohvikutes pummeldamas käia. Palk oli nii laiaks eluks liiga väike ja ajakirjanikud olid enamasti võlgades. Toimetuse jooksupoissi saadeti aina pankadesse vekslid pikendama. Päevalehe reporterid, kes käisid tihti peatoimetaja juures palka ette küsimas, ei julgenud palgakõrgendust paludagi (Braks 1959: 47).



Foto 6: Tõnis Braks hipodroomil 1937. aastal (Lihula Muuseum LM 979).

1939. aasta juulis suvitas Braks Kuressaares. See oli viimane kord, mil ta kodanliku lehe esindajana „supelsaksa mängis“ ja Saaremaal elu-oluga tutvus, meenutab Braks. „Poliitiline õhkkond meie kodumaal oli aga siis juba nii ärev, et kodused kirjutasid, rahvas ostab toiduaineid üles. Sõda on vist tulemas? Mina aga vastu, et oh, ei ole midagi... Kus mina võisin teada, mis mu väiksel kodumaal ja mul endal lähemal ajal kõik ees seisis!“ (Braks 1965: 79).

Iseseisvas Eestis oli ajakirjaniku staaž keskmiselt kuus aastat pikk (Pallas 2000). Braksi Päevalehe juures püsivalt töötatud 18 aastat oli väga pikk aeg tolle aja mõistes. Kuigi, Päevalehe toimetuse koosseis oli küllaltki püsiv. „Vähe oli neid kes lahkusid „Päevalehest“ mõnda teise toimetusse. Kui lahkuti, siis hoopis teisele tööle“ (Aru 2005: 76).

3.6 Tõnis Braksi (aja)kirjanduslik tegevus nõukogude okupatsiooniaastail

Mida tegi Braks Saksa okupatsiooni ajal, ei selgu tema mälestustest ega ka mujalt. Aastatel 1951 – 1954 oli ta aga poliitilistel põhjustel Narvas vanglas. Brakside kodus tehti läbiotsimine ja küllap leiti sealt midagi sellist, „mis sellele valitsusele ei meeldinud“... Pärast seda, kui Tõnis oli ära viidud, võtsid tema abikaasa ja tütar isegi osa raamatuid ja viisid - tol

ajal oli seal põllumaa, kus praegu on A Le Coq Arena - sinna ja põletasid lihtsalt ära, sest nad kartsid uuesti jälle läbiotsimist. Et nad mitte meeldivat kirjandust ei leiaks“ (Tüür 2008, vt lisa 1).

Narvas vangis olles kirjutas Braks oma kodustele palju kirju. Esimeses kirjas kirjutab ta: “Ma olen siin alles uus inimene ja ma pole seni veel käinud tööl. Tahaksin aga väga teha mingit jõukohast tööd, sest tööta on elamine igaw” (Braks 1953). Braks oli, kas ajakirjanikuna töötamise tõttu või oma loomult, inimene, kes armastas tööd teha. Käed rüpes istudes tundis ta end kasutuna. See selgub ka tema hilisematest mälestustest (Braks 1965 – 1966), kus ta tihti kurdab tööpuuduse üle.

Päevaleht muudeti 27. juulil 1940 ajaleheks Kommunist ja Braks jätkas seal följetonistina. Hiljem töötas ta veel ajalehtedes Rahva Hääli ja Talurahvaleht.

Ka pensionärina jätkas Braks vestete ja mälestuskatket kirjutamist (Teder 1985). Ta avaldas lühi- ja noorsoojutte „Võitlusvennad“ (1945), „Punaoja poisid“ (1947) ning külakomöödiaid „Tantsuproffessor“ (1935) ja „Metsakollid“ (1947), kirjutas näidendi „Kõrgem seisus“.

“Lihula 1905./06. aasta sündmuste keerises” ilmus kogumikus “Punased aastad” 1932. aastal. Tõnis Braks kirjeldab, kuidas vene revolutsiooniline liikumine Lihula valla elu mõjutas. Karistussalgad ja paruni(poja)d hukkasid ja vangistasid Braksi sõnul paljusid. “Oli küll keelatud hukkamist jälgida, aga meie hiilisime ikkagi mõisa küüni nurga varjust vaatama,” kirjutab Braks. “Surmamõistetud jooksid ette. Igaüks tahtis rutem pääseda piinast, mida sünnitas kaaslaste tapmise pealtvaatamine” (1932: 196).

Tõenäoliselt neist sündmustest mõjutatuna kirjutas Braks hiljem noorsooraamatu Punaoja poisid, mis esimest korda ilmus 1947. aastal. Need lood räägivad Punaojast pärit poistekambast, kes peavad mõisarahva üleolevat suhtumist ja mõnitusi taluma ning kes vanemaks saades aadlikele üheskoos vastu hakkavad. Punaoja poiste raamat kulmineerub paatoslikult 1905. aasta revolutsiooniga. Paljud poistega seotud juhtumised sarnanevad “Punastes aastates” kirjeldatud mälestustega. Näiteks korraldavad “parunid ja nende daamid” metsapäeva (Punaoja poistes jahi päev), kus põletatakse sooja saamiseks suur hulk hagu. Samas ei olnud “moonameestel” Braksi sõnul sageli puukübetki ahju alla panna.



Foto 7: Tõnis Braks koduõues arvatavasti 1960. aastal (Lihula Muuseum: LM 1207).

Teadaolevate surmadaatumitega ajakirjanike keskmine eluiga ulatub 65 aastani (EAL-i liikmetel 62) (Pallas 2001). Tõnis Braks elas teiste ametivendadega võrreldes kõrge eani, 80- aastaseks. Ta suri 1966. aasta 20. oktoobril.

1959. aastal saatis Tõnis Braksi sõber E. Piho talle kirja, milles oli kirjas: „Teie kirjas vilksatas aga nukker alatoon nagu oleksite elust väljalülitatud... on ju Teie ajakirjaniku ja kirjaniku pikaaegne tegevus jätnud tubli kandami meie kultuuriajalukku mis kuhugi ei kao. Ja nagu elus ikka, hakatakse sellest veel rääkima hiljem, siis kui asjaosalist võibolla enam ei ole” (EKLA 1959: f. 272 m. 2: 5).

IV BIOGRAAFILINE MEETOD

AJAKIRJANDUSUURIMUSES

Kõige kergemini võib elulooliste andmete uurimisel libastuda nende tõlgendamisel. Väga raske on pea pool sajandit hiljem kindlaks teha, kas kõik ikka juhtus nii, nagu Braks oma mälestustes kirjutab. Nõukogude ajal eelistasid inimesed vaikida või unustada nii enda kui oma pereliikmete teatud kogemusi (Humphrey et al. 2003: 17).

Wengrafi (2000) järgi on oluline meeles pidada, et elatud elu ja sellest jutustatud lugu ei kattu kunagi üheselt. Inimene konstrueerib oma eluloo suhtes iseendaga. Fischer-Rosenthal (2000:115-116) märgib, et elule tagasi mõeldes vaatame, mida oleme läbi elanud ja kaotanud. Tulevikku vaadates mõtleme, mille poole pürgime.

Kuigi on vähetõenäoline, et Braks oma 1959. aasta mälestustes või 1965. aastal tütrele kingitud mälestustes võis sihikult valetada, on võimalik, et ta jättis midagi olulist ütleмата või rõhutas teatud aspekte, mis tundusid talle nõukoguliku ühiskonnakorralduse kontekstis olulisemad, kui võibolla oleksid tundunud sõjaeelse Eesti Vabariigi ajal.

Mälu võib olla ka petlik ja autorit ennast eksitada. “Tõest tuleks mälestuste puhul kõnelda kui kunagi päriselt juhtunust, aga tõeväärtusest kui päriselt juhtunu vastavusest mäletamisele,” kirjutab Kaus (2008). Tema sõnul on sündmus ise olemas vaid tänu sellele, et selles sündmuses osaleti, et seda mäletatakse või et see on kusagil kirjas. Iga osaleja vaatenurk aga muudab päriselt toimunut või õieti on vaid päriselt juhtunu üks rakurss, osake.

79-aastane Braks viitab ka ise oma mälestustes viletsaks jäänud mälule, kui talle ei meenu inimeste nimed, kellest ta jutustab: “Mul pole ju enam päevikuid, mälu, mait kipub ka nõrgaks jääma.” (Braks 1965: 64). Teises mälestustekogus rõhutab ta (1959: 31), et tema mälestused ei pretendeeri iga kord faktilisele täpsusele.

Prantsuse sotsiaalteadlase Maurice Halbwachsi (1985, viidatud Kõresaar 2001 järgi) kinnitusel ei anna inimene meenutades edasi objektiivset minevikku, vaid vahendab enda kujutlust minevikust. See kujutlus sõltub sellest, millise grupiga me end seome. Braks pidas oma ajakirjanduslikku ja kirjanduslikku tööd tema sugulase Luule Tüüri (vt. lisa 1) sõnul väga oluliseks ja võib arvata, et ta seostas end Eesti ajakirjanikkonna nõ. grupiga, mis lisab selle uurimuse usaldatavusele kaalu.

On võimalik, et Braks püüdis fõljetonisti ja ajakirjanikuna, sellele ehk ise tähelepanu

pööramata, oma minevikku ilustada või huvitavamaks muuta, et vastata lugeja ootustele. 1965. aasta mälestustes peab ta lugejana silmas eelkõige oma tüdrit Elise Braksi. "...teades, et üks inimene ikkagi leidub, kes pärast mind neid vaatab. Mu tüdrit. Ja kas teisi maailmas on või ei, mind ei huvita," kirjutab Braks (1965: 85). Samas on ta peale nende kahe mälestustekogu kirjutanud mälestusi veel paljudest teistest sündmustest ja ajajärkudest. Näiteks oma lapsepõlvest ja Lihula valla elanikest, mõisas töötamise ajast, 1905. aasta revolutsioonist, tööliste tingimustest Tallinna vabrikutes ja 1965. - 1967. aastatel kirjutab ta oma tegemistest päevaraamatutesse. Ilmselt ta ikka salamisi lootis, et ehk kunagi tuntakse tema elu ja tegevuse vastu suuremat huvi. Muidu ei oleks kõrges eas mees vaevunud kirjutama. Võib ka olla, et ta soovis end pensionärina lihtsalt tegevuses hoida ja kirjutamine oli talle südamelähedane tegevus.

Latvala (2001: 248) märgib, et kirjutaja paneb end teatud rolli selle alusel, millisen ta kujutab ette temale asetatud ootusi ja enda-lugeja suhet. Kuna vastasel juhul poleks eluloolist uurimust võimalik üldse läbi viia, olen oma töös elanud, lähtudes põhimõistete peatükis välja toodud autobiograafia mõistest, et autor püüab minevikusündmusi võimalikult tõetruult edasi anda.

Biograafiates on raske eristada olulist ebaolulisest, nagu saksa koolkonna teooria osutab. Ka Roberts (2002: 38) tõdeb, et eluloo uurijaid ajab kimbatusse selgete metodoloogiliste kriteeriumite puudumine. Ühe võimalusena pakub ta välja kriitikale vastata põhjendusega, et üldiselt on metodoloogilised protseduurid püüdnud saavutada uuringu usaldusväärsust, mitte tõele vastavust.

Tõde on eluloo uurimises hell märksõna, millele on täielikult raske (tegelikult isegi võimatu) pretendeerida. Tõele vastavus on paremini saavutatav, kui uurimuse teema püsib oma tegeliku konteksti piires (Plummer (1983: 101) viidatud Roberts, 2002 järgi). Braksi mälestustes on mind huvitanud selle töö kontekstis eelkõige Päevalehe ajakirjanike ja toimetuse töö 1920. - 1930. aastatel. Nii konkreetse lähtealuse puhul on biograafilisel materjalil ehk juba raskem uurijat eksitada, sest mälestusi on võimalik ka teiste allikatega kõrvutada. Seda olen oma töös ka teinud, toetudes nii tol ajal kui ka hiljem ilmunud tekstidele, mis puudutavad 1920. – 1930. aastate ajakirjandust.

Elulood näitavad isikute suhtumist kõigesse tähenduslikku ja erakordsesse (Golofast 2003: 60). Võib eeldada, et Braks kirjutab oma mälestustes kõigest sellest, mis talle tavalisest erinev tundus; mis tema arvates võis lugejale huvi pakkuda. Mälestustes on ka põhjalikke kirjeldusi toimetuse töötajatest ja tööjaotusest, mis ei pruukinud väga erakordne olla tolle aja

kontekstis, küll aga on tähenduslik praegu, peegeldades toimetuse suhtumist ajakirjandusse laiemalt.

Kuna biograafilise meetodi puhul on tõeväärtuse määraks mitte niivõrd üks-ühene vastavus toiminuga kui toimunu vahendamise usaldusväärsus (Roberts 2002: 38). Uurimuse õnnestumine sõltub sellest, kuivõrd on uurija suutnud materjali kasutamist põhjendada ja seda teiste allikatega võrrelda.

Olen Braksi mälestusi küll paljude teiste allikatega võrrelnud ja neid oma töös kasutanud, kuid näiteks tol ajal ilmunud artikleid käsitlesin vähe. Ka teiste ajakirjanike mälestustega tollest ajast oleks saanud Braksi mälestusi võrrelda. Kõige parem oleks aga olnud Braksi mälestustele lisaks tema endaga vestelda. Intervjuu kaudu oleks saanud erinevaid aspekte täpsustada. Mõned Braksi mälestuskillud jäävad kas segaseks või poolikuks. Näiteks kasutati tol ajal palju anonüümseid või teadmata allikaid. Oleksin soovinud üle küsida, kuivõrd see teema ajalehe toimetustes üles kerkis. Kuivõrd Braks juurdles täpsuse ja tõlevastavuse küsimuse üle oma artikleid ja muid tekste kirjutades? Õitsituledes oli sellest juttu, ajakirjanikke kritiseeriti nende mõtlematu lahmimise ja lohakuse pärast. Braksi ei paistnud see teema väga puudutavat. Ta mainib vaid, et tekstide valmimisega oli nii kiire, et ei olnud aega korrektuurigi teha. Ka mingit toimetamist ei toimunud. Ta kirjutab, et allikad tulid nii mõnigi kord ajakirjanikule ütleva, kui ajakirjaniku artiklis esines vigu.

Kahjuks ei räägi Braks ka sellest, kuidas ajakirjanikesse 1920. – 1930. aastate Eestis suhtuti. Hans Rebane kirjutas Õitsituledes, et ajalehemees kõneleb kõvemini kui poliitikamees, võimsamini kui rahvasaadik ja vägevamini kui preester, kuid kas see oli ka tegelikult prestiižne amet? Braks märgib vaid, et kirjanikud suhtusid joone ehk „saba“ alla kirjutajatesse üleolevalt. Paljude arvates ei olnud ajalehele fõljetonide ja vestete kirjutajad õiged kirjanikud. Braks vaidleb sellele vastu.

Biograafiline meetod defineerib idealiseeritud kujutluspilti mingist ajastust või olukorrast, näidates argiste ja lihtsate näidete abil, et kõik ei pruukinud olla nii nagu tagantjärele võib tunduda. See meetod toob ajakirjanikutöö erinevatele aspektidele uusi vaatenurki. Mida rohkem erinevaid arvamusi meil mingi olukorra või juhtumi kohta on, seda adekvaatsema pildi minevikust saame. Roberts märgib, et traditsioonilisele ajaloolaste pakutud nägemusele mingi aja ja konteksti kohta, on oluline esitleda ka nende inimeste vaatenurki, kes olid konkreetse konteksti ja ajaga ise seotud (2002).

Näiteks võib 1920. aastate alguse Eestis ilmunud artikleid lugedes tunduda, et

ajakirjanikud olid hingeasja juures, hindasid oma võimalusi ja voli ajakirjanikuna ning püüdsid saavutada parima võimaliku tulemuse. Võiks arvata, et toimetuse liikmed hindasid vast tekkinud riigis ajakirjandusvabadust ning oma riigi uusi liidreid kõrgelt. Braksi järgi oli tegelikkus hoopis teine. Ainuüksi tema kirjeldused tollaegsetest ministritest annavad aimu, kuidas ajakirjanikud poliitikutesse suhtusid. Objektiivsest infovahetamisest olulisemad olid kõmu ja nali. Braks meenutab, et Päevalehe peatoimetaja Georg Eduard Luiga ütles, et igasugune kirjutamisviis on lubatud, peale igava.

Mälestused annavad ajaloo faktidele inimliku mõõtme. Näiteks on teada, et Hugo Bernhard Kikson oli kõrgelt haritud mees ja mitmel alal tegev. Braks kirjeldab teda kui moraalselt “nõrka mehikest”, kes tööst palju ei hoolinud ja lasi lood kirjasaatjatel enda eest ära kirjutada. Kikson oli Braksi järgi värvunud igast erakonnast kirjasaatjad, kes talle riigikogu komisjonide tööst kirjutasi. Muudest ametlikest tekstidest ja artiklitest seda teada ei oleks saanud.

Braksi mälestustest selgub, et äriosanikud mõjutasid lehe sisu. Friedrich Uibopuu sõbrast kirjutas Braks “krõbeda artikli” ja sai selle eest ärijuhilt peapesu. Just sellised ausad ja isiklikud tekstifragmendid teevad mälestused ajakirjanduse ajaloo uurijale hinnaliseks materjaliks.

Püüdsin Braksi mälestuste kõrvale tuua võimalikult palju teemakohaseid näiteid teistest allikatest. Materjale 1920. – 1930. aastate Eesti ajakirjanduse kohta on aga niivõrd palju, et kõike ei ole võimalik ühte uurimusse ära mahutada, eriti arvestades bakalaureusetöö mahupiiranguid.

Kui ühelt poolt ei saa biograafilise meetodi abil tehtud uurimus pretendeerida ajaloolise tõe esitamisele, siis teiselt poolt ta kinnitab seda. Ühele inimesele keskendudes ja vaid tema mälestustele tuginedes võibki jääda mulje, et täpselt selline oligi kontekst ja situatsioon ise. Seetõttu on oluline rõhutada, et kindlasti täpselt selline Eesti ajakirjandus ei olnud 1920. – 1930. aastatel. Braksi mälestused on vaid üks „mikrokosmos“ kogu diskursusest, nagu Scheff (1997, viidatud Wengraf 2000 järgi) osutas. Mu bakalaureusetöö eesmärk ei olnudki kirjeldada 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjandust absoluutselt adekvaatselt. Püüdsin pigem näidata, milline see oli läbi Tõnis Braksi eluloo ja mälestuste.

Suureks abiks oli Wengrafi rombi mudel. Kuidas õnnestus Wengrafi mudeli komponente uurimuses rakendada?

Ajaliselt elatud elu

Braksi mälestusi on raske struktureerida ja süstematiseerida. Püüdsin seda Wengrafi

rombi mudelile toetudes teha kronoloogiliselt. Braks ise oli oma mälestused kirjutanud erinevate teemavaldkondade abil. Näiteks ühes peatükis kirjeldas ministreid, kellega ta ajakirjanikuna kohtus, teises toimetuse liikmeid ja kolmandas allikatega kohtumist. Vaid mälestuste alguses ja lõpus mainib ta aastaarve, millal asus ajakirjanikuna tööle ja millal Päevalehes töötamise lõpetas. Kuna iseseisvas Eestis ei jäänud ajakirjandus ühesuguseks, vaid muutus pidevalt, ei oleks vaid teemavaldkondadest lähtuvalt kirjeldades saanud võimalikult tõetruud pilti. Mingil määral on Braksi mälestusi võimalik kronoloogiliselt reastada inimeste abil, keda ta nimetab. Braksi eluloo kirjeldamine oli lihtsam kui mälestuste reastamine, sest ta ise on oma ajakirjanikuametile eelnenud ja järgnenud elust kirjutanud. Ka muudest allikatest, nagu kirjavahetused ja artiklid, sain Braksi eluloo kohta infot. Vaieldamatult on ajaliselt elatud elu kirjeldus biograafilise uurimuse puhul oluline komponent, mis võimaldab uuritavat oma kontekstis paremini mõista. Näiteks majanduskriisi süvenedes toetati Päevalehte riigikassa abil. Sellest Braks midagi ei räägi. Küll aga mainib äriosanike mõju tema ajakirjanduslikele tekstidele. Siit võibki tõmmata seose Päevalehe toetamisega juhtivate poliitikute poolt, kel nüüdsest ajalehe sisule suurem voli oli.

Kontekst

Materjale on veel palju, mida oleks saanud kasutada 1920. – 1930. aastate Eesti sotsiaalsete protsesside ja ühiskondliku konteksti avamiseks. Töö mahu piires pidin piirduma valikuga, mis tundus kõige olulisem taustaks Braksi mälestustele.

Subjektiivsus

Braksi subjektiivsust käsitlesin peamiselt tema lapsepõlvega seoses. Et ta kirjutas ajakirjanikuna vaesemale klassile osaks saanud ebaõiglusest, võib tuleneda tema enda lapsepõlvest. Braksi mälestustest ilmneb kohati irooniline ja põlgav tooni jõukate inimeste suhtes. Ta ei pärinenud ise just jõukast perekonnast ja pidi juba väikse poisina tööandjate ülekohut taluma. Nii uurija kui uuritava subjektiivsuse esile toomine on ehk kõige raskem biograafilise uurimuse puhul. Kirjutatud mälestuste puhul ei ole uurija subjektiivsus nii määralval kohal kui näiteks intervjuuerimise puhul, kus uurija mõjutab küsimuste abil mälestuste jutustamise kulgu. Juba valmis teksti puhul jääb uurija ülesandeks välja valida uurimiseesmärgist lähtuvalt oluline materjal nii, nagu ta on. Braksi mälestused olid mahukad, neist jäi välja see osa, mis otseselt ajakirjanduslikku tööd ei puudutanud. Näiteks kokkupuuted erinevate tuntud loomeinimestega, kirjeldused puhkusepaikadest, aga ka tekstilõigud, milles Braks väga pikalt mingi situatsiooni kirjeldusse laskub. Näiteks mahtusid mälestused erinevatest kaardimooridest, kellest ta lugu tegi, mitmele leheküljele ja kaldusid

juba följetoni stiili.

Jutustatud tekstiline lugu

Kasutasin kõikvõimalikke materjale, mis Braksi kohta saada oli nii muuseumitest kui raamatukogudest. Tööst jäid välja tema kirjanduslikud tekstid, nagu näidendid ja juturaamatud. Ka neist võiks tegelikult leida viiteid Braksi subjektiivsuse avamiseks. Uurimuse ja idee allikaks olid aga eelkõige Braksi kaks mälestustekogu. Tekstianalüüsi kui sellist ma mälestustele ei teinud, vaid noppisin välja olulisemad kirjeldused, mida uurimuses kasutada. Mälestusi oleks võimalik ka teistmoodi analüüsida, kasutades näiteks diskursuse analüüsi. Selle abil oleks Braksi suhtumisi ja retoorikat võibolla olnud kergem avastada.

Wengrafi rombi mudel tundub olevat biograafilise meetodipõhise uurimuse läbiviimiseks parimaid võimalikest mudelitest. Vaid subjektiivsuse küsimust on raske analüüsida, kuna siin tulevad mängu nii uurija kui uuritava subjektiivsused. Võibolla võiks olla konkreetsemalt selgitatud, kuidas subjektiivsust paremini avastada. Seni aitas mind (seda soovitab ka Wengraf) konsulteerimine juhendajatega, et ei jääks vaid minu subjektiivsus selleks mõjutajaks, vaid oleks avatud ka muudele arvamustele.

Teist meetodit peale biograafilise meetodi ma selle uurimuse teostamiseks ei näe. Kui uurida vaid Braksi ilmunud artikleid, on võimatu avada just toimetuses toimuvat. Kui teha tema mälestustele näiteks kontentanalüüs, on oht, et avastamata jäävad paljud olulised aspektid. Diskursuse analüüsiga, nagu öeldud, oleks saanud analüüsida vaid Braksi subjektiivsust ja püüda leida tema hoiakutele põhjuseid. Kõik see kahtlemata täiendaks biograafilist meetodit ja oleks laiema uurimuse puhul ka vältimatult vajalik. Bakalaureusetöö nii laia ülesannet ei püstitanud, vaid testis, mis määral peegeldub ajakirjanduslik olustik ja töö läbi ühe ajakirjaniku mälestuste ja eluseikade. Selgus, et seda oli biograafilist meetodit suhteliselt kitsalt kasutades siiski võimalik teha.

V DISKUSSIOON

Biograafiline meetod on ühe inimese elulool ja/või mälestustel põhinev uurimisviis, mis on jäänud sotsiaalteadlaste huviorbiidist kõrvale eelmise sajandi algul levinud positivistliku mõttesuuna arengu mõjul. Viimase paarikümne aasta jooksul on huvi biograafilise uurimismeetodi vastu Euroopas järk-järgult tõusnud. Eestis ilmnis huvi eluloolise materjali vastu juba sõjaeelses Eesti Vabariigis. Suuremat hoogu hakkas eluloouurimine Eestis koguma 1980. aastate lõpust, kui suurenesid ühiskondlik huvi ning võimalus biograafilisi allikaid koguda ja avaldada.

Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis ei ole biograafilise meetodi abil palju uurimusi läbi viidud, küll aga on avaldatud kaks mälestustekogumit, mis sisaldab ajakirjanike elulugusid alates eelmise sajandi algusest. Samuti on 1980. - 1990. aastatel loodud andmebaas ajakirjanike elulugude koostamiseks.

Biograafilise meetodi kasutamiseks on erinevaid võimalusi. Allikana kasutasin Tõnis Braksi mälestustekogusid, milles ta meenutab oma ajakirjanikutööd 1920. - 1930. aastate Eesti Vabariigis. Braksi mälestusi võrdlesin ja täiendasin paljude teiste allikatega. Näiteks tol ajal ilmunud erinevate artiklitega ja ka hiljem ilmunud ajaloolisele ülevaatele sõjaeelsest Eesti Vabariigist.

Metodoloogiliselt toetusin Wengrafi rombi mudelile, mis pakub uurimuse aluseks nelja komponenti: ajalugu (ajaliselt elatud elu), jutustatud tekstiline lugu, kontekst ja subjektiivsus.

Mind huvitasid eelkõige kaks aspekti: kuidas kajastavad Braksi elulugu ja mälestused tolleaegset eesti vabariigi ajakirjandust ja selle konteksti. Ja teiseks, kuidas sobib biograafiline meetod Tõnis Braksi näitel Eesti ajakirjanduse ajaloo uurimiseks.

Kuna sotsiaalne päritolu on ajakirjaniku puhul oluline, alustasin Tõnis Braksi nooruspõlve kirjeldusega. Ta oli pärit vaesest perest Läänemaalt ja jäi elu lõpuni vaid algharidusega. Suurem osa temaga koos töötanud ajakirjanikest olid Päevalehes kõrgema haridusega.

Olen Braksi eluloo ja mälestuste kirjeldava osa laias laastus jaotanud 1920. ja 1930. aastate vahel. Täpsemat kronoloogiat on raske teha, sest Braks mainib oma mälestustes daatumeid vähe.

Braksi mälestused näitavad, et kui ajalehes ilmus pateetiline ja õilsate mõtetega artikkel ajakirjanduse teemadel, ei pruukinud need mõtted Braksi mälestustele toetudes praktikas alati paika pidada. Näiteks peatoimetaja Rebane kirjutas ajakirjanike liidu aastalbumis Õitsituled, et ajakirjanikutöö on väga vastutusrikas amet ja nõuab pühendumist. Braks meenutab oma mälestuses, et Rebane toimetuse teistes ruumides peaaegu ei viibinudki, vaid istus oma ruumis või suhtles „kõrgemate“ ametimeestega.

Selles mõttes pakuvad Braksi mälestused idealiseeritud pildi asemel, mida ametlikest allikatest võib ette tulla, realistlikku pilti. Mingit rõhutatud ilustamist ei toimu.

Tänapäeval teatud ja rõhutatud ajaloolised sündmused kajastuvad Braksi mälestustes vähe. Näiteks nn. vaikivast ajastust, mis tugevalt mõjutas senist ajakirjandusvabadust ja ka tööd toimetustes, sest kõigest enam kirjutada ei tohtinud, Braks ei kirjelda. Kuna tavaliselt toovad elulugude autorid oma mälestuses ära kõige olulisema, mis neid mõjutanud on ja mida nad tahavad meenutada (isegi endale teadvustamata võib autor teatud mälestusi mitte kirjutada), võib arvata, et Braksi jaoks tõesti ei muutunud ajakirjanikutöö palju pärast vaikivat ajastut. Pigem toob ta lehe sisu mõjutajatena välja Päevalehe äriosanikud.

Nõukogude okupatsiooni ajal istus Braks poliitilistel põhjustel Narvas vangis, mis tegi nende perekonna ettevaatlikuks. Braksi sugulase Luule Tüüri sõnul olid Braksid väga kartlikud. Ka see võib olla põhjus, miks Braksi teatud aspekte mälestustes ütle mata jätab või vastupidi, rõhutab.

Biograafiline meetod oli, küll väikeste kitsaskohtadega, parim võimalikest meetoditest Eesti ajakirjanduse ajaloo uurimiseks üksikisikute tasandil. Hea oleks olnud Braksi enda käest teatud aspekte üle küsida, kuid see ei olnud paraku võimalik. Intervjuuvorm annab selles mõttes uurijale suuremad võimalused mälestuste konkretiseerimiseks. Samas toovad kirjutatud mälestused esile kõige olulisema ja meeldejäävama osa Braksi ajakirjanikutööst. Intervjuu puhul oleks uurija võibolla vestlust liialt suunanud. Kuna ma Braksi mälestuste kirjutamisviisi kuidagi mõjutada ei saanud, oli tekst oma kõige ausamal ja puhtamal kujul silme ees.

Uurimust saaks edasi arendada Braksi ajakirjanduslike tekstide kaasamisega. Ühelt poolt analüüsides tema kirjutatud tekste, teisalt mälestusi. Veel üks võimalus oleks kellegi teise mälestuste põhjal teha sarnane uurimus ja neid andmeid omavahel võrrelda. Kahjuks ei ole aga palju neid, kes tollaegse ajakirjanikutöö kohta oma mälestusi kirja on pannud.

KOKKUVÕTE

Minu bakalaureusetöö põhiidee oli näidata, mil määral ja millisena peegeldub 1920. - 1930. aastate Eesti ajakirjandus läbi ühe ajakirjaniku eluloo. Sellest lähtuvalt püüdsin leida vastust küsimusele, milliseid uusi teadmisi annab Tõnis Braksi elulugu tollaegse Eesti ajakirjanduse kohta.

Tõnis Braksi mälestused pakuvad 1920. – 1930. aastatel töötanud „tavalise“ ajakirjaniku sisevaadet Eesti ajakirjandusele. Braks töötas terve sõjaeelse Eesti Vabariigi aja ajalehetoimetustes, peamiselt Päevalehes, mis on piisavalt pikk aeg, et saada osa võimalikult paljudest erinevatest aspektidest ajakirjanikutöö juures.

Kuigi Braksi mälestuste põhjal on Eesti ajakirjanduse muutusi kronoloogiliselt raske järjestada, on muutused tema mälestustest siiski aimatavad näiteks erinevate nimede või tendentside kaudu, millest ta räägib. Braks pakub domineerivate ajalooliselt väljakujunenud arvamuste kõrvale isiklikku mõõdet.

Näiteks võib Päevalehe majandusraskusi seostada 1920. aastate teisel poolel levinud majanduskriisiga Eestis. Braks pakub, et majandusraskused olid tingitud Päevalehe ärijuhi Friedrich Uibopuu ebakompetentsusest sellel kohal.

Täpsustavate küsimuste juures kirjeldasin Braksi näitel tolleaegse ajakirjaniku profiili ja ootusi ajakirjanike suhtes, ajakirjanike tööpäeva, nende töömeetodeid ja ajakirjanduslike tekstide valmimist.

Braksi tekstide kaudu paistab toimetusetöö 1920. – 1930. aastate Eestis küllaltki kaootiline. Lehetegemine oli eeskätt orienteeritud kõmu leidmisele ja sellest kirjutamisele. Nii nagu pidid olema ajakirjanduslikud tekstid lõbusad ja meeleolukad, oli toimetuskirjanikele mitte paljalt tõsise töö tegemise kohaks. Toimetus oli töö ajal sotsialiseerumise kohaks, kust paljud toimetusega mitte seotud inimesed läbi astusid, pärast päevatööd võis toimetusest saada aga mängupõrgu. Kaardid laoti lauale ja lõbus õhtu võis alata.

Oluliseks osaks ajakirjanikutöö juures oli sotsialiseerumine. Braksil ei olnud Tallinnas nii palju tutvusi ega ka raha, et endale lubada läbikäimist kõrgemate ametnikega (näiteks ajakirjanike aastaüritusel ei saanud ta käia, sest puudus frakk). See võis talle takistuseks olla uudisteemade leidmisel.

Ajakirjanduslikud tekstid valmisid Braksi mälestuste põhjal tihti üle käe, sest lehe

ilmumisega oli kiire. Tekstide toimetamist peaaegu ei toimunudki.

Teiseks huvitas mind, kuidas sobib biograafiline meetod Tõnis Braksi näitel Eesti ajakirjanduse ajaloo uurimiseks. Leidsin, et see on parim võimalikest meetoditest ajakirjanduse uurimiseks üksikisikute tasandil. Biograafiline meetod hõlmab nii palju erinevaid materjale ja taustateadmisi ja seetõttu on see küllaltki mahukas töö. Bakalaureusetöökaks ehk liigagi. Seetõttu jäi sellest tööst kindlasti palju välja, mida oleks tulnud veel uurida. Näiteks Braksi ajakirjanduslikke tekste ja teiste 1920. – 1930. Aastate Eesti ajakirjandusest kirjutanud ajakirjanike mälestusi. Mingisugust ettekujutust on vaid Braksi mälestustele ja eluloole tuginedes siiski võimalik saada. Tema mälestuskilde ajakirjandusliku kontekstiga võrreldes võib saada adekvaatsema pildi tolleaegsest Eesti ajakirjandusest.

Biograafiline meetod pakub erinevate kvantitatiivsete ja avaldatud tekstidel põhinevate uurimismeetodite kõrval isiklikku mõõdet ajakirjanduse ajaloo uurimisel, mis võimaldab välja tuua pisiseigad ja detailid, mis muudest allikatest ei selguks. Ajakirjanduse, ja üldse ajaloo, moodustavad üksikisikute elulood. Üksikisikute mälestustest, jutustatud lugudest, ideedest, tegudest ja kirjapandust on omakorda välja arenenud ja esile kerkinud Eesti ajakirjanduse ajalugu, nagu me seda täna tunneme. Seetõttu tasubki neid vastavas kontekstis ja ajas elanud üksikisikuid lähema uurimise alla võtta.

SUMMARY

The main idea of this dissertation is to show to what extent and how Estonian journalism of the 1920s and 1930s is reflected in the life-story of a journalist active during that era. For that the biographic method is used.

The goal of the biographic approach is to understand – through the life-story of one person – how the personal (work life) matters are linked to a wider social context.

During the past twenty years researchers have started showing more and more interest in this method. In Estonia there was interest in biographical material already during the years of the Estonian Republic in the 1920s and 1930s. Gathering biographical material started to boom during the late 1980s when social interest in and possibilities for gathering and publishing materials expanded.

In the Institute of Journalism and Communications of Tartu University, there have been only a few researches conducted exploiting the biographical method. On the other hand, two compilations have been published, containing the life-stories of journalists from the beginning of the 20th century onwards. In the 1980s and 1990s a database for collecting the life-stories of journalists was created, by now containing already more than 2,000 names.

There is more than one way of implementing the biographical method. In this dissertation two volumes containing memoirs of Tõnis Braks were used. In these the journalist mainly describes his journalistic work during the 1920s and 1930s, including the years spent working at Estonia's biggest daily *Päevaleht* and the newspaper *Sotsiaaldemokraat* that went bankrupt in 1922.

The memoirs of Braks were compared to and supplemented with various other sources, e.g. articles published in pre-war Estonia and later sources containing historical overview of the Estonian Republic before World War II.

The methodological approach is based on Tom Wengraf's rhombic model that offers four components as the basis of a biographical study: history (the lived life), narrative, context, and subjectivity.

In this study, I mainly focused on two main aspects. Firstly, how Tõnis Braks's life story and memoirs reflect the Estonian journalism of his time and its context. Secondly, how the biographical method can be suited to study history of journalism.

I divided the memoirs of Tõnis Braks chronologically, roughly between the 1920s and 1930s. Compiling an exact chronology was difficult as Tõnis Braks mentions no dates in his memoirs and even the names of his acquaintances are rare. As working in the field of journalism, the social context and bond are important; the study is supplemented with the description of Tõnis Braks's childhood and youth.

Tõnis Braks's memoirs show that though bathetic and noble-minded articles on journalism were published in the publications of his working days, the ideas and values expressed in those were not always implemented in practice. E.g. though the editor-in-chief of Päevaleht, Hans Rebane, wrote in the Estonia's journalists' organization's year-book Õitsituled that journalistic work and the profession of a journalist require real commitment, Tõnis Braks mentions that Mr. Rebane actually sat in his office and did not actually commit himself much on journalistic work.

In this respect, Tõnis Braks's memoirs offer a realistic view on the journalism of his working days, instead of the idealized view sometimes over-stressed. There is no idealization of the journalistic work in Braks's memoirs. On the other hand, the memoirs offer a lot of information that has not been published in other sources – e.g. detailed descriptions of the chaotic working environment at Päevaleht and Braks's colleagues.

The main historical events of his working years are not stressed in Braks's memoirs. E.g. the Silent Era that had an influence on journalism in Estonia and the daily work at editorials, narrowing the freedom of journalism, is not mentioned by Braks. As autobiographers usually stress the aspects that have influenced them most, and the aspects that they wish to bring back to life (sometimes not apprehending this, themselves), we can assume that for Braks the Silent Era did not change much. There even seems to be more influence on the journalistic work and content from the shareholders of papers.

The Soviet occupation brought along a jail sentence for Tõnis Braks. This made Braks and his family extremely cautious. According to a relative, Braks and his family feared further sanctions from the Soviet regime. This might be one of the reasons for Braks mentioning some facts and expressing some opinions in his diary, and for leaving some out.

I concluded that the biographical method, though it has its cons, is one of the possible research methods for the research of the history of Estonian journalism on individual level. Interview, for example, would give researchers more possibilities to concretize the facts and opinions expressed. On the other hand, using memoirs as a source for a research allows the researcher to stress the most important and memorable parts of journalistic work of some era

- an interviewer might mislead the interviewee. I as a researcher could not influence how Tõnis Braks expressed his thoughts, feelings, and opinions – thus I could use them in the most “honest” and “pure” way. Besides, conducting an interview with a deceased person is not physically possible.

This study could be developed further by including analyses of Braks’s texts. On the one hand, text analysis could include his journalistic material, on the other hand also his diaries. A possibility for further study would also be comparing Braks’s memoirs to those of some of his colleagues in pre-war Estonia.

KASUTATUD KIRJANDUS

ARHIIVIMATERJALID:

- Braks, T. (1953). Salmikesi. Käsikiri 1953 – 1966. Lapsepõlv. f. 272 m. 8:3.
- Braks, T. (1958). Kiri Elvi Pillesaarele. KM EKLA. f. 272 m. 2:3, l 1/5.
- Braks, T. (1962) Mineviku radadelt. KM EKLA. f. 272 m. 5:5
- Braks, T. (1965). „Päevalehe“ toimetuses. KM EKLA f. 272 m. 7: 3.
- Braks, T. Kaksikümmend neli kirja Tiina Braksile. 1912 – 31.08.1920. KM EKLA. f. 272 m. 1:1, l 1/2, 1/1, 2/3, 2/4.
- Braks, T. Mälestused III. 1912 – 1917. a. Linnas leiba teenimas. (1955). KM EKLA, f. 272, m. 6: 2.
- Braks, T. Neli kirja L. Braksile (abikaasa). 29.07.1916 – 12.07.1919. KM EKLA. f. 272 m. 1:2, l 1/1, 2/3, 3/4, 4/5.
- Braks, T. Tõnis Braks, rida on leib! Mälestusi ajakirjanduslikust tööst. (1959). f. 272 m. 8: 2.
- Braks. T. Mina ja ministrid. (1958 – 1960). KM EKLA f. 272 m. 5: 4.
- Lihula Muuseum. Fotod nr. LM 1221, LM 940, LM 953, LM 974, LM 1033, LM 979, LM 1207, LM 937, LM 992, LM 939.
- Piho, E. (1959). Kaks kirja Tõnis Braks'ile. f. 272 m. 2: 5.
- Uustalu, J. Isiklikke kokkupuuteid. (1966). KM EKLA. f. 169 m. 149: 28, l 15.
- Wellner, H. (1932). Reporter. Ajalehe-kaastöö tehnika. Tallinn: O.-Ü. “Vaba Maa” trükk. A 12. 030.

KASUTATUD KIRJANDUS:

- Animägi, J. (1933). Tsensuur Eestis A. D. 1933. Õitsituled, nr. 12, lk 21 – 22.
- Apitzsch, U. & L. Inowlocki. (2000) Biographical analysis: a “German” school? The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples. P. Chamberlayne & J. Bornat & T. Wengraf. Routledge: London, New York, 53 – 70.
- Aru, K. (2005). “Päevaleht” 1905 – 1941. “Päevaleht” ja tema ajastu. A. Kokk & K. Aru. Tallinn: Eesti Päevaleht.
- Atkinson, R. (1998). The Life Story Interview. London: Sage.

Braks, T. (1927). Tallinna tehases 1917 aastal. Eesti Ajakirjanikkude Liit. Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt. I köide: revolutsioon ja okupatsioon 1917-1918. Tallinn: Rahvaülikooli kirjastus, lk 212-217.

Braks, T. (1930). Usutlusretk „Päewalehe“ majas. Päevaleht, 16. detsember.

Braks, T. (1936). Ajakirjaniku palk ja töötingimused. Õitsituled, nr. 14, lk. 67-69.

Leksikon (2002). Eesti ajakirjanike elulood 1940. aasta juunipöördeni. Käsikiri. TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Eesti wabariigi põhiseadus. (1920). Päevaleht, 16. juuni.

Fischer-Rosenthal, W. (2000) Biographical work and biographical structuring in present-day societies. The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples, ed by P. Chamberlayne, J. Bornat and T. Wenegraf. Routledge: London, New York 109 – 125.

Gnadenteich, R. (1932) – “Kuidas teha ajalehele kaastööd” – Olion, nr.1, 36, nr.9, 360, Postimees, Tartu.

Golofast, V. (2003). Three Dimensions of Biographical Narratives. Biographical Research in Eastern Europe: Altered lives and broken biographies. R. Humphrey & R. Miller & E. Zdravomyslova. Aldershot; Burlington: Ashgate, 53-67.

Harro-Loit, H. (2000). Changing Journalistic Conventions in the Press: Empirical studies on daily newspapers under different political conditions in 20th century Estonia. Oslo: Universitetet i Oslo.

Hinrikus, R. (2004). Alusepanijad. Meie jäljed jäävad. A. Pallas & S. Uus. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, 7-8.

Hunnius, E. (1930). Ajaleht ja publik. Õitsituled, nr. 9, lk 96.

Ilves, L. (1963). August Kitzberg jäljetonistina. Diplomitöö, nr. 161. Tartu: Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateeder.

Jaago, T. (2001). Mis on pärimuslik ajalugu? Pärimuslik ajalugu. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 7-15.

Janet Z. Giele ja Glen H. Elder, Jr (ed). (1998) Methods of Life Course Research. Qualitative and Quantitative Approaches. London, New Delhi, Thousand Oaks: Sage.

Joensuu, V. (1929). Teie leht ja meie leht. Õitsituled, nr. 8, lk 72 – 73.

Kangro-Pool, R. (1926). Ajakirjanduse pale. Õitsituled nr. 5, lk 98-99.

Kangro-Pool, R. (1930). „Päewalehe teatriarwustus“. Päevaleht, 16. detsember.

Gnadenteich, R. (1931). Kas uus ajakiri? Olion, nr. 7/8, lk. 313, Tartu: Postimees.

Kaus, J. (2008). Partei ettur viienda kolonni ees. Sirp, 2. mai.

- Kohvik "Hermann". (1931). Olion. Teine aastakäik. nr. 12, 504, Postimees, Tartu.
- Kornel, K. (1930). Mõistke ajakirjanikku! Õitsituled, nr. 9, lk 67 – 69.
- Kruus, H. (1932). Punased aastad: mälestisi ja dokumente 1905. aasta liikumisest Eestis I. Tartu: Eesti kirjanduse seltsi kirjastus, 191-199.
- Kõresaar, E. (2001) Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine. Studia ethnologica Tartuensia IV. Tartu Ülikool: etnoloogia õppetool. 42 – 58.
- Kõresaar, E. (2005). Elu ideoloogiad: kollektiivne mälu ja autobiograafiline minevikutõlgendus eestlaste elulugudes. Eesti Rahva Muuseum, VI sari. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.
- Kõuts-Klemm, R. (2007), kursuse Ülevaade meedia ja kommunikatsiooni teooriast konspekt. Tartu Ülikool.
- L. K. (1933). Friedrich Uibopuu. Päevaleht, 20. september.
- Laaman, E. (1922). Eesti ajakirjandus ristteel. Õitsituled, nr. 1, lk. 27.
- Laaman, E. (1925). Leht ja poliitika. Õitsituled, nr. 4, 30 – 33.
- Latvala, P. (2001). Kirjutaja ja kujuteldava vastuvõtja hääled arhiivi võistlustekstides. Pärimuslik ajalugu. Jaago, T. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lauk, E. (1991). Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920. - 1930. aastatel. Eesti ajakirjanduse ajaloost VII. E. Lauk & Kurvits, R. & Aru, K. & Harro, H. & Peegel, J. Tartu: Tartu Ülikool.
- Lauk, E. (2000). Eessõna. Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900 – 1940. E. Lauk & Mälk, M. & Pallas, A. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Martna, M. (1922). Ajakirjaniku haridus. Õitsituled, nr. 1, lk. 40-41.
- Mey, N. (1933). Toimetused töötavad. Eesti. Õitsituled, nr. 12, lk. 26.
- Mändmets, J. (1930). Päevauudised. Õitsituled, nr. 9, lk 88 – 89.
- Pallas, A. (2000). Harrastusest elukutseks: Eesti ajakirjanikkonna kujunemine aastatel 1878 – 1940. Magistritöö. Tartu: TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
- Pallas, A. (2001). Eesti Vabariigi ajakirjanik 1919 – 1940. Keel ja Kirjandus, nr. 7 ja 8. – 475.
- Pallas, A. (2007). Massikommunikatsiooni ajalugu. Käsikirjaline loengukonspekt kevadsemestrist 2007. TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.
- Pallas, A. (2008). Autori intervjuu. Tartu, 28. mai.
- Peel, A. (1930). Ajakirjanduse tänapäevast. Õitsituled, nr. 9, lk 79 – 80.
- Rebane, H. (1922). Ilmariik. Õitsituled nr. 1, lk 37.
- Roberts, B. (2002). Biographical Research. Open University Press: Buckingham, PA.
- Roos, J. P. (2003). Context, Authenticity, Referentiality, Reflexivity: Back To Basics In

Autobiography. Biographical Research In Eastern Europe: Altered Lives And Broken Biographies. R. Humphrey & R. Miller & E. Zdravomyslova. Aldershot etc.: Ashgate.

Rustin, M. (2000) Reflections on the biographical turn in social science. - The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples, ed by P. Chamberlayne, J. Bornat and T. Wengraf. Routledge: London, New York.

Teder, E. (1985). Punaoja poisid: noorsooraamat. Järelsõna. Tallinn: Eesti Raamat.

Teder, K. (1935). Braks 50-aastane. Päevaleht, nr. 228, 19. august.

Hõbepulm. (1932). Tõnis Braksi hõbepulm. Päevaleht. Kuupäev teadmata.

Tüür, L. (2008). Autori intervjuu. Tartu, 24. aprill.

Vahtré, L. (2004). Eesti ajalugu gümnaasiumile. Tallinn: Ilo kirjastus.

Velsker, M. (2008) Kursus Eesti kirjanduse ajalugu II. Käsikirjaline loengukonspekt kevadsemestrist. Tartu Ülikool, filosoofiateaduskond.

Vihalem, A. (1960). Evald Jalak jäljetonistina. Diplomitöö, nr. 112. Tartu: Tartu Riikliku Ülikooli eesti keele kateeder.

Vilde, E. (1929). Kas halveneb kirjanduslik maitse? Õitsituled, nr. 8, lk 31 – 33.

Visman, H. (1929). Ligi 200 aastat ajalehe sünnist. Õitsituled, nr. 8, lk 86 – 87.

Wengraf, T (2000). Uncovering the general from within the particular: from contingencies to typologies in the understanding of cases. The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples. P. Chamberlayne & J. Bornat & T. Wengraf. Routledge: London, New York, 140 – 164.

LISAD

Lisa 1: Intervjuu Tõnis Braksi sugulase Luule Tüüriga

Kaugelt sugulase Luule Tüüri (s. 1941) mälestused Tõnis Braksist:

Kui kaugelt sugulane oli teile Tõnis Braks?

Ma ei oskagi täpselt seda sugulusastet öelda, aga ta on kuskilt vanavanemate kaudu, minu vanaema kaudu. Keegi oli seal õde ja vend.

Kuidas te temaga kokku puutusite?

Minu vanatädi käis nendega tihedasti läbi ja siis ma puutusin nendega vahetevahel ka kokku. Üldiselt harva. Mina olin ka noor inimene tol ajal, nemad olid juba siis keskeas. Kokkupuude oli väike. Vanatädi elas Meriväljal ja Braksid käisid tema juures suvitamas.

Mis aastatel te läbi käisite?

See oli kuskil kuuekümnendate alguses.

Millest ta teile rääkis?

Ta ise rääkis väga vähe, sest põhilised rääkimised olid pärast tema tütreaga. Nad olid ju noorena sealt Lihula kandist, kus vanemad elasid, linna tulnud ja elasid esialgu Uue Maailma tänaval. Luha tänava korterisse, kus nad hiljem kõik need aastad elasid, läksid nad kusagil 1932. aastal. Seal elasid nad elu lõpuni. Nii Tõnis, tema abikaasa kui ka tütar. Väga väike korter oli.

Kas Tõnis Braks rääkis teile oma minevikust?

Jah. Nii palju ma tean, oli ta arreteeritud. Kas siis selle kirjanduse pärast või mis ta ajalehtedele kaastööd tegi. Tollane vene valitsus võttis ta kinni ja ta oli vist Narva vanglas, kui ma ei eksi. Nad olid väga arglikud ja kartlikud inimesed, nende kodus oli läbiotsimine. Midagi leiti sellist, mis sellele valitsusele ei meeldinud. Pärast seda, kui Tõnis oli ära viidud, võtsid tema abikaasa ja tütar isegi osa raamatuid ja viisid - tol ajal oli seal põllumaa, kus praegu on A Le Coq Arena - sinna ja põletasid lihtsalt ära, sest nad kartsid uuesti jälle läbiotsimist. Et nad mitte meeldivat kirjandust ei leiaks.

Millega tema arreteerimist põhjendati?

See oli ikkagi mingite kirjutiste pärast, mis ei meeldinud. Tal ei olnud midagi muud sellist, mis ei meeldinud. Vähemasti ei ole ma kuulnud.

Tõnis Braksi mälestuste ja raamatute põhjal võiks öelda, et ta oli üsna nõukogude võimu poolehoidja. Kas see oli tal niisama millegipärast kirjutatud või ta oligi hingelt ka nõukogude võimu pooldaja?

Ei olnud. Kindlasti mitte. Sellepärast, et nende kogu jutust tuli välja, et nad olid ikkagi selle korra vastased. Ma ei tea, kuidas need kirjutised seda teist poolt välja näitavad, aga selle korra pooldajad nad ei olnud.

Kas olete lugenud näiteks Punaoja poiste raamatut? See on ju üpris punane raamat.

Olen. Vot kuidagi jah need kirjutised on niisugused. Ma ei oska sellele seletust anda.

Kas nad olid eestimeelsed?

Ikka eestimeelsed. Täielikult.

Mida Braks Eesti Vabariigi ajast rääkis?

Tol ajal elasid nad üldiselt väga viletsasti – ta oli ju tavaline tööline. Igatahes midagi halvasti nad ei rääkinud.

Kui oluline oli talle tema ajakirjanduslik karjäär?

Sellest kirjandusest pidas ta väga – artikleid ja neid ta kirjutas ajalehtedele veel küllaltki palju. Kui mina temaga läbi käisin, siis ta saatis ka, aga ma ei osanud tol ajal neid väga tähele panna.

Kas ta teile oma loomingust või mälestustest rääkis?

Ta ise rääkis väga vähe, sest põhiliselt puutusin ma kokku pärast tema tütrega. Sellepärast, et nende elamine oli väga väike, seal sai väga harva käia.

Mida tema tütar oma isast rääkis?

Tema suhtus väga hästi oma vanematesse. Tõnisel oli ju poeg ka, aga see suri kuskil kaheksa aastaselt difteriiti. Nad olid selle tütrega väga lähedased. Juba siis, kui tütar olid täiskasvanud, käisid nad koos väljas.

Mida Eliise Braks rääkis oma Eesti Vabariigi aegsest elust? Eliisel peaks ka see aeg meeles olema.

Temal oli väga hästi kõik meeles, aga minu mälu on vilets. Tal oli väga palju üleskirjutisi. Kas Eesti Rahva Muuseumis või? Sinna ta saatis väga palju kirjutisi.

Milline oli Tõnis Braks?

Ta oli väga vaikne ja tagasihoidlik inimene.

Lisa 2: 1933. aasta Päevalehe artikkel Tõnis Braksi elust ja tööst:

Tõnis Brakfi hõbepulm.



Meie lehes noorustulest jädelevate ning üfemeeli-
tute mefete firjutaja Heini, õige nimega Tõnis
Braks, on fiiski juba nii wana mees, et täna koos
abihaaja Liifaga pühitseb oma 25. pulmapäewa.

Sellest beretondlikult tähtpäewalt on põhjus rõõ-
mu tunda mitte ainult temale lähedalseiswatel sõpradel
ning ligematel kaastöölistel, waid ka meie rohkearu-
sifel lugejaskonnal, kellele on alati meeldinud Heini
rõõmsad ning tujuuowad firjutused. Ka loomulikult on
sellele heale tujule aidanud kaasa Heini üksmeelne ning
eestujuline kooselu oma abihaaja Liifaga, kellega abi-
ellus õige noorelt.

Tõnis Braks ning tema abihaaja Liifa, kelle neiu-
põlwe nimeks oli Waan, on mõlemad sündinud 47
aastat tagasi Lihulas. Tõnis Braks oma noormehe-
põlwes oli tegeu maal põllutöölifena. Hiljem oli ta
metallitöölifeks Tallinnas Krulli ning Lutri tehastes.
Erifa wainuga noormeest hakkas juba warakult huiwi-
tama ajakirjanduslik tegeuus. Esimese kaastöö „Tal-
linna Teatajale“ jaotis ta juba 1912. aastal, 1920.
aastal näeme teda juba „Sotsiaaldemokraadi“ toimetu-
ses, milles oli tegeu kuni kelle lehe fulgemiseni. Siis
hakkas Braks „Päewalehe“ kaastöölifeks, firjutades
peamiselt tööliste elust.

Saridus- ja sotsiaalprobleemide kõrwal Tõnis
Braks leidis mahti firjutada ka weseid. Ka juba esi-
mised sarnased kassed õnnestufid hästi. Heini nime all
on ta neid firjutanud tuhandeid. Meisterlikult oskas
ta panna tähele elu piifiliisimusi ja päewamuufeid ning
tuua neid esile heatahtlikus kõwerpeegalis.

Heini wested on ilmunud mitte ainult „Päewale-
hes“, waid paljudes ajakirjades, nagu „Siitkõlled“,
„Kaitse Kodul“ j. t. Wähetewahel Heini tarwitab ka
Pambo warjunime.

Tõnis ja Liifa Braksid abiellufid mõlemad 22 aas-
ta wanufelt. Nende täiskaswanud tütar lõpetab lige-
mal ajal ülikooli.

Hõbepulmade puhul footwime õnne hingelt alati
noorustitule Heiniile ning tema abihaajale!

Lisa 3: Väljavõtteid Tõnis Braksi kirjavahetusest ema ja abikaasaga

Kirjad, mille Tõnis Braks saatis Tallinnast oma kodustele Lihulasse

„Minu armsad lapsed ema ja naene! Mina soovin teile kõiki head, ja tearvitan teid siit kaugelt linnast oma kirjaga. Minu elu läheb praegu kaunis heasti: käin Lutheri vabrikus tööl, ja mõtlen senna pikemaks ajaks jääda. Siin olen väljas hoovi pealt töös, vihmase ilmaga oleme kuuride all, ja laume veenerisi, need on nelja kandilised loole(?) põhjad. Tükki tööd ei ole ma siia maale veel saanud, siin on teised töölised poolakad ja need ahnitsevad tüki töö oma kätte. See on ka raske töö kui kaks rubla päevas tahad teenida, mehed on märjad nagu pestud, ja karjuvad, et jalad haiged on venerisi kärutades. Peab väga suure koorma vaguni või reelingu peale laduma, ja siis kahe mehega raud teed mööda edasi liikuma. See töö on aga raske: teeb öla ja jalad haigeks. Mina ei ole sellepärast tükki tööd praegu tahtnudki. Tahan ennast parem edaspidi suure vabriku sisse küsida, kus kergemalt tüki tööd saab. Esite ei saa, peab enne ikka mõne nädala alamas töös olema. Linnas saab tööd ikka kui ühes kohas ei meeldi mine teisale jälle. Mull praegu on paha: pean kaugelt tööl käima, uus korter on seest vabriku ligi, kui senna jaan siis on palju parem.

Wiiu ja Ants lähvad selle neljapäew wälja, siis läheb mõni päew korteri puhastamisega ära. Kui wõimalik on siis kuduge ka põranda riidet, sest põrand saab värvitud ja ilma riideta on paha. Kui just ei saa, siis wõib ka turult osta. Mina arwasin järele et eidel ei maksa kohe oma asju ära müüa. Paluge Laujalga ehk ta lubab tema korteri ühe kuu aega hoida. Kui eidel linna elu ei peaks meeldima siis wõib ta jälle Lihulasse tagasi tulla. Esiotsa aga, palun ma väga, et eit linna tuleb muidu ei saa siin läbi. Ruumi on küll, ja küll mee süia ka saame. Kui sull armas emake linnas meeldib, siis võid Lihulasse sõita ja kõik asjad ära müüa. Siis elame kõik iluste ühes. Asjad pange Taewarnasse see on raudtee peal, palju odavam kui pagashis. Taat teab ju küll kuidas teha: Raudtee sedeli mis Ristilt antakse, tuleb kinnitud kirjaga minu kätte saata. Sellega saan ma asjad siit waksalist kätte. Ega asju enne maksa ära saata kui ma juba uudes korteris olen. Küll ma siis ise kirjutan millal teie asjad riste saadate. Parema on ika asjad enne ära saata, kui ise tulete. Kui jälle asju liig palju ligi ei too siis on parem pagasi panna ja ise ligi sõita, siis on palju hõlpsam. Taewarnaga peab siin wahel mõnda päewa norimas käima paberisi wahetama ja ametnikusi mööda jooksmas, ehk leiate ise nõu kuidas kõige parem on. Mina ootan küll suure igatsusega seda aega, millal ma

teid jälle näha saaks. Teiste juures on ikka paha elada. Siin on lapsed müravad tihti üle poole ööni, ja mina ei saa ju siis magada. Poisid on kaua üleval homikul magavad kas lõunani! mina pean aga tööle minema. Töö on praegu küll kerge, mõni päev saab vedeleda mis hirmus, aga mina olen teie pärast mures selle pärast pole mull ööl-päeval rahu.” (1912a: 1/1, 1/2)

Tallinnas. 3. juuni.

„Teie küsite kuidas mull linna elu meeldib, selle peale võin kosta, et ika enam kui maa elu, mõisa julgeks ma küll enam ei tule. Et ma korra linna elu laitsin tuli sellest et ma ilma tööta ja pahas tujus olin.“ (1912b: 2/5)

Tallinnas, 10. juuni.

„Teie arvate et ma wiiulit ei mängi enam. Ma olen ikagi argi päeva õhtuti tubliste saaginud – kuidas ma muidu oma kurbi mõtteid ära peletan.....Augusti kuus sees hakan wabriku pasuna kooris mängima, ma rääkisin juba juhatajaga, see herra on meie oma wabriku kirjutajaks. /.../ Peaks tee nägema kui tore teemaja meie töölistel on. See on nii samma suur kui Lihula kirik. Mina olen nüüd lõunati seal söönud kolme kopikaga saab terve toobi magusat teed. Siin on suured lauad ja pingid sees ja ise lõuna sööwad siin mitu sada töölist, mõned aedas muru peal, mõned loevad toas lehte, siin on ka suur raamatu kogu, kus eesti wene ja saksa keelsed raamatuid saada wõib. Linna elu on väga lõbus, oleks aga see aeg tulnud et mull oma tuba ja oma perekond õhtal ees oleks – küll oleks ma õnnelik.” (1912c: 3/8, 3/9)

Tallinnas, 18. juuni.

Tõnis Braksi kirjad ema Tiina Braksile ajavahemikul 1912 – 1920:

„Mina sain vidrema tüdrukute käest kirja kutsuvad mind omale öövahiks, mina aga küll nii ruttu vist linnast välja ei tule, vaatan edasi kuidas suvel läheb... Ega see linnateenija... asi ka kiidu väärt pole, inimesi on palju, ja ka siinsed prouad oskavad oma teenijaid taga sundida nagu Lihulaski.“

(1912d: 1/1-1/2)

„Liisal on muidugi igav, ei ole ju maa elanik linnas harjunud, turul on ta ainult paar korda käinud, ei ole tarvis minna siin on poed ligi, ja piima ja kardulite müiad käivad

homikul uulitsal müümas. Lapsed kipuvad ka Lihulasse. Karli ütleb et seal olnud hoovi värava taga rohu sees nii hea mängida, siin aga rohtu ja puid ei ole, mis võib parata! Ja siis armas ema sina küsid kuidas mina ka elan ja töötan. Selle peale võin kosta et üsna keskmist moodi läheb. Uued saapad ostsin omale, muud riidet pole me veel osta saanud. Ka Liisa on kahjuks ilma kübarata alles. Kes alles linna asub ei see saa uhkustada kedagi, paradiisist pole juttugi, nagu Kaer Tõnisel, see on imelik, ma olen Kaera mitu korda näinud kuidas ta suuri kase pakusi koorib, nii et näpud verised. Kuidas võib temal paradiis olla?

Minul on kerge töö kui ma päevatöös olen. Kui ma aga tükitööd tahan teha siis ei ole nalja tõmba nii et nahk kuprab ja õla punane on. Saan muidu rubla päevas tüki töös olen aga ka üle kahe rubla teeninud. Talveks tahan teise parema töö peale küsida, kus kergemat tüki tööd saab ühe rublaga, on linnas vilets läbi saada nüüd on kõik asjad kole kallid. Karduli toop maksab 5 kop. meie oleme poole waka wiisi ostnud pool wakka maksab 65-70 kop.“

(1912e: 2/3-2/4)

„Jah ema nüüd on töölistel küll raske elu. Aga meil on ju Jumalast visa hing loodud kannatame ja elame.“

(1913: 3)

„Muidu elame lõbusasti. Lapsed ootavad mind kangesti õhtuti koju. Kui ma varem tulen siis õpime lugema ja maalime pilti. Kui ma jälle hilja koju tulen siis magavad lapsed ja meie näeme üksteist ainult hommikul, sest Liisi tõuseb ikka kel 6 ülesse, joob minuga kohvi ja paneb mulle suitsud valmis. Karli ei taha nii vara riide alt välja tulla ja magab kauemini. Pühapäeviti käime uulitsal lähme Estonijasse ehk pildi teatrisse.“ (1914: 4/7)

Tallinnas, 10. jaanuar.

„Elu on raske armas ema. Tühi kõht on kibe, peaks ika nii palju saama et mu tütar süüa saab vana inimene võib veel tühja kõhtu kannatada. Üsna hea et Karli oma rahu paiga kätte sai. Mina ei oleks suutnud temale paremat elu anda kui mu omal on. Töölise lapsel ei ole muud siin ilmas oodata kui häda ja viletsust. Ära minu pärast muretse, kül ma tööd leian. Ma oleks tööd saanud aga ei ole tahtnud iga töö peale hakata. Korra mõtlesin maale heina tööle minna aga mis nälginud inimene jaksab niita.“ (märke: „Esimese okupatsiooni aegne kiri“: 10/4)

Tallinnas, 6. juulil.

„Tööd mul veel praegu ei ole, aga tahan nüüd jälle vaatama hakata, kuhu saab. Eks ta ole praegu räbal aeg kül ei ole peale hakata midagi.” (1919: 20: 26)

Tallinn, 31. jaanuar.

Lõike neljast kirjast, mille Tõnis Braks saatis kodustele
ajavahemikul 29.07.1916 – 12.07.1919

„Ma elan ka kaunis igavat elu olen iga õhtul kella 8 tööl.“ (1916: 1/1)

Tallinn, 29. juuli.

„Kui Wrogradki tagasi tuleb siis saab näha, mis saab. Kas algab üleüldine streik või teeme edasi.“ (Braks, aasta teadmata, 2/3)

Tallinn, 17. juuli.

„Ma vist kaua seal tööl ei käi. Mul on paha seda uulitsat mööda käia kus ma iga õhta ja homiku seda hirmust maja pean nägema kus mu poeg suri.“ (1918: 3/4)

Tallinn, 14. aprill.

„Ma hakkasin omaale uusi kingi tegema tõin täna tallad juba ära... Head tervist kõigile! Olge terved ja rõõmsad mina olen kurb ja õnnetu.“ Kaardile on tõenäoliselt Braks ise joonistanud pliiatsiga pildi mehest, kel piip suus. Alla on kirjutatud „Üks bolshevik“. (1919: 4/5)

Tallinn, 12. juuli.

Lisa 4: Tõnis Braksi kiri Elvi Pillesaarele: eluloolised andmed

„Sündisin Lihula vallas 19. Augustil 1885. Aastal. Mu vanemad olid põllutöölised. Isa oli Lihula kiriku mõisas sulaseks ja suri kui ma olin 1 ½ aastane. Pärast isa surma kolis ema alevist Lihula-Pärnu maantee ääres asuvasse... Riisa kõrtsi. Mainitud majalobudikus ma üles kasvasingi. Riisa oli Valuste ja Parivere küladest paar kilomeetrit kaugel, nii et mul õieti koduküla ei olnudki.

Karjapoisiks külla läksin juba siis, kui ma polnud veel 8 aastanegi. Ja karjas käisin 15 aasta vanuseni. Siis kolisime Riisalt alevisse tagasi (aastal 1900) ja ma „jätkasin oma isa tööd,” olles Lihula kiriku mõisas pastor Tegoldi sulaseks. Pärast seda töötasin G. Nuuška õlleloos, A. Kärmi kraavivabrikus ja Lihula mõisas, kus olin 3 aastat öövahiks. Mõisas olles hakkasin 1911. a. „Tallinna Teatajale“ sõnumeid saatma. Seda võibki lugeda mu ajakirjandusliku töö alguseks. Olen nii [nüüd] ajakirjanduse alal tegutsenud 48 aastat.

Lihulast Tallinna asusin 1912. a. kevadel. Töötasin kuni 1913. aastani Lutheri vabrikus, 1913 – 1925. a. Pumpjansky ja Levini malmivabrikus ja 1915 – 1918 a. Krullis. 1918 – 1920. aastani töötasin sadamas öövahina, linna turbarabas turbalõikajana, kus ma metsas metsatöölisena Makarovi laua vabrikus servamise sea peal.

Vabrikutes töötades kirjutasin sõnumeid „Tallinna Teatajale“ ja Narva „Kiirele“. Viimati mainitud lehes ilmus 1913. aastal ka mu luuletus „öö-tööl“, mille eest „Kiire“ toimetust trahviti 100 rublaga.

1920. aastal hakkasin kutseliseks ajakirjanikuks, töötades paar aastat „Sotsiaaldemokraadi“ toimetuses. Selle lehe pankrotti jäämise puhul läksin välise kaastöölisena „Päevalehe“ juurde, kus sain 1931. a. koosseisuliseks toimetustliikmeks. (1917. aastal tegin kaastööd ka „Töölisele“ ja „Tapperile“).

Nõukogude korra saabudes 1940. a. töötasin fõljetonistina „Kommunisti“ toimetuses. Pärast okupatsiooni töötasin kuni 1951. a. „Rahva Hääle“ ja „Talurahvalehe“ toimetustes kirjandusliku kaastöölisena.

Ajakirjandusliku töö kõrval olen kirjutanud lühijutte ja vesteid, mis on laiali ajalehtedes ja ajakirjades. Nõukogude ajal ilmus mul raamatuna lühinäidend „Metsakollid“ ja noorsoojutud „Punaoja poisid“ ning „Võitslusvennad“. Üldse olen kirjutanud 8 näidendit.

Kooliharidust pole ma kahjuks saanud, kui mitte arvestada Lihula Vallakooli, mis ei andnud mulle peaaegu midagi. Mul on aga seljataga pikk elukool ja mul on tulnud koos elada ning töötada väga mitmesuguste inimestega. „Päevalehe“ juures töötades tuli mul refereerida

igasuguseid kongresse ja koosolekuid ja ma võin kinnitada, et see töö osutus mulle tänuväärseks elu tundma õppimiskooliks.

Aruvälja Andrese saamisloost pole mul endalgi enam õiget taipu, sest kõik mu päevikud on kaotsi läinud. Nii et teagi ma enam täpselt, millal mu esimene Andres ilmus ja millest selles räägiti. Kuidas ma tulin mõttele hakata Aruvälja Andrest kirjutama?

Nojah, see oli niimoodi, et ma olin Heini varjunime all kirjutanud juba mitu... följetone linnaelust. Mul tuli siis mõttesse (vist 1935. aastal) kirjutada rahvuslikke vesteid ka maaelust. Mul polnud aga kohe käepärast sobivat varjunime. Siis kord üldlaulupeo eel kuulsin, kuidas kaks külatüdrukut rääkisid tänaval naeru kihistades kellestki Aruvälja Andresest. See nimi jäi mulle meelde ja ma mõtlesin, et vaat see kõlbakski külavestete pseudonüümiks.

Eelmainitud külakaunitarid olid vist pärit Kirbla vallast Rootsi külast, sest seal on Aruvälja saun ja elas ka Andrese nimeline mees, kellel olnud naiseks ka Ann. Sellest ma siis muidugi midagi veel ei teadnud ja ma võtsin Aruvälja Anna nime täiesti juhuslikult. Ja kui ma ei eksi, siis ilmus Aruvälja Anne veste just esimesena.

See oli siis, kui maalt kutsuti emad Kadrioru lossi riigivanemale külla. Kirjutasingi siis veste, milles lasksin Annel lääne murdes kirjeldada seda emade külaskäiku ja muljeid. Mulle kinnitati, et sellel vestel olnud suur menu. Mis siis muus kui panin ka vana Andresele sulle pihku. Lääne murret ma tunnen, mu eit räägib praegugi seda murret ja mul endalgi kipuvad koduses kõneluses murdesõnad suhu.

Ei mingit otsest prototüüpi Andresel ei olnud. Aga eks ma külas karjas käies näinud küllaltki neid tüübilisi talutaate ja kuulnud nende kõnelusi. Mõned taadid, nagu Vanaveski Indrek, Kaskaru Jüri, Liiak Priidu ja paljud teised küla ja mõisamehed on mulle eriti meelde jäänud. Küllap siis Andreses ja tema iseloomus on sugemeid kõigist neist meestest, keda ma oma nooruses lähemalt nägin ja tundma õppisin.

Pean märkima, et kõige lopsakamat rahvakeelt kuulsin ma mõisas töötades. Mõisa peretuba, kus seal sai ikka kuulda väljendusi! Isegi noorparun jäi saali avatud akna taga kuulama nägu naeru täis.

Palju rahvajutte ja rahvapäraseid väljendusi kuulsin ka oma vanaemalt, kes oli väga erksa vaimuga inimene. Vestete kirjutamiseks ergutas mind aga A. P. Tšehhov. Olin pisike poisipõnn, kui lugesin „Linda“ lehest Tšehhovi „Kameeleoni“ ja see lühihumoresk on mul praegugi veel peaaegu peas.

1939. aasta juuli kuu veetsin Kuressaares, kus olin suvepuhkusel. Sellepärast siis ka

„Päevalehes“ Aruvälja Andrest ei olnud. Ma ei mäleta enam kas ma siis pärast seda enam Andrest ei kirjutanud. Teie, kui uurite „Päevalehe“ kompleksi, muidugi teate seda. Sellal algasid ju poliitilises elus suured muudatused, väga võimalik, et ma selletõttu enam ei hoolinud külavestete kirjutamisest. Vahepeal on nii palju üleelamisi olnud, et pole kõike enam meeles.

Sellega lõpetan. Kui vajate ehk veel selgitavaid andmeid, siis kirjutage aga julgesti. Mul on hea meel, kui saan kuidagi abistada noori inimesi.

Lugupidamisega,

T. Braks.“

(Braks, 1958)

Lisa 5: Tõnis Braksi artikleid

Kas kõige uuem hoolekonde wiis?

Uia tän. läbikäies, näeme juba pikemat aega maja nr. 12, korter 3 uksele suure pealkirjaga silti: „Baron Mandell zu Maidel“. Meie teada on kogu see maja töö hoolekandeministeeriumi käes, kusjuures korter nr. 3 ministeeriumi kantselejuhataja elab, kelle nimesilt ka aupaklikus kaugusel paruni sildist allapoole on asetatud. Oleks huwitaw teada, mis otstarbeks see paruni silt nii väljapaistvalt linna uksele on kinnitud? Kas kannab see hoolekandeministeerium hoolt selle eest, wõi teeb seda ministeeriumi kantselejuhataja oma algatusel, et peale seisuse ärakaotamise seadust parunite sildid mitte kaduma ei läheks ja wabariigi ametiasutuste majade uksi ilustaks? B.

Allikas: Braks, T. (1921). Kas kõige uuem hoolekande wiis? Sotsiaaldemokraat, nr. 124, 10. november

Lisa 6: Tõnis Braksi vesteid ja följetone ajalehtedes

Tüli öösel

Katelsepp Orgson lasti tööliste arvu vähendamise puhul töölt lahti.

Pea kraesse tõmmatult astus ta jaoskonnast wabriku hoowi, et algada läbi lumetuisu kojuminekut.

Kui wajus Orgson seljataga krägisedes kinni wabriku raske uks, waatas ta korra tagasi ja tundis, et täna on nagu kahju lahkuda sellest tahmasest hoonest, kuna ennemalt ei jõudnud ära oodata õhtust wilet, et pääseda wasarate kajast ja plaadi plärinast.

Ta surus wasest töönumbri õrnalt peosse ja oleks seda wärawahile ära andes peaaegu nutma hakkanud. See oli kui kuld raha, mida waene inimene on sunnitud ära andma, teades et ei tule nii pea aeg kus wõib jälle ennast nimetada selle kalli metalli omanikuks.

Keskööl tundis Orgson puusas valu, mis oli ära wajunud sāngi kõrval põhjal, ārkas ta unest ja ei saanud magama jääda, ehk küll surus silmad kinni ja tiris teki üle pea.

Teise külje peale keerates puutus ta käsi wastu kõrwal magawa naise kõhnetut rinda, mis oli niiske ja kõrises hingamisel, nagu wiibiks magaja surma eel.

Nise suust õhkus Orgsonile wastu silmi kange liikwa lehk. Naine oli wõtnud õhtul liikwat supilusika täie, et peletada kõhuwalu.

Orgson tundis korraga tahtmist suitsetada. Tõusis põrandale, süütas lambikese, waatas ümber õhkas,

Ei tea miks just täna see korteri kong nii wāike paistis.

Naine, kondid püsti nagu kera sāngis. Laps, kes magab ahju kõrval toolide peal, on enese paljaks ajanud. Ta käsiwars, mis ripub põrandani on peenike kui kolletanud heinputk. Magab, silmad auku vajunud; ta on juba rānnanud ühe osa proletaarlase eluteed.

Orgson kahmas tubakakarbi, pani jala põlwe otsa ja seadis plotski paberi korda. Seal tuli talle meele, et oli õhtul ära suitsetanud wiimase tubaka. Karpis polnud muus, kui pisut tubaka tolmu.

Ta puistas selle paberile, kuid tolmu kadus enne plotskist, kui jõudis seda tõsta huulteni.

Jāi tummalt istuma, hoides oma konkssõrmedega, mis weelkatla maja roostest punased, laua āärt, nagu uppunu jää serwa.

Nähes, et lambist lõppemas õli ja taht tumeneb, wõttis wiha ja meelekibedus Orgsoni üle wõimust.

- Mitte midagi ei ole sul! Ei õiget kõhutäit, tubakat, ega silmawalgust... Kurat wõtku kogu seda elu!

Ta wirutas rusikaga tugewa hoobi wastu lauda. Naine jooksis süngist välja laps hakkas nutma.

- Jääd peast segaseks wõi. Süda õöl hakkab kisendama, mis sul ometi arus on?
- Mis mull on? Hea meel on, et hing sees ja süda hüppab rõõmuga, et homme juba jalutuskäigud ühe wabriku wärawa tagant teise algawad, wenitas Orgson pilkawalt.
- Aga kulla mees, kes selles süüdi on, et tööd wähe. Egas sina üksinda tööd otsima lähe, seda on sunnitud tuhanded töötud tegema.

Orgson kargas üles. Käis korra üle kolme sülla pikkuse põranda.

- Aga mina ei taha... Ei taha iga insenerikese ja meistrikese ees kummardada, sandina seista wabriku wärawas... Mis kuradi jaoks ei anta inimestele tööd!... Mis jaoks on inimene üldse ilma loodud kui temal pole muud kui nõgine nahk üle tööga tapetud kontide, mured hädad ja perekond kaelas.

Naine istus lapse juures, rahustades teda magama. Mehe wiimased sõnad haawasid teda.

- Eks ma olen su muidugi waeseks teinud ja ripu sul ristiks kaelas, ütles ta etteheitwalt.
- Ma pole sinuga rääkinud.
- Mis sa kisendad siis öösel.
- Maga sina! Kah töölise naine!

Ma ei tea mis teha ja olla, et wastu talwet kuidagi üle elada. Tema lõõtsub magada ja üles ärgates mehele ninasse kinni.

Naise käed hakkasid äritusest wärisema.

Ta kumardas lapse üle.

Maga, maga lapsukene! Homme läheme siit minema. Lähen ära jah, tead sa! Iga päew üks häda hääl, torisemine, et su kõrwad kurtuwad... Pole töölise naine... Kas ma wägise sulle tuln. Wõtnud parem... .

Naisel tulid pisarad silma.

Ma olen su kõrwal küll kannatanud...

Näe missugune olen weel. Muud pole saanud kui wiletsat elu tunda ja sõimata...

Mis sa mind mõnitad.

Orgsoni pahameel kadus ruttu.

Ta tundis ennast süüdlasena. Teadis, et naine polnud need üheksa aastat, mis olid abielus näinud häid päivi.

Noorest elurõõmsast inimesest oli järele jäänud wari.

Mine...mine magama! Meel mõru, ei teagi mis suust wälja ajan... Pole sina süüdi... Ajad halwad. Tööpuudus... See ajab une silmist, paneb südame walutama. Töö puudus see on koletu elukas, kes unes ja ilmsi piirab mu ümber... Juba kaks nädalat lööb ta oma küüned mulle süda öösel ihusse... Mine magama! Las´ mind olla...

Orgson wajub toolile. Sorakil juukstega pea käte wahel kaob ta pimedusse: kuiwaks jäänud lambi taht kustus.

Laps on jäänud magama. Ema istub tema kõrwal, mõtleb.

Istuwad kaua waikides.

Aknast tammuvad mööda joomarid ja mürisewa auto tulisilmist kargawad eredad walgusejoad tuppa, kus mees ja naine nagu kohkudes tõstavad ühel ajal kõrgemale pead.

Orgson arwas nägewat naeratust naise näol. Tuli temalgi nagu imelik ette, et kükitasid pimedas toas kui kartseri pandud wangid. Tahtis midagi räälida. Liigutas siis kuuldawalt ja sõnas. - Aina autodega ajawad.

Mis neil wiga, ütles naine. Kõne algus oli käes.

Heideti magama, kõneledes, mõnest tühisest asjast, püüdes sekka naeratadagi.

Aga mõlema mõtted keerlesid ühe küsimuse ümber ja kumisewais kõrwus ainult üks sõna, tööpuudus...

Heini.

Allikas: Sotsiaaldemokraat. Tallinn, nr. 124. 10. november 1921, lk.4

Lisa 7: Jüri Uustalu meenutused Tõnis Braksist.

Mida tean TÕNIS BRAKSIST

Tõnis Braksi pean kirjanikuks „jumala armust“, nagu kunagi väljendada tavatseti. Lihula vallast, Tuudi mitte just väga kultuursest külast pärit külapoiss läks Tallinna füüsilisele tööle, hakkas seal Esimese maailmasõja päevil katsetama kirjanduse alal. Oli ajakirjanik, kirjutas vesteid ja hiljem isegi näidendeid (või näidendi?), mida maalavadel mängida kõlbas.

Kui Braks veel töötas ajalehe „Sotsiaaldemokraat“ juures 1919-20. aastatel, rääkisid töökaaslased: „Ise ei oska ühtki koma õigesse kohta panna, aga kirjutab, et loe huviga.“ Kooliharidust polnud tal peaaegu mingisugust, aga kirjamehena teenis endale ja perekonnale ülespidamise. Braks oli muide ka heade elukommetega.

Ei oleks liigne märkida, et andekus on omane teatud perekonnale, sugulaskonnale. Ühe Braksi naissugulasega olin tuttav umbes 25 aasta kestel. Temagi avaldas üsna tähelepandavat arukust.

Haapsalus, 1. sept. 1966.

Allikas: Uustalu, J. 29. VIII 1966 – 1.IX 1966. [Isiklike kokkupuuteid] Fond 169 M 149: 28.

Lisa 8: Tõnis Braksi mälestuses 1912 – 1917. a.

Linnas leiba teenimas

Kui ma 1912. a. Aprillikuu lõpupäevil pooltühjas vagunis Tallinna poole sõitsin, meenus mulle paar salmi sellal moes levast rahvalaulust:

Mul tuli kiri Tallinnast,
mis sõber saatis mulle.
Ta ütles: „Tule usinast,
hea koha soovin sulle.“

Ma pettusin ses lootuses,
et Tallinnas saab raha:
Seal palju rohkem kerjuseid,
kui Lihulas on näha.

Uutlusreth „Päevalehe“ majas.

„Päevalehe“ juubelpäevaks kirjutatud
T. Braksi.

Mida kirjutada „Päevalehe“ juubelnumbriks? Millaga illutada oma Suuri Peremeest ta aupäeval? Lõhesti raske küsimus. Juubilari elukäik on ju väga mitmetioline, ainetemalil suur, ei oska nagu äkki õigeid otsejaid hakatagi.

Uga mis oleks, kui teostaks ringkäigu „Päevalehe“ majas? Algan alumiiselt forralt ja lõpetan ülal arhiivis, kus lajub „Päevalehe“ aastakäikude püramiid. Püramiid, mille külgedele tihtivad meenandja-aasta festiks lugusid Eesti rahva muredest ja rõõmust.

Asustun alla kontori, kus tihas harilik hommikundide tegemine. Kuulutuskaasa luugi taha ilmub inimene. Kes otsib või palub korterit, kes tahab palgata teenija ehk kel midagi müüa. Kõik nad tulevad siia. Saabub leinardimis kuulutajaid, kes esinevad valikelt; laadub äratsejaid, et mis eile antud kuulutuses oli üks ja tiputa ja kolmandas reas r asemel l. Tema kuulutas sõnalõhnalt: ära anda väike korter, lehes aga väike korter? Mis mood see on? Mina maflan raha, kuulutus olgu tip-top. Proua diendab ja seletab. Oigesti kirjutamisega üldse häda. Garwa antakse kuulutus, mille kohal poleks korrektoril tööd.

„Kas kuulutusi jaabub ka välismaalt?“

„Tuleb tihtigi. Näete, tänagi jaabus Ameerika. Väga rannanud noormehe ei juuda unustada Eesti neide. Saadavad kuulutuse, paras jagu dollareid juures.“

„Kas mõnikord pakutakse ka kuulutusi, mida ei saa korrektorile mõttes vastu võtta?“

„Jah. Tuleb ette. Ega „Päevalehe“ iga koan tsõba.“

Edasi leiutan laua juures, kus areneb lehe tellimiste vastuvõtmine. Luugi taha ilmub parajasti tüle talumees.

„Ränge mulle leht käima!“

„Kui kauaks? Kustaks? Nooleks aastaks või kolmeks kuuks?“ küsitleb tellimiste vastuvõtja proua. Mees mühib ja kaalutleb hulk aega, siis otsustab: „Olgu juba siis aasta peale! Ega alati saa tulla sinna.“

„Kas „Päevalehte“ läheb väliskriigesse palju?“

„Õhheh! Ja tellimisi jaabub alati. Ülegi Ameerikas, Hiinas, Koreas ja Afrikas läheb lehti. Austraalias ja Uue-Meremaal on nüüd palju eestlasi, nende hulgas mitu alalist tellijat.“

„Kuidas on Venemaal lugu?“

„Metiajutustesse tellitakse. Graafikuile ei anta aga Venemaal lehte korralikult kätte.“

Tuleb jälja, et „Päevalehte“ läheb igaks aastaks ääre, maha arvutatud põhja- ja lõunabamaad. Proua arvab, et küllap läheb varsti sinngi, niipea kui põlisele jääle piistutatakse elamu.

Järgmise laua juures töötab noor proua, kelle laub kontoritöö ja lehe kaastööliste suhtes üli-tähtis ülesanne. Ta loeb ridu. Ei jäta ühtki „Päevalehe“ teksti rida wahale. Kui palju keegi ridu teinud ja millest kirjutatud, see leiab siin muistvalgel ridadearvestaja raamatust.

„Kas kaas lähemalt näha „Päevalehe“ kaastööliste nimekirja?“

„Et,“ ütleb proua refosumist ja pistab palju raamatu laua laelasse luku taha.

„Kes saab kõrgeima honorari?“

„Ei või ütelda. Äri laabub!“

Kõh-hoo hullu, oma maja inimene, aga ei saa kuitagi jurule! Eftan fiiski meel küsimusi.

„Kas väliskriigis on palju kaastöölisi?“

„Neid on kõigil. Eks te ise toimetuses näe, kuid jaabub kirju. Meil siin pole muud teha kui arvestame read ja jaadame tajud kätte.“



„Kas mõni väliskriigiline nõuab honorari ka telegraafi teel?“

„On olnud selliseid juhtumeid. Keh-meest kuskil ringididul või pikemal matkal jääb kuivale, ega siis pole muud kui „Päevaleht“ päästata.“

Kirjade osakond. On siin aga tegemist ja suminat! Leti taha ilmub noor preili.

„Palun maadale, kas on kirja märgusõna all?“

„Põhine süda.“
Kaisametnik otsib riuli ruutlahtrites, kus mittemääratult ja mitmes juures ümbriffe luured viinud. Eks olegi preilile kaks kirja helesõnase ümbrifus. Kirjakaaja nägu muutub üleni naeratuseks. Põhine süda häält oli kuulnud. Siis hakkab moorima inimeste rida. Noori ja vanu, mehi ja naisi. Ngakiks annab kirja ja kaob. Ümbrifel kordub kaks jälle ühtesid ja samu sõnu: „Kontoriametnik“, „Majateenija“, „Ekspeidiitor“, „Kojamees“ jne. Jah, kohapakkumise kuulutuste peale antakse harilikult palju kirju.

Nüüd leiatab leti taga vanapoolne mees.

„Kas täna on mulle kiri, preili?“

Umetnik kehiseb läbi ümbriffubemirna.

„Ei ole teile kirja!“

Mees lahtub, nii lahmata ja kindlufeta samm.

Mis mure ta südant vaevab? Ka kuulutanud, kas kaastöökandid ei juhataks vastu pihi mingit tööd või annetaks paar frooni raha. Keegi ei vasta.

Kõh-lun talitusest, et toimetuses asuda päevastöö ülesannetele. Uga ka siin teib juubeli jutte. Küsitleme üksteist, milline mõiks olla „Päevaleht“ ta 50-dal juubelpäeval. Oleme meenunud, et ta jääb nagu seni Eesti ajakirjandusliku monumenti kehtkohaks ja tipuks.

Heini.

Parlament.

„Päevalehe“ juubelpäevaks kirjutatud

J. Animagi,

„Päevalehe“ toimetuse liige.

25. aasta eest ei olnud meil peaaegu mitte kui midagi. Ühe olime kuitagi olemas ja lugemas... oktoobri manifesti. Wõisime lugeda toda manifesti weebruari-märtsini 1917. a. Siis hakkasime lugema teisi lugusid, kuid ka tegema teisi tegusid.

Nüüd meil endil manifest, mille põhjal oleme luweräänsebi. Ja kes mõiks küll delba, et me ei oska wõi ei taha talutada seda luweräntseiti selliselt, nagu oleksime lajandeid sõltumatus kõigist?

Meil on oma parlament, kus rahwas oma waltitud meeste kaudu avaldab oma taht. Mõnikord nuristatakse parlamendi üle. Kuid niiluguselt puhkudel nuristatakse enese üle, sest: iga rahwas määrab end efindust. Ja meiegi oleme loonud parlamendi enese näo järele: temas lajastuwad meie head ja woad.

Kõneldakse: Looja annud melle tiljeba iseloomu ja sellele vastotava wälise koore. Ka istutanud meile palju misjast ja muidki häid omadusi, kuid kas ta jagas ka toda peaaruliku jonnit wõi on see pärsalt loomigi juure tulnud isawääratus, et selle üle wiitki talutada änu.

Üks jottialist portfellit, kuid lasti ka langeda lauale — temperament ei annud wälja hoogu.

Kuid tõrwatiliud?

Needki ei kuulu meie parlamendi traditsioonide hulka ja on unufumid: 12 aasta lehes waid kaks! Ja neiftki üks wõstibüüdis, kus wõib juhtuda mõndagi.

Jaa, oleme teislugusid kui teised oma luweräänluses ja oma parlamendis.

Kahju sellest ei ole!

Joh. Animagi

Paar sõna juubillarile ta aupäeval.

„Päevalehe“ juubelpäevaks kirjutatud

J. Mändmets,

„Päevalehe“ toimetuse liige.

Keegi lugupeetud mees laulus kord: „Kahad kogu meremehe ajada ühel hooil pudelisse, ei lähe

Allikas: Braks, T. (1930). Usutlusretk „Päewalehe“ majas. Päevalehe 25. aastapäeva juubelinumber, 16. detsember.

Lisa 9: Fotod



Foto 8: Tõnis ja Liisa Braks 1932. aastal. (Lihula Muuseum: LM 937).



Foto 9: Brakside pere Luha tänava 35a maja trepil 18.08.1933 (Lihula Muuseum: LM 992).



Foto 10: Tõnis Braks 1938. aastal. Viru mäel (Lihula Muuseum: LM 939).